İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KURAMI:

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ

Barış AYTEKİN

Danışman:Doç.Dr.İrfanKALAYCI

Doktora Tezi

Malatya, 2014

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KURAMI:

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç.Dr.İrfan KALAYCI

Doktora Tezi

Malatya, 2014

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. İrfan KALAYCI'nın danışmanlığında hazırladığım "TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KURAMI: TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ" başlıklı doktora tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, doktora tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

14.10.2014

Barış AYTEKİN

ÖNSÖZ

‘‘Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kuramı: Türkiye’de Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi’’ isimli çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat A.B.D. Doktora Programında Doç. Dr. İrfan KALAYCI danışmanlığında hazırlanmış doktora tezidir. Bu çalışmada Türkiye’de *toplumsal cinsiyet eşitsizliği* sorunu çerçevesinde, kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinin yapılması amaçlanmıştır.

Doktora tezimin iktisat literatürüne katkıda bulunacağını temenni ediyorum.

Öncelikle böyle orijinal bir konuyu bana öneren, doktora eğitimim boyunca sadece akademik anlamda değil insani anlamda da tanıdığım ve öğrencisi olduğum için onur duyduğum ve tezimi tamamlayıp sunmamda bana büyük emek ve katkıları geçen hocam Doç. Dr. İrfan KALAYCI’ya en derin şükranlarımı sunarım.

Ayrıca tez çalışması sırasında düşünceleri ve önerileriyle bana katkı sağlayan İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin öğretim üyelerinden Doç. Dr. Mehmet DENİZ’e ve Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN’a teşekkürü bir borç bilirim.

14/10/2014

Barış AYTEKİN

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER

Aytekin Barış. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kuramı: Türkiye'de Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi, Doktora Tezi, Malatya, 2014.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir sorundur. Sosyal, kültürel veya siyasal alanda cinsiyet eşitsizlikleri olarak ortaya çıkan bu sorun özellikle ekonomik alanda daha yoğun olarak yaşanmaktadır.

Bu açıdan kadın emeğinin ekonomik katılımcılık ve gelir düzeyinin düşüklüğü, eğitim olanaklarındaki yetersizlikler, verimliliği az olan sektörlerde çalışma yoğunluğu, kayıtdışı çalışmanın yaygınlığı ve beşeri sermaye boşluğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun ekonomik alanda ortaya çıkan önemli çıktıları olmaktadır.

Ekonomik alanda cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan bu eşitsizlikler, kadın emeğinin etkin kullanılmasını engelleyerek Türkiye'de, ekonomik büyüme, bölgesel kalkınma ve gelir dağılımı, sürdürülebilir istihdam ve kamu finansmanı vb alanlarda önemli makroekonomik sorunlara neden olmaktadır. Diğer yandan, bu sorun nedeniyle bir özel üretim faktörü olarak kadın emeğinin optimal kullanılması da sağlanamamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu ile karşı karşıya olan Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği ile kadın emeğinin etkinliği arasındaki ilişki düzeyinin belirlenmesidir. Ayrıca, bu sorunun sosyoekonomik yapıyı etkileme kanallarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun sonucunda, bu sorunun çözümüne yönelik olarak uygulanacak politikaların seçimine katkı sağlaması da sağlanacaktır.

Çalışmada, tarihsel, betimsel ve bağıntısal modeller kullanılmıştır. Özellikle doğurganlık ve bağımlı nüfus oranı, yüksekokul eğitim düzeyi, ekonomik katılımcılık vb değişkenler ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği düzeyi arasındaki ilişki yapısının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bulgulara göre, Türkiye'de ekonomik katılımcılık boşlukları, beşeri sermaye yetersizliği öne çıkan eşitsizlik alanları söz konusudur. Diğer yandan kadın emeğinin etkinlik sorunu sosyal ve ekonomik yapıyı çeşitli kanallar aracılığıyla etkilemektedir. Bu sebeple cinsiyet eşitsizliği sorununun çözümlenebilmesi ve sürdürülebilir bir büyüme için kadın emeğinin etkin kullanılabilme olanakları sağlanmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Kadın Emeği, Ekonomik Katılımcılık, Sürdürülebilir Büyüme**.**

ABSTRACT AND KEY WORDS

AYTEKİN Barış, Theory of Social Gender Inequalıty:Analysıs of The Effectıveness of Labour Women In Turkey, Doctorate Thesis, Malatya, 2014.

Social gender inequality is an important problem in Turkey as it is world. This problem, emerges from social, cultural or political areas as gender inequality, is perceived especially in economic areas as more severe.

The factors, such as low economic participation and low income level of women, inadequacy of women education, women employment at low-productive sectors, widespread informal women employment and human capital gap, are the major titles of gender inequality in economic field.

By obstructing efficient use of women labor, aforementioned inequalities provoke some macro economic problems like economic development, regional development, income distribution, sustainable employment and public finance in Turkey.

The aim of this study is examining the relationship level of gender inequality and women's labor efficient in Turkey where social gender inequality is still in hand. Furthermore, determining "gender inequality problem's impact on socio-economic the channels" is also purposed. At the end we hope that results of this study will contribute to policy selection towards the solution of present problem.

In the study, historical, descriptive and correlational methods were used. In particular, relationship grade between gender inequality level and some variables - such as the rate of both fertility and dependent population, high education level, economic participation- is fastened.

In the light of the findings, in Turkey, economic participation gaps and meagre human capital are the prominent imparty fields. Moreover, the inefficient women labor problem influences social and economic structure through various channels. Providing efficient women labor usage is substantial for solving gender

inequality and sustainable development. Fort his reason, in order to solve the problem of social gender inequality and for sustainable development, the studies should focus on the basis of women's labour efficiency.

Keywords: Social Gender Inequality, Women's Labor, Economic Participation, Sustainable Development

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KURAMI:

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ

Barış AYTEKİN

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI…….. i
ONUR SÖZÜ……..... iii
ÖNSÖZ…….. iv
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER…….. v
ABSTRACT AND KEYWORDS……... vi
İÇİNDEKİLER…… ix
TABLOLAR DİZELGESİ…… xii
ŞEKİLLER DİZELGESİ…….. xiv
KISALTMALAR LİSTESİ…… xvi

GİRİŞ……. 1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ……. 7
ARAŞTIRMANIN AMACI VE DENENCESİ…… 9
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ…… 10

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ (TCE) KURAMI…….. 11
1.1 TCE SORUNUNUN KURAMSAL YAPISI……. 11
1.1.1 TCE Kavramı ve TCE Sorunu……. 11
1.1.2 TCE Sorununa Ekonomi Kuramında Farklı Bakış Açıları …….. 14

1.2 TCE SORUNUNUN BİLEŞENLERİ VE SOSYOEKONOMİK ALANI ETKİLEME KANALLARI……... 18
1.2.1 Ekonomik Alandaki Eşitsizlikler…….. 18
1.2.2 Eğitim ve Sağlık Olanakları Açısından Eşitsizlikler…… 21
1.2.3 Siyasal Alandaki Eşitsizlikler…… 22
1.2.4 TCE Sorununun Sosyoekonomik Alanı Etkileme Kanalları……. 23

1.3 TCE SORUNUNUN ÖLÇÜLEBİLME OLANAĞI VE KÜRESEL BAZDA TEMEL CİNSİYET EŞİTLİĞİ GÖSTERGELERİNDEKİ GELİŞMELER……. 33
1.3.1 WEF'in Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi……. 34
1.3.2 Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme İndeksi……. 35
1.3.3 Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme İndeksi (TBGE) ve Diğer İndeksler……. 36
1.3.4 Küresel Bazda Temel Cinsiyet Eşitliği Göstergelerindeki Gelişmeler……... 37

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ (TCE) SORUNUNUN BİR BİLEŞENİ OLARAK KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK SORUNU…… 40
2.1 EMEK FAKTÖRÜNÜN ETKİNLİK SORUNU VE BELİRLEYİCİLERİ…… 41
2.1.1 İşgücü Piyasasının Değişen Yapısı……. 42
2.1.2 Beşeri Sermaye Gücü Olarak Emek Faktörünün Etkinliği-Ekonomik Büyüme İlişkisi…….. 43
2.1.3 Emek Faktörünün İstihdam Açısından Etkinliği…… 44

2.2 KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK SORUNU…….. 50
2.2.1 Kadın Emeğinin İstihdam Açığı ve Üretimde Düşük Katma Değer Sorunu..... 51
2.2.2 Kadın Emeğinin Beşeri Sermaye Gücü Olarak Etkinlik Sorunu…….. 55
2.2.3 Cinsiyete Bağlı Gelir Açığı Sorunu…….. 57
2.2.4 Sosyoekonomik Alanın Sürdürülebilirliği Açısından Kadın Emeğinin Etkin Kullanılması…….. 62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ…… … 68
3.1 TÜRKİYE'DE TCE SORUNU VE BİLEŞENLERİ…… 68
3.1.1 Türkiye'de TCE Sorunu ve Ölçülmesi…… 69
3.1.2 Ekonomik Katılımcılık ve Fırsatlar Açısından TCE Sorunu…… 73
3.1.2 Siyasal Katılımcılık, Eğitim ve Sağlık Bileşenleri…….. 74

3.2 TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ…….. 77
3.2.1 Ekonomik Katılımcılık ve Üretimdeki Katma Değeri Açısından Etkinlik Çözümlemesi…… 77
3.2.3 Beşeri Sermaye Gücü ve Gelir Bölüşümü Açısından Etkinlik Sorunu……. 83
3.2.4 İş ve Aile Yaşamı Arasında Bölünmüş Kadın Emeğinin Makroekonomik Etkinlik Çözümlemesi…….. 88

3.3TÜRKİYE'DE TCE SORUNU VE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİĞİ İLİŞKİSİ……. 92
3.3.1 TCE Değerleri ile GSMH ve Kadın Emeğinin Ekonomik Katılımcılığı İlişkisi…….. 96
3.3.2 Kadın Emeğinin Ekonomik Katılımcılığının GSMH ve Eğitim Düzeyi Değişkenleriyle İlişkisi …….. 97
3.3.3 TCE Sorunu ile Sosyoekonomik Alanın İlişkisi Açısından Kadın Emeğinin Etkinliği…….. 99
3.4 TÜRKİYE'DE TCE SORUNUNUN KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİĞİ AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMEYİ ETKİLEME KANALLARI…… 101
3.4.1 Türkiye'de TCE Sorununun Üretimin Sürdürülebilirliğine Etkisi…….. ……. 101
3.4.2 Türkiye'de Sürdürülebilir İstihdam ve Gelir Dağılımı Açısından TCE Sorununun Etkileri……. 108
3.4.3 Sürdürülebilir Tasarruf Oranı ve Kamu Finansmanı Açısından Türkiye'de TCE Sorununun Etkileri……. 113

3.4.4 Bölgesel Kalkınma Sorunu Açısından TCE Sorununun Etkileri……. 118

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME: BULGULAR VE ÖNERMELER…….. 121
BULGULAR…… 121
ÖNERİLER……. 129
KAYNAKÇA……... 135

TABLOLAR DİZELGESİ

Tablo 1.1 : BM'nin Sürdürülebilir Büyüme Kapsamında Ele Aldığı Konuların Sosyoekonomik Alan ile İlişkisi…… 26

Tablo 1.2 : Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ekonomik ve Sosyal Faydaları…… 30

Tablo 1.3 : Ekonomik Büyüme ve Cinsiyet Eşitsizlikler Üzerine Tezler ve Dört Perspektiften Çıktılar…… 32

Tablo 1.4 : TBGE, GII ve HDI İndekslerinin Temel Bileşenleri Açısından Karşılaştırılması…… 36

Tablo 2.1 : Seçilmiş OECD Ülkelerinde Düşük Becerili İşgücünün İşsizlik Oranları…… 44

Tablo 2.2 : "Asya Kaplanları" ile Bazı OECD Ülkelerinde Büyüme Hızları ve Büyümenin Kaynakları …… 46

Tablo 2.3 : Ürün ve Süreç Yeniliğinin İstihdam Üzerindeki Etkileri…… 49

Tablo 3.1 : Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Belirlenmesinde Kullanılan Temel Alanlarda Hesaplanan Puanları…… 70

Tablo 3.2 : Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı Alt-İndekslerden Siyasal Güç (2011 ve son 50 yıl)…… 75

Tablo 3.3 : İstihdamda Genel Eğilimler, Türkiye, 1988, 1998, 2008 ve 2010 (%)……... 78

Tablo 3.4 : 1988-2009 Yılları Arasındaki Sektörel İstihdama Cinsiyetin Katkısı…… 81

Tablo 3.5 : Türkiye'de 2011 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)…….. 83

Tablo 3.6 : Türkiye'de Kadın ve Erkek İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Marjinal Verimlilikleri……... 84

Tablo 3.7 : Fransa'da ve AB 27'de Kadınların ve Erkeklerin Durumunu Özetleyen Bazı Göstergeler (2008)…….. 88

Tablo 3.8 : Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye'de Toplam Kadın İstihdam İçinde Kısmi Süreli Kadın İşgücünün Yaklaşık Oranı (2000-2007)…… 89

Tablo 3.9 : Türkiye'de Kısmi Süreli Çalışanlar Arasında Kadın İşgücünün Oranı (%), (2000-2007)…….. 89

Tablo 3.10 : Ana Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçerisindeki Yaklaşık Oranı, Türkiye, 1950-2040, (%)…… 90

Tablo 3.11 : Türkiye'de TCE ile Kadın Emeğinin Etkinliği İlişkisi Açsısından Önemli Olan Bazı Değişkenlerin 1997-2012 Dönemine Ait Göstergeleri…… 92

Tablo 3.12 : GSMH'nın Artmasının TCE Üzerindeki Etkisi…… 95

Tablo 3.13 : Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranı Üzerindeki Etkisi……. 96

Tablo 3.14 : GSMH Düzeyindeki Değişimin (LGSMH), Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranındaki Değişime (LTDKE) Etkisi…….. 98

Tablo 3.15 : Fakülte ve Yüksekokul Eğitimi Düzeyinin (YUKKE), Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranına (LTDKE) Etkisi…… 99

Tablo 3.16 : Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Doğurganlık Düzeyine Etkisi…….. 100

Tablo 3.17 : Bağımlı Nüfus Oranının Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranı Düzeyine Etkisi…… 100

Tablo 3.18 : Doğurganlık Oranının Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranına Etkisi.. 100

Tablo 3.19 : Türkiye'de 1985-2011 Döneminde (İki Alt Dönemi Kapsayan) Büyümenin Kaynakları (%)……... 104

Tablo 3.20 : Farklı Baz Senaryolarda, Kadınların IKO ve İşsizlik Durumundaki Değişmelere Göre Kişi Başına Düşen Reel Gelirde 2013-2023 Yılları arasında Artış Potansiyeli, Türkiye…….. 105

Tablo 3.21 : Diyarbakır Örneğinde Mikrokredi Uygulamalarının Kadınların Gelirine Etkisi…… 116

ŞEKİLLER DİZELGESİ

Şema 1.1 : Sürdürülebilirliğin Kesişen Daireler (Üçlü Alan) ile İfade Edilmesi..... 24

Şema 1.2 : Ekonomik ve Sosyal Yaşamda Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasının Etkileri……... 28

Şema 1.3 : WEF'in Toplumsal Cinsiyet Açığı İndeksinin Ana Belirleyicileri…… 34

Şema 1.4 : Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme İndeksi ……. 35

Şema 1.5 : Küresel Bazda Temel Cinsiyet Eşitliği Göstergelerindeki Gelişmeler (1990–2005 Dönemi)……... 37

GRAFİKLER DİZELGESİ

Grafik 2.1 : AB'de Eğitim Düzeylerine Göre Çalışılan Saat Paylarının Gelişimi…… 43

Grafik 2.2 : Kadın İstihdamı ve Doğurganlık İlişkisi……... 64

Grafik 3.1 : Türkiye ile Birlikte Bazı Ülkelerin 2000'li Yıllara Ait Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeks Değerleri…… 71

Grafik 3.2 : Türkiye'nin TCE'nin Belirlenmesinde Kullanılan Temel Alanların Hesaplanan Puanlara Göre 2006-2012 Yılları Arasındaki Değişimi……... 72

Grafik 3.3 : Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarının AB, OECD, MENA ve Latin Amerika ile Karşılaştırması……. 73

Grafik 3.4 : Kadınların İşgücüne Katılımı ve Mecliste Temsil Oranı Arasındaki İlişki…….. 76

Grafik 3.5 : Kadın İstihdamındaki Kentsel ve Kırsal Dönüşüm……. 79

Grafik 3.6 : Tarımsal Sektörde 1980-2010 Döneminde Türkiye ve Bazı Ülkelerde Kısmi İşgücü Verimliliği, 2005 Yılı Fiyatları, SAGP…. 82

Grafik 3.7 : Gelirde Cinsiyet Ayrımcılığına Göre Kadınlarda İşgücüne Katılım Düzeyi Beklenti Senaryoları (%)……. 86

Grafik 3.8 : Türkiye'de TCE ile Kadın Emeğinin Etkinliği İlişkisi Açısından Önemli Olan Bazı Değişkenlerin 1997-2012 Dönemine Ait Değişim Eğilimleri…….. 94

Grafik 3.9 : Türkiye Üretimin Sürdürülebilirliği Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Etkilediği Değişkenler (1997-2012)…….103

Grafik 3.10 : Türkiye ile AB-15 Arasındaki Kişi Başına Düşen Milli Gelir Farkını Etkileyen Temel Unsurların Kompozisyonu (1980-2005) ..103

Grafik 3.11 : Yurtiçi Tasarruf Oranlarının Gelir Düzeyine Göre Değişmesi….. .114

Grafik 3.12 : Türkiye'de Kadın ve Erkekte Kayıtdışı Çalışma Oranları……...117

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB :Avrupa Birliği

BNF :Bağımlı Nüfus Oranı

DGK :Demografik Geçiş Kuramı

DOG :Doğurganlık Oranı

DPT :Devlet Planlama Teşkilatı

EKKY :En Küçük Kareler Yöntemi

FE :Feminist Ekonomi

GII :Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi

GSYH :Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

GSMH :Gayri Safi Milli Hâsıla

IKO :Kadın Emeğinin Katılımcılık Oranı

MDG :Binyıl Kalkınma Hedefleri

MENA :Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Middle East and North Africa

SB :Sürdürülebilir Büyüme

TBGE :Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme İndeksi

TDKE :Tarım Dışı Kadın Erkek İstihdam Oranı

TBGE :Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme İndeksi

TCE :Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

TFV :Toplam Faktör Verimliliği

TÜİK :Türkiye İstatistik Kurumu

WEF :Dünya Ekonomik Forumu, World Economic Forum

YUKKE :Yüksekokul Eğitimi Düzeyindeki Kadın ve Erkek Oranı

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KURAMI:

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği (TCE, Social Gender Inequality) sorunu toplumsal, ekonomik veya siyasal alanda çeşitli kategorilerde cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizliklere vurgu yapmaktadır. TCE sorunu bu açıdan sosyo-ekonomik alanda eşitsizlik bileşenlerinin bir yansıması olarak ekonomik veya siyasal katılımcılık olanakları, eğitim fırsatları, mülkiyet olanakları, kaynakları kullanabilme, sosyal güvenliğe sahip olma derecesi veya gelir dağılımı sorunu gibi temel alt kategorilerde cinsiyete bağlı boşluklarla ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında olumlu bir anlam yüklenerek yapılabilecek bir tanımlamaya göre ise "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" kavramı, kadın ve erkeğin toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset, din, sağlık vb.) mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü kullanımlarındaki eşitliği ifade ederken; TCE sorunu ise bu alanlarda cinslerden birinin diğerine göre eşitsiz konumunu anlatmaktadır (BPW; 2010: 2). Diğer yandan *"toplumsal cinsiyet eşitliği açığı"* terimi ise kadınların eksik olanakları yanında yetersiz istihdamı sonucu ulusal gelirde ortaya çıkan boşluğu ifade etmekte olup özellikle gelişmiş ekonomilerde bu boşluğun ortadan kaldırılması yoluyla ekonomik büyümenin artırılması bir ekonomi politikası olarak uygulanmaktadır (Kalaycı, 2010:95).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ikili bir gerekçe bulunduğu söylenebilir. Eşit hak, fırsat ve sorumlulukları içeren toplumsal cinsiyet eşitliği öncelikle bir insan hakları ve sosyal adalet meselesidir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha iyi biçimde sağlanması, insan odaklı sürdürülebilir kalkınma için de öncelikli bir koşul ve etkili bir göstergedir. Bu açıdan, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadınlarla erkeklerin farklı algı, çıkar, ihtiyaç ve önceliklerinin dikkate alınması yalnızca bir sosyal adalet sorunu olarak görülmemeli, bunun aynı

zamanda sürdürülebilir kalkınma süreçlerinin zenginleştirilmesi noktasında da gerekli olduğunun farkına varılmalıdır (UN, 2009).

TCE sorununun genel olarak ekonomik, sosyal veya siyasal alanda farklı boyutlarda ortaya çıkması ve bu soruna çözüm noktasında farklı bakış açılarının bulunması, TCE sorununun ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Ancak TCE sorunu sosyal bilimlerin farklı alanlarıyla ilişki içinde olmasına rağmen özellikle ekonomik alanın belirleyiciliğinde biçimlenmektedir.

Genel olarak düşük ekonomik katılımcılık veya ücretler, karşılıksız çalışma, sosyal güvenlik olanaklarının azlığı gibi birçok eşitsizliklerle karşılaşan kadın emeği, çoğunlukla kayıt dışı ekonominin önemli bir öznesi olmakta ve bunun sonucunda özel bir yoksullaşma ve değersizleşme sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Ekonomik alandaki bu eşitsizlikler diğer yandan TCE sorununun diğer bileşenleri olan eğitim ve sağlık olanaklarına ulaşabilme, siyasal katılımcılık ve dengeli bir gelir bölüşümü gibi sorunlar açısından da belirleyici olmakta ve bu değişkenleri büyük ölçüde etkileyebilmektedir.

Bu açıdan TCE sorunu, sosyal bilimler literatüründe sıklıkla vurgulanmasına rağmen, sorunun çözümü için politikaların yetersizliği veya bu sorunun özellikle ekonomik bileşeninin yetersiz çözümlenmesi, sosyoekonomik veya sosyokültürel sonuçları açısından olumsuz durumun sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle ağırlığı ekonomik alanda görünür olan TCE sorununun, "sürdürülebilir büyüme" (SB) sorunu gibi güncel konu başlığıyla da güçlü bir ilişkisi bulunmakta ve ekonomik, sosyal veya çevresel alanın sürdürülebilirliği gibi birçok alt başlıklarda ele alınma olanakları bulunmaktadır.

Bu alt başlıklardan ise özellikle ekonomik alanın belirleyiciliğinin daha önemli olması, TCE sorunu açısından kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinin yapılmasını ön plana çıkarmakta ve aynı zamanda gerektirmektedir. Çünkü kadın emeğinin ekonomik etkinlik kuramı çerçevesinde ele alınması, TCE sorununun daha somut olarak açıklanabilmesi ve sosyal veya ekonomik yapıda ortaya çıkardığı sorunların daha iyi belirlenmesi açısından önemli olmaktadır.

Ekonomik etkinliğin sağlanması açısından üretim faktörlerinin optimum biçimde kullanılması ekonomi politikalarının en önemli amaçlarından olmaktadır. Genel olarak azgelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde düşük kapasitede kullanılan ve/veya verimsiz sektörlerde istihdam edilen kadın emeğinin, toplam emek stokunun yarısını oluşturduğu düşünülürse; ekonomik büyümenin yüksek oranlarda gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir olması, toplumsal beşeri sermaye gücünün yükseltilmesi, nüfus-doğurganlık oranı-ekonomik büyüme ilişkisinin geleceğe yönelik planlanabilmesi, gelir dağılımının dengeli olması vb. ekonomik amaçları hedefleyen ekonomi politikaları açısından önemini ortaya koymaktadır.

Bu nedenlerle TCE sorunu bağlamında özellikle kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı (EKO) açısından ortaya çıkan eşitsizlikler farklı kanallardan ekonomik yapıyı etkilerken, bu değişken cinsiyete bağlı diğer eşitsizliklerin de önemli bir açıklayıcı değişkeni olmaktadır. Ekonomik katılımcılık sorunu sosyoekonomik alanda yoksulluk, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kaynaklara ulaşabilme ve siyasal katılımcılık sorunları ile kesişmektedir.

Bu etki kanallarının ortaya çıkış biçimleri ise kadın emeğinin ekonomik katılım oranı ve bunun belirleyicileri olarak beşeri sermaye gücü ve gelir olanakları, sektörel istihdam biçimi ve esnek çalışma olanakları gibi birçok değişkenle doğrudan ilişkili olmaktadır. Bunun sonucunda önemli bir üretim faktörü olarak kadın emeğine yönelik olarak yapılacak çözümlemenin, TCE kuramı çerçevesinde cinsiyete bağlı ekonomik alandaki eşitsizlik nedenlerinin belirlenmesine de katkı sağlaması beklenmektedir.

Sosyoekonomik yapıyı doğrudan ve dolaylı olarak etkilemesi nedeniyle, özel bir üretim faktörü olarak değerlendirilebilecek kadın emeğinin, Türkiye'de sosyal ve ekonomik yapıya etkileri açısından yeterince ele alınmaması ise önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Çünkü TCE sorunu, Türkiye'de hem ekonomik hem de toplumsal alanda çeşitli biçimlerde ortaya çıkması yanında sosyoekonomik yapının sürdürülebilirliği açısından da birçok sorununun önemli nedeni olmakta ve kapsayıcılık alanı böylece genişlemektedir.

Bu açıdan da kadın emeğinin Türkiye ekonomisi açısından önemi, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, gelir bölüşümü eşitliği, sosyal yapının dönüşümü gibi birçok alanda etkili olmaktadır. Türkiye'de çalışabilir nüfusunun yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılım oranının çok düşük kalması öncelikle kaynakları etkin kullanılabilme amacı açısından önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanında kadın emeğinin beşeri sermaye yetersizliği, etkinlik sorunu ile birlikte düşünüldüğünde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi yanında farklı kanallar aracılığıyla sosyoekonomik yapıyı da etkileyerek, ekonomik kalkınma konusunda boşluklara neden olmaktadır.

Diğer yandan Türkiye'de, son yıllarda TCE sorunu açısından eğitim ve sağlık alanlarında eşitsizlik katsayılarında bir azalma göze çarpmasına rağmen, özellikle ekonomik ve siyasal yaşama katılımcılık olanakları bağlamında eşitsizlik dereceleri oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.

Bu nedenle Türkiye'de TCE sorunu, sosyoekonomik sonuçları ile birlikte düşünüldüğünde sadece cinsiyete bağlı yüksek orandaki eşitsizlik katsayılarının azaltılması amacı açısından değil, aynı zamanda ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesi açısından vurgulanması gereken bir konu olmaktadır. Özellikle kadın emeğinin çok düşük ekonomik katılımcılığı sorunu, Türkiye'de ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ve gelişmiş ülkelerle büyüme açığının kapatılabilmesi açısından soru işaretleri oluşturmaktadır.

TCE sorunu bağlamında Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik çözümlemesi bu açıdan kadın emeğinin arz ve talep yapısını etkileyen temel unsurların belirlenmesi yanında, kadın emeğinin istihdam olanakları, üretimdeki katma değeri, beşeri sermaye gücü ve sosyoekonomik alanı etkileyen gelir olanakları ile doğurganlık oranı gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesini gerektirmektedir.

Ayrıca TCE Düzeyi, Gayrisafi Milli Hasıla Düzeyi (GSMH), cinsiyete bağlı olarak kadın emeğinin ekonomik katılımcılık oranı (IKO), bağımlı nüfus oranı (BNF), yüksekokul eğitimi düzeyi oranı (YUKKE), doğurganlık oranı (DOG) gibi

değişkenler arasındaki etkileşimin saptanması da sorunun sosyoekonomik alanı etkileme kanallarının belirlenmesi açısından önemli olmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın *birinci bölümünde*, TCE kuramı tartışılmıştır: Üç alt başlıktan oluşan, bu bölümde TCE sorunu "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" ayrımı çerçevesinde ele alınarak, TCE sorunu hakkında ekonomi kuramında, farklı bakış açıları incelenmiştir. Diğer yandan TCE sorunu ile kadın emeğinin etkinlik ilişkisinin sosyoekonomik boyutu üzerinde durulmuştur. Bu ilişki düzeyini araştırma amacı, TCE sorunu ile kadın emeği etkinlik ilişkisine geniş açıdan bakılması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Birinci bölümde ayrıca TCE sorununun bileşenleri üzerinde durulmuş ve TCE'nin ölçülmesine yönelik yöntemler konusunda bilgi verilmiştir.

İki alt başlıktan oluşan çalışmanın *ikinci bölümü*, TCE kuramı çerçevesinde kadın emeğinin etkinlik sorununun, kuramsal olarak tartışılmasını amaçlamaktadır. Bunun için önce işgücü piyasasının değişen yapısı dikkate alınarak genel olarak emek faktörünün istihdam, beşeri sermaye gücü açısından etkinlik sorununa vurgu yapılmıştır. Aynı bölümde kadın emeğinin etkinlik sorunu, istihdam açığı ve üretimde düşük katma değeri, beşeri sermaye gücü ve cinsiyete bağlı gelir açığı sorunları açısından incelenmiştir. Ayrıca TCE sorunu ile sosyoekonomik alanın sürdürülebilirliği ilişkisinin belirlenmesi açısından kadın emeğinin etkinliğinin önemi yorumlanmıştır.

Çalışmanın *son bölümü* ise alt bölümlerde, genel boyutuyla kuramsal olarak ele alınan 'TCE sorunu' ve 'kadın emeğinin etkinliği' kavramları arasındaki ilişki düzeyinin, tez denencesi açısından önemli olan karşılıklı etkileşim yapısının ortaya çıkarılabilmesi amacıyla, çözümlemesinin yapılması amaçlanmıştır. Bunun için de öncelikle Türkiye'de TCE sorunu ve bileşenleri ele alınarak, bu bileşenlerden en önemlisi olan, ekonomik katılımcılık açısından ortaya çıkan eşitsizliklerin ortaya çıkış biçiminin kuramsal yapısı ele alınmıştır. Daha sonraki alt bölümde ise Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik çözümlemesi; ekonomik katılımcılık, beşeri

sermaye gücü, üretimdeki katma değeri, gelir bölüşümü ile iş ve aile yaşamı arasında optimum bölümlenmesi açısından incelenmiştir.

Diğer yandan Türkiye'de TCE sorunu ile sosyoekonomik alanın sürdürülebilirliği ilişkisi açısından, kadın emeğinin etkinlik sorunuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi olan değişkenler arasındaki etkileşim boyutunun ortaya çıkarılabilmesi de önemli olmaktadır. Bu amaçla bu değişkenler arasındaki ilişki düzeyinin anlaşılması için bazı ekonometrik çözümlemeler yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Daha sonra ise, bu alt bölümlerde edilen sonuçlar, Türkiye'de TCE sorunu ile kadın emeğinin etkinlik sorunu ilişkisinin açıklanmasına yönelik olarak kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği (TCE) sorunu, Türkiye'de ekonomi literatüründe çok fazla ele alınmamıştır. Daha çok sosyal veya kültürel bir sorun olarak görülen cinsiyet eşitsizliği sorununun aslında ekonomik alandaki eşitsizliklerden kaynaklanan belirleyicileri çok daha fazla önemli olmaktadır. Bu açıdan TCE kuramının, kadın emeğinin etkinlik sorunu çerçevesinde ele alınması, TCE sorununa çözüm bulunması açısından önemli katkı sağlaması düşünülmektedir. Çünkü TCE sorunu, özellikle kadın emek piyasası ile ilişkilendirildiğinde sadece kadınların ekonomik katılımcılığı ile sınırlı kalmayıp, bir ekonomide kadınların gelir olanakları, beşeri sermaye gücü, doğurganlık oranı, eğitim düzeyi gibi farklı kanalların etkilediği sürdürülebilir büyüme açısından da önemli bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Bu açıdan sürdürülebilirlik kavramı geniş kapsamlı düşünülürse ekonomik büyüme sürecinin çevresel ve sosyal etkileri yanında kaynakların verimli kullanılmasının da önemi anlaşılmaktadır. Bir ekonomide üretim faktörlerinin kapasite kullanım oranları ile toplam faktör verimliliklerinin artırılması hem ekonomik büyümenin istikrarlı olması hem de gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması açısından önemli olmaktadır.

Ancak Türkiye'de özel bir üretim faktörü olarak kadın emeğinin, ekonomik katılımcılık açısından ortaya çıkan boşluğun yüksekliği yanında eğitim olanaklarına bağlı olarak beşeri sermaye gücünün yetersizliği vb sorunlar, bu açıdan TCE sorunu açısından vurgulanması gereken önemli noktalar olmaktadır. Bu nedenle TCE sorunu açısından özellikle kadın emeğinin ekonomik alanda karşı karşıya olduğu eşitsizlikler, "üretimde ve bölüşümde etkinliğin sağlanması" amacı ile doğrudan ilişkilidir.

Bu nedenle TCE sorunu ekonomiyi farklı kanallar aracılığıyla etkilemektedir. Bu açıdan özellikle ekonomik büyüme, kalkınma, toplumsal refah, gelir dağılımı gibi makroekonomik etkileri dikkat çekici olmaktadır. Bu etkilerin ortaya çıkarılması, bir

ekonomide uygulanacak sosyoekonomik politikaların doğru olarak seçilmesi açısından yararlı olması beklenmektedir.

Diğer yandan Türkiye'de son yıllarda ekonomik büyümede yüksek oranlar ortaya çıkmasına rağmen, bu büyümenin istihdama katkısı çok yüksek olmamıştır. Ayrıca Türkiye işgücü piyasasında kadın emeği, işsizlik sorunundan daha fazla etkilenen kesimde yer alma riskini çoğu zaman taşımaktadır. Bu süreçte özellikle kadın emeğinin TCE sorunu açısından etkinlik çözümlemesinin yapılması, bu üretim faktörünün daha etkin kullanılabilme olanaklarına katkı sağlayarak, hem eşitsizliklerin azaltılması hem de sosyoekonomik yapıda gelişmelere neden olarak toplumsal faydanın artmasına neden olacaktır.

Çünkü TCE sorunu toplam refahın azalmasına neden olurken, birçok ekonomik ve sosyal sorunların da önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Diğer yandan bu sorunların yol açtığı maliyet, TCE sorununun çözümüne yönelik sosyal ve ekonomik politikaların ihtiyaç duyacağı harcamalardan çok daha fazla olmaktadır.

Sürdürülebilirlik tartışması açısından ise TCE sorununun doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği sosyoekonomik alan ise, Eren'in (2012: 122) de vurguladığı gibi hem sosyal hem de ekonomik yaşamı birlikte gözeten ve düzenleyen bir dinamik içerir. Bu bölge gelir dağılımı, beşeri kalkınma, istihdam politikaları, iş ve ticaret ahlakı, çalışma ekonomisi, sosyal politikalar, beşeri sermaye kalitesi, iş gücü piyasası, sosyal güvenlik yasaları gibi insan faktörünü doğrudan etki altına alan bir yapı arz eder.

Bu alandaki değişkenleri etkilemeyi amaçlayan çeşitli politika hedefleri düşünüldüğünde ise kadın emeğinin etkin kullanılması açısından TCE sorununun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye'de TCE sorunu çerçevesinde kadın emeğinin ekonomiyi etkileme kanallarının belirlenmesi ise sosyoekonomik yapının sürdürülebilirliği amacı doğrultusunda kullanılacak politika araçlarının seçimi açısından önemli olmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE DENENCESİ

"Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kuramı: Türkiye'de Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi" başlıklı bu araştırma; TCE kuramı çerçevesinde Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinin yapılmasını amaçlamaktadır.

Bunun için öncelikle TCE kuramının vurguladığı cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan temel eşitsizlik alanlarının tespit edilerek, istihdam piyasasında cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik katılımcılık, gelir olanakları, beşeri sermaye gücü gibi eşitsizliklerin ortaya çıkış biçimlerinin ve yapısının belirlenmesi hedeflenmektedir. Daha sonra ise Türkiye'de TCE sorununun yapısı incelendikten sonra, kadın emeğinin etkin kullanılabilmesi amacı doğrultusunda, bu eşitsizliklerin sosyoekonomik alanı etkileme rolünün incelenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Diğer yandan kadın emeğinin etkin kullanılmasının ortaya çıkaracağı ekonomik ve sosyal faydalar aynı zamanda sürdürülebilir büyümenin amaçları ile örtüşmektedir. Türkiye'de TCE sorunu, bu açıdan kadın emeğinin sadece ekonomik katılımcılığı, eğitim ve sağlık olanakları ile siyasal katılımcılık durumları açısından değil; bu sorunun üretimde ve bölüşümde etkinlik, kaynakların tam istihdamı, nüfus ile sürdürülebilir bir büyüme ilişkisi gibi makroekonomik bazı sonuçlara etkisi açısından da ele alınmalıdır. Ayrıca refah ekonomisinin de ilgi alanına giren TCE sorunu ekonomiyi mikro boyutlarda farklı biçimde etkilemektedir. Bu açıdan kadınların önemli bir ekonomik ajan olarak TCE kanalıyla mikro etkileri de söz konusu olmaktadır.

Bu araştırma; Türkiye'de farklı kategorilerde ortaya çıkan TCE sorununun kadın emeğinin etkin kullanılmasını engelleyerek, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi çeşitli kanallar aracılığıyla olumsuz etkilediği; bunun sonucunda gelir dağılımı eşitsizliği, kayıt dışılık, toplam emek stokunun eksik istihdamı ve beşeri sermaye gücünün zayıf kalması gibi birçok soruna neden olarak toplumsal refahı olumsuz etkilediği denencesini öne sürmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Türkiye'de TCE sorunu açısından özellikle kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinin yapılması, sosyoekonomik alanda cinsiyete bağlı eşitsizlik sorununun doğrudan ve dolaylı etkilerinin ortaya çıkarabilmesi açısından önemli olmaktadır. Araştırmada TCE kuramı çerçevesinde temel eşitsizlik alanları olarak ortaya çıkan ekonomik katılımcılık, eğitim ve sağlık olanakları, siyasal katılımcılık alt bileşenlerinin betimsel olarak ele alınması amaçlanmıştır.

Ayrıca kadın emeğinin etkinlik sorunu çerçevesinde işgücü piyasasının yapısı, özel bir üretim faktörü olarak kadın emeğinin arz ve talebinin belirleyicilerinin anlaşılmasına yönelik olarak ise tarihsel ve bağıntısal modeller kullanılmıştır.

Bu modellerin kullanılması Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcılık, beşeri sermaye gücü ve üretim katma değeri açısından açısından etkinlik durumunun belirlenmesi amacına yönelik olmaktadır. Diğer yandan Türkiye'de iş ve aile yaşamı arasında bölünmüş kadın emeğinin makroekonomik etkinliği ile cinsiyete bağlı gelir bölüşümü sorununa yönelik çözümlemelerin yapılması, araştırmada kullanılan bu yöntemlerin yapısına uygun düşmektedir.

Bunun yanında TCE sorununun ekonomiyi etkileme kanallarının belirlenmesi amacı ile kadın emeğinin etkin sorunu çerçevesinde önemli olan ekonomik katılımcılık, beşeri sermaye gücü, doğurganlık oranı vb göstergeler arasındaki ilişki yapısının anlaşılmasına yönelik olarak basit doğrusal regresyon modelleri kurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KURAMI

"Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği" (TCE) kuramının odak noktasında cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan sosyoekonomik eşitsizlik alanları yer alırken, kuramın gelişebilmesi açısından ise bazı sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu sorunlar TCE kuramının ele alınma zorluğuna da neden olmaktadır. TCE sorununun ekonomi bilimi yanında sosyal bilimlerin birçok alanını da içerecek biçimde geniş boyutlu olması ortaya çıkan zorluklardan bir tanesi olurken diğer yandan ölçülebilirlik sorununu içermesi de özellikle ekonomi disiplini açısından bir diğer zorluk alanı olarak göze çarpmaktadır.

Bu zorlukları aşmak için TCE sorunu bazı temel alanlara bölünerek, bu alanlardaki eşitsizliklerin ölçülebilirliğine çalışılması yoluyla çözüm aranmaktadır. Diğer yandan TCE sorunu hakkında ekonomi kuramında farklı bakış açıları da bulunmaktadır. Bu farklı bakış açılarının değerlendirilmesi TCE kuramının gelişme olanakları yanında ekonomi politikaları açısından da gerekli olmaktadır.

1.1 TCE Sorununun Kuramsal Yapısı

TCE sorunu, cinsiyete bağlı olarak çalışma veya aile yaşamında kaynaklara sahip olma veya kullanım olanakları açısından ortaya çıkan eşitsizlikler; eğitim veya sağlık gibi beşeri sermaye gücünü artıran olanaklara ulaşabilme açısından farklılıklar; siyasal katılım yeterliliklerinde ortaya çıkan boşluklar; gelir olanakları eşitsizlikleri gibi bir çok alanı kapsayan çok boyutlu bir probleme vurgu yapmaktadır.

1.1.1 Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve TCE Sorunu

Toplumsal cinsiyet kavram olarak ilk defa 1950'lerin ortalarında psikoloji alanında kişilik patolojilerinin tedavisi alanında kullanılmıştır. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet, "kimlik" olarak kavramlaştırılmış ve "toplumsal cinsiyet kimliği" bir kişinin kadın ya da erkek olduğuna dair öz algısı olarak tanımlanmıştır (Sayer, 2011: 9).

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan tanıma göre ise toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal kural, uygulama ve

kurumlara atıfta bulunur ve kadınlarla erkekler arasında sosyo-kültürel tanımlamalar kapsamında var olan iktidar ilişkileri ile ekonomik ilişkileri kapsamaktadır (UN, 2008). Avrupa Konseyi ise toplumsal cinsiyet kavramını toplumsal yaşamda, kamusal alanda ve özel yaşamda kadınlarla erkeklere atfedilen görevler, fonksiyonlar ve roller doğrultusunda tasarlanmış biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan, toplumsal cinsiyet kavramı kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin toplumsal olarak belirlenmesi anlamına gelmektedir (Sayer, 2011: 12).

Bu tanımlamalara göre "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" kavramları arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Birincisinde bireyler arasındaki fiziksel farklılıklar tanımlanırken, "toplumsal cinsiyet" kavramı ise, bu farklılıkların toplumsal ilişkilere taşınması anlamına gelmekte ve toplumun kadın ve erkeklere verdiği roller, görevler ve sorumlulukları ifade etmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkili olarak TCE sorunu ise, cinsiyete bağlı olarak toplumsal kural, kurum ve uygulamalarda ortaya çıkan çeşitli eşitsizlik alanlarına vurgu yapması yanında eğitim, iş, toprak ve sermaye gibi kaynaklara sahiplik açısından ortaya çıkan eşitsizlikleri kapsamaktadır. TCE sorunu bu nedenle toplumsal rol kavramıyla da tanımlanabilme olanağı taşımaktadır.

Ecevit'in (2003: 83) toplumsal cinsiyet rolleri açısından vurguladığı eşitsizlik sorunu, üretim ve topluluk düzeyinde yaşamın sürdürülebilirlik rolü gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır. Üretimle ilgili rollerde erkek ve kadın arasındaki eşitsizlik vurgusu piyasa için üretim (parasal karşılığı olan) ile ev/hane içi üretim (parasal karşılığı olmayan) farklılığı ile açıklanırken; yeniden üretimle ilgili roller açısından kadın "biyolojik yeniden üretim"in (çocuk doğurma/yetiştirme) odağında yer almaktadır. Ayrıca hanenin günlük işleri ve hane üyelerini ertesi günün üretim sürecine hazırlama açısından ise günlük yeniden üretiminin önemli bir aktörü olmaktadır.

Topluluk düzeyinde yaşamın sürdürülebilirlik rolü açısından ise kadın, hane içi yeniden üretim rollerinin bir uzantısı olarak topluluk düzeyinde de çeşitli görevlere sahip olmaktadır. Bunlar kısıtlı ve toplu tüketime açık kaynakların kullanımı özellikle su, sağlık ve eğitim hizmetleri ile karşılık almaksızın ve ' serbest' zamanlarda yapılan çeşitli işler olmaktadır (Ecevit, 2003: 83).

Bu açıdan toplumsal cinsiyet eşitliği ise, kadınlarla erkekler ve kız çocuklarıyla erkek çocukları arasında hak, sorumluluk ve fırsatlara erişimde eşitlik anlamını taşımaktadır. Başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliği, birey olmaktan kaynaklanan hak, sorumluluk ve fırsatların kadın veya erkek olarak dünyaya gelmekle ilişkilendirilmemesi anlamına gelmektedir (UN, 2008).

Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği, hem niteliksel hem de niceliksel anlamlar taşımaktadır. Niceliksel olarak, kadınların eşit temsillerine ve toplumun her alanında dengenin sağlanmasına atıfta bulunurken; niteliksel olarak ise, kalkınma önceliklerinin oluşturulması sürecinde kadınlarla erkeklerin eşit etkilerinin bulunmasına ve kadınlarla erkeklerin sonuçlardan eşit biçimde yararlanmalarının sağlanmasına işaret etmektedir. Ayrıca planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde kadınlarla erkeklerin farklı rol ve sorumluluklarının bulunmasından kaynaklanan farklı algı, çıkar, ihtiyaç ve önceliklerine eşit değer verilmesi anlamını içermektedir (UN, 2009).

Kalkınma problemi açısından TCE sorunu bu açıdan Kalaycı'nın (2010: 70) da ifade ettiği gibi kalkınmada "entegrasyoncu" ve "gündem yaratıcı" yaklaşımlarının konusu olmaktadır. Entegrasyoncu yaklaşım, ana program ve projelerde kadının kalkınmada bir bileşen olması örneğinde olduğu gibi, cinsiyet olgularını mevcut kalkınma paradigması içine yerleştirmekte; böylece kalkınma gündeminin tümü dönüştürülmese de her madde cinsiyet ve kadın açısından yeniden düzenlenmekte öncelikler değişmese bile, kadın her sektörde ve programda gözükmektedir. Gündem yaratıcı yaklaşıma göre ise, nüfus programlarının kadının güçlenmesini öncelikli bir hedef olarak benimsemesi örneğinde görüleceği üzere, kadın karar almaya katılarak, ana akımın bir parçası olmakta, onun doğasını değiştirmekte ve böylece kalkınma paradigması kökten bir dönüşüme uğramaktadır.

1992'de BM Kalkınma Konferansı'nda ise kadının ilerlemesi, sürdürülebilir büyüme (SB) ve kalkınmanın bir bileşeni olarak tanımlanmış ve kadınlar sürdürülebilir kalkınmaya girdi sağlayan ana hissedar grubu olarak kabul edilmiştir. Zira kalkınmanın beşeri kaynağı, kendine özgü ihtiyaçları ve talepleri olan kadın ve erkek, yani yetişmiş emek gücü olmaktadır. Diğer yandan 2000 yılında benimsenen Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG) arasında üçüncü hedef "cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınların güçlendirilmesini sağlamak" olarak belirlenmiştir (Tansel, 2012: 142).

Diğer yandan ekonomik etkinlik sorunu ile birlikte düşünüldüğünde özellikle kalkınma, yoksulluk, düşük beşeri sermaye gibi sorunlar çoğu zaman TCE sorunu ile birlikte

ortak kesişim alanlarına sahip olmaktadır. TCE sorunu bağlamında ekonomik katılımcılık ve fırsatlar alanındaki eşitsizlikler, aynı zamanda kadın emeğinin işgücü piyasasında etkin kullanılmaması sorunu ile örtüşmektedir. Bu sorun kadın emek gücünün özellikle kentsel alanlarda yetersiz istihdamı ile birlikte düşük ücrete sahip olması ve kayıt dışı olarak istihdam edilme biçimin yaygınlığı ile göze çarpmaktadır.

TCE sorununun kadınlar aleyhine açıldığı en dikkat çekici alanlardan biri kadın istihdamı ve bu açıdan uygulanan ücret politikalarının da belirlediği cinsiyete bağlı gelir eşitsizliği sorunu olmaktadır (Deniz ve Hobikoğlu, 2012: 123). Bu açıdan TCE sorununun en önemli bileşeni de kadınların düşük gelir sorunu ile ilişkili olarak kadın emeğinin etkin kullanılması sorunu olmaktadır. Bu sonuçlara göre cinsiyet temelinde tüm toplumlarda ayrımcılık genellikle yaşamın erken dönemlerinde başlaması nedeniyle, kadınların ekonomik kalkınmada eşit ortaklar haline gelmesini sağlamada ve potansiyellerini geliştirmek için kız çocukları için daha fazla eğitim eşitliğinin sağlanması gerekli ilk adım olmaktadır (PAHO, 2004).

TCE sorunun kuramsal yapısının daha iyi ortaya konulabilmesi için öncelikle TCE sorununun bileşenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. TCE sorunu bu açıdan temel eşitsizlik alanlarının açıklanması ile kuramsal olarak tanımlanabilme olanaklarına kavuşmaktadır. Bu eşitsizlik alanları için önem derecelerine göre indeks çalışmalarının yapılması da TCE'nin ölçülebilirlik sorunu için bir çözüm olacaktır. Diğer yandan TCE sorunu hakkında, ekonomi düşünce farklı bakış açıları söz konusu olurken, tartışmalar TCE'nin özellikle ekonomik boyutuyla ilgili olarak kadın emek piyasası üzerinde yoğunlaşmaktadır.

1.1.2 TCE Sorununa Ekonomi Kuramında Farklı Bakış Açıları

TCE sorunu açısından kadınların iş piyasasında emeklerini arz edebilmelerinin çok önemli olduğu akademik dünyada genel kabul görmektedir. Bu açıdan ekonomi kuramında TCE sorununun ele alınma biçimi çoğu zaman kadın emeğinin etkinlik sorunu ile birlikte değerlendirilmektedir.

Klasik iktisat ekolünden Smith, Ricardo, Malthus ve Say gibi iktisatçılardan farklı olarak yalnızca J.S.Mill ataerkil yapı ve kurumlardan kaynaklanan cinsiyet temelli eşitsiz yapıyı eleştirerek kadınların toplumdaki konumunu ve yaptığı işleri ekonominin dışında tutmak yerine, eşit hak ve faydayı içeren düzenlemelerin var olabileceğini savunmuştur. Söz konusu eşitliğin sağlanması durumunda kadın emeğinin ekonomik etkinliğinin artmasına

katkı sağlaması yanında uygarlığın gelişmesinde de belirleyici rol oynayacağını savunmuştur (Çakmak, 2010: 117). Neoklasik Ekonomi Kuramı'nda da, cinsiyet eşitsizliği bir sorun olarak görülmemiş ve kadınların, erkeklerle aynı işi yaptıkları halde düşük ücret almaları sorunu kadınların ev içi sorumluluklarına bağlı özgür tercihlerine ve çalışanlar olarak sahip olunan "beşeri sermaye"nin gelişmişlik düzeyinin bir sonucu olan verimlilik farkına bağlı olarak görülmüştür (Kalaycı, 2010: 61).

Neoklasik Ekonomi Okulu'nun düşünürlerinden Pigou kadının iş gücü arzını belirleyen temel unsur olarak kocalarının işgücü geliri (ücret) olduğunu ifade ederken Edgeworth ise işgücü içinde kadınların sayısının artmasının sanayide depresyona ve aile yaşamında bozukluklara yol açabileceğinden bahsetmektedir. Marshall kadınların ev dışında çalışmalarının ev işlerini tam anlamıyla yapmalarını ve çocuklarını doğru dürüst yetiştirmelerini engelleyeceğini, Jevons ise kadınların sanayide istihdamı ile bebek ölümleri arasında ciddi bir ilişki olduğunu ifade etmiştir (Çakmak, 2010: 109).

Bu açıdan Neoklasik Kuramı'nın marjinallik yaklaşımı içinde değerlendirilen kadın emeği, genel ve mesleki eğitim açısından görece erkeğinkinden daha düşük niteliğe sahip olduğundan, ayrıca (kadının hamilelik, doğum, çocuk bakımı, özel ev işleri gibi nedenlerle) kesintili istihdam edildiğinden, işbaşında iken yeterli deneyim kazanamadığından ve sonuçta işveren tarafından tam güvenilir ve yüksek kârlı bulunmadığından düşük ücret almaktadır (Kalaycı, 2010: 61).

TCE sorununun ele alınması açısından önemli bir konumda bulunan Feminist Ekonomi (FE) kuramına göre ise, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplum tarafından inşa edilen, tarihi ve kültürel olarak değişen, sosyal ve politik faaliyetlerle bilinçli bir şekilde tekrar ve tekrar üretilen bir kavramdır. Buna göre toplumsal cinsiyet farklılıkları, biyolojik kaçınılmazlıklar olmaktan çok toplumsal inşalardır ve toplumda, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri olarak görünürlük kazanmaktadır (Sayer, 2011: 10).

FE, ekonomideki egemen erkek bakış açısını sorgulayan, kadının deneyimlerine ve katkılarına da yer verilmesi gerektiğini savunan, ayrıca toplumsal cinsiyet farkındalığını sağlamak için ekonomik araçların kullanılabileceği yönünde kuramsal bir çığır açan bir disiplindir. Bu disiplinin asıl hedefi, iktisadı, toplumsal cinsiyetçi baskısından kurtarıp hem kadın ve hem de erkek deneyimlerini -farklı toplumsal, kültürel, etnik ve sınıfsal konumlarını da gözeterek- içerebilecek bir düzeyde genişletilmesidir (Kalaycı, 2010:24).

Bu noktada *"toplumsal cinsiyet eşitliği"* kavramı önemli olmakta ve bu kavram erkeği dışlamadan kadını ekonomide, siyasette ve diğer toplumsal alanlarda görünür hale getirme niyeti ve çabasını anlatmaktadır. Buna göre, toplumsal yaşamda bir cinsel eşitlik ve denge temelinde insan haklarına erişim ve o hakların kullanılması beklenir (Serdaroğlu, 1997).

Diğer yandan FE yaklaşımı kadınların, ikincil ve daha düşük işlerde yoğunlaştığı konusuna daha ayrıntılı açıklamalar getirmektedir. Bu kurama göre, kadınların işyerinde ayrımcılığa maruz kalmalarının nedeni, 'patriarkal-erkek egemen' sistemin hakim olduğu sosyal ve geleneksel değer yargılarıdır. Buna göre, kadın meslekleri genelde ev kadınlığı, anneliğin bir uzantısı olan öğretmenlik, hemşirelik, temizlik işleri ve çocuk bakıcılığı gibi işlerdir. Ayrıca genellikle kadınların yaptıkları işlerin hafife alındığını ileri süren feminist iktisatçılara göre, bazı kadınların yaptıkları işler, yüksek ücret alan erkeklerin yaptıkları işlerden daha fazla yetenek gerektiren işler olsa da sırf kadın işi olarak görüldüğü için daha az ücret almaktadır (Aydın, 2009: 135). FE, bu açıdan son iki yüz yıldır, iktisadın pek çok temel inanç ve politika önermelerinin geçerliliğini kaybettiğini, iktisadın güncelliğini yitirmiş unsurlarının revize edilmesi için gerekli olan motivasyon ve gücün iktisatçılara verilmesinin gerektiğini ileri sürmüştür (Yetişen, 2010).

Ancak feminist ekonomistler, salt kadınlara ait, erkekleri içermeyen bir dişil ekonomi oluşturma iddiası ve çabasında olmayıp; egemen ekonomi anlayışlarının cinsiyetçi unsurlar taşıdığı iddiasıyla, ekonominin bu vb. ayrımcı unsurlardan arındırılmasını savunmaktadırlar. Bu açıdan önem verdikleri konuların başında, kalkınmanın ve yoksulluğun kadınsallaşması gelmektedir (Kalaycı, 2010).

Molyneux (1985), TCE sorununun çözümüne yönelik olarak önerilen politikaları "pratik toplumsal cinsiyet çıkarları" ve "stratejik toplumsal cinsiyet çıkarları" odaklı olarak sınıflandırmaktadır. Birincisi, kadınların günlük yaşam ihtiyaçları olarak (yaşam koşulları, sağlık-bakım hizmetleri, istihdam) tanımlanabilirken, bu politikaların toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü değiştirme ya da kadınların özgürleşmesi gibi hedeflerinin olmadığını ifade etmektedir. İkincisinin ise cinsiyetçi işbölümünü yok etmek, ev içi hizmetlerdeki ve çocuk bakımındaki rollerini değiştirerek kadınların özgürleşmesi için eşitliğin sağlanmasına katkı sağlayabileceğini söylemektedir (Dedeoğlu, 2011).

Walby (1992) ise, toplumsal cinsiyet rejimlerinin, özelden kamusala dönüşürken hangi yolu izlediğini kavramsallaştıran bir çerçeve sunarken üç önemli dönüşüm

mekanizmasına vurgu yapmaktadır. Bunlar; devlet merkezli dönüşüm (welfare state-led), piyasa merkezli dönüşüm (market-led) ve düzenleyici politika merkezli dönüşüm (regulatory policy-led route) olmaktadır (Dedeoğlu, 2011).

İş piyasasında cinsiyet ayrımcılığını açıklamaya çalışan önemli bir model ise "Aşırı Kalabalıklaşma Teorisi" olarak ifade edilmektedir. Fawcett tarafından 1918 yılında ortaya atılan bu teoriye göre, işverenlerin önyargılarının, sosyal ve geleneksel bakış açılarının, kadınların belli mesleklere girmesine engel olduğunu ve böylece onların düşük statülü ve vasıfsız işlerde yoğunlaşmasına sebep olduğu ve bunun da ücretlerin düşmesine neden olduğu açıklanmaktadır. 1922 yılında Edgeworth, bu teoriyi Neoklasik arz ve talep analizleri ile formüle ederek kadınların belli mesleklerde yoğunlaşmasının nedeni olarak düşünmüş ve bunun da ücretlerini düşürdüğünü açıklamıştır (Palaz, 2002: 96).

Diğer taraftan, "Kurumcu Teori", işgücü piyasalarının esnek olmadığını ve tekelci işletmelerin ve kurumsal düzenlemelerin (işletme içi işgücü piyasaları gibi) engelleriyle bazı işçi gruplarının istekleri dışında, daha düşük şartlarla donatılmış ikincil piyasalarda çalışmak zorunda kalacağını vurgular. Kurumcu yaklaşım, piyasada birincil ve ikincil işler ayırımının olduğunu, kadınların ve erkeklerin bu işler arasında bölümlendirildiğini iddia eder. Kurumcu yaklaşım, İngiltere ve ABD'de işgücü piyasasında cinsiyete dayalı mesleksel ayırımcılığı açıklamak için geniş olarak kullanılmıştır. Bu kuramın, ABD gibi gelişmiş ülkelerin işgücü piyasalarını incelemek üzere geliştirildiğini ve Türkiye gibi gelişmekte olan ve farklı piyasa özelliklerine sahip olan ülkeler için geçerli olmadığı öne sürülür (Palaz, 2002: 98).

Akademik dünyada son otuz yılda kadın çalışmalarına olan ilgide süratli bir artışın yaşanması dikkat çekmektedir. Kadın çalışmalarının kurumsallaşması, kadınlar hakkında yapılacak araştırma ve çalışmaların kadınların yaşamları üzerinde olumlu etkiler yapacağına olan inançla başlatılmış olup üniversite düzeyinde ilk kez 1977'de ABD'de kadın araştırmaları ve çalışmaları bölümlerinin açılmasıyla hızlı bir gelişim göstermiştir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları ve araştırmaları kategorisi ise daha çok 1980'lerde kullanılmaya başlanmıştır. Tüm bu çalışmalara karşılık toplumsal cinsiyet algısının cinsiyet ayrımcılığından uzaklaştığını savunmak oldukça güçtür. Bunun anlamı ise, kadınların erkeklere göre daha düşük eğitim düzeyinde olmaya, daha düşük istihdama katılım oranına sahip olmalarına ve dolayısıyla da toplumun dezavantajlı kesimi olarak sosyal politika alanı içerisinde değerlendirilmeye devam edecek olmalarıdır (Çiftçi, 2010: 1359).

1.2 TCE Sorununun Bileşenleri ve Sosyoekonomik Alanı Etkileme Kanalları

Dünyanın bütün bölgelerinde sosyal, ekonomik, yasal ve siyasal haklar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri vardır. Bu eşitsizliklerin varlığı, toplumsal cinsiyet indeksleri geliştirilerek somut olarak da saptanmıştır (Ecevit, 2003: 84). Bu indekslerde ise eşitsizlik bileşenlerinim ölçülebilmesi amaçlanmaktadır. Genel olarak TCE sorunu çözümlemesinde, ekonomik katılımcılık ve fırsat olanakları ile eğitim, sağlık ve siyasal alanlarındaki eşitsizlikler sosyoekonomik yaşamı etkileme gücünün fazla olması nedeniyle TCE sorununun temel eşitsizlik alanları ve bileşenleri olarak ele alınmaktadır.

Ekonomik katılımcılık alanındaki eşitsizliklerin TCE'nin diğer bileşenleri ile birlikte ele alınması ve sayısal olarak ifade edilebilmesi eşitsizlik alanlarının küresel ölçekte birlikte değerlendirilmesi açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. TCE sorununun bu temel bileşenleri aynı zamanda birbirilerini etkileme gücüne de sahiptir. Örneğin eğitim olanakları ekonomik ve siyasal katılımcılık kategorileri için önemli bir etki gücüne sahip olurken aynı zamanda ters yönlü bir ilişki de doğru olmaktadır.

1.2.1 Ekonomik Alandaki Eşitsizlikler

TCE sorununun önemli bir nedeni olan aynı zamanda da bir sonucu olarak da ortaya çıkan ekonomik katılımcılık ve fırsatlar alanındaki eşitsizlikler, TCE kuramının odağında yer almaktadır. Çünkü bu eşitsizlik alanı aynı zamanda diğer eşitsizlik alanlarının da önemli bir belirleyicisi olması ile dikkat çekmektedir.

Ekonomik alandaki eşitsizlikler, Ecevit'in (2003: 84) de ifade ettiği gibi düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde çalışma; Kayıt dışı sektörlerde, geçici, gündelik çalışma; işe alınmada, ücretlerde ve yükseltmelerde ayrımcılığa uğrama; ücret karşılığı olmayan işlerde (aile işçiliği) ücretsiz emek kullanma zamanlarının fazla olması veya ev içi emeğin kullanımında toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizliklerle karşı karşıya olma gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir.

Bu alandaki eşitsizliklerin genel olarak sonuçları ise kadın emeğinin istihdama katılım oranının düşük olması; düşük ücret ve gelir olanaklarının neden olduğu yoksulluk sorunundan daha fazla etkilenme; eğitim, sağlık olanakları ile siyasal katılım olanaklarında

ortaya çıkan boşluklar biçiminde olmaktadır.Bu nedenle ekonomik eşitsizliklerin etkileri çok daha fazla olmakta ve TCE kuramı açısından bu eşitsizlik alanı daha önemli olmaktadır.

Tüm dünya bölgelerinde kadınların istihdama katılım oranı, özelikle resmi olarak Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG)'nin gerçekleştirilemediği serbest meslek ve tarım sektöründeki ücretli kadın istihdamı açısından önemli bir gösterge olmaktadır. Özellikle ücret verileri ise kadınların çalışma koşulları açısından ek bir bilgi vermesi açısından kullanışlı olmaktadır **(**WB, 2008: 12).

Kadınların düşük ücret sorunu, ücretlendirilmeyen ev emeği veya özellikle tarım sektöründeki ücretsiz işçiliği düşünüldüğünde ortaya çıkan cinsiyete bağlı gelir boşlukları sonucunda kadın yoksulluğu olarak özel bir yoksulluk sorunu ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir finansal ve gelir olanaklarının olmayışı veya işgücü piyasasına katılımındaki sorunlar bu durumun ortaya çıkmasında önemli faktörler olmaktadır.

TCE sorunu bu nedenle yoksullukla doğrudan ilişkilidir ve yoksulluğun artışına paralel olarak artması beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitsizlikleri, kadınların ve erkeklerin hanede yaşadıkları yoksulluğun farklı olması sonucunu doğururken, kadınların erkeklerden daha çok etkilenmesine neden olmaktadır. Kadınların kapasitelerini gelire ve iyilik (refah) haline dönüştürebilmeleri zor olmaktadır. Öte yandan, hane gelirlerinin ve değerlerinin dağılımında ve kontrolünde; kredi gibi üretken değerlere erişimde; kaynakları kullanmada; mülkiyet üzerinde söz hakkına sahip olmada zayıflıkları; işgücü piyasasındaki ayrımcılık; ev içinde yeniden üretim ile ilgili sorumlulukları nedeniyle ücretli ekonomik faaliyetlerinin sınırlanması; ekonomik ve politik kurumlarda yaşadıkları sosyal dışlanma, kadınların kronik yoksulluğa karşı korumasız olmalarının nedenleridir (Ecevit, 2003: 84).

Kadın yoksulluğunu anlamak için üretken kaynaklara ulaşmaya (eğitim, sağlık koşullarından, finansal kaynaklara ulaşmaya, yeterli zamana sahip olmaya kadar bir dizi değişkeni içinde barındıran), hane geliri ve harcamaları üzerindeki kontrole, tüketimde cinsler arası yaşanan farklılaşmaya (beslenme önceliğinin erkeğe ve erkek çocuklarına verilmesi), kaynakların kullanımına vb biri dizi faktöre bakmak gerekir. Bu noktada şunu belirtmekte yarar var: ailenin geliri artıkça erkeğin geliri daha fazla kontrol ettiği, yönettiği ancak gelirin azalması durumunda bu kontrolün ve yönetimin, özellikle temel ihtiyaçları karşılama yönündeki sorumluluğun kadına devredildiği görülmektedir (Şener, 2009: 4).

Özellikle 17. yüzyıldan itibaren sermaye ile emeğin, işyeri ile evin, meta üretimi ile ev işinin birbirinden ayrılması, cinsiyete dayalı iş bölümünde hayati önemli değişikliklere yol açmıştır. Kadınlar bu işbölümünde ücretsiz ev işinin doğal yüklenicisi olurken, karşılığında elde edilmeyen gelir nedeniyle de, harcanan emeğin karşılıksız olduğu, ekonomik bir değer olmadığına yönelik toplumsal algının oluşması kolaylaşmıştır. 1990'ların başlarında İskoçya'da yapılan bir araştırmaya göre, evde bir yaşından küçük bir çocuğun bakımı ile birlikte kadınların evde harcadıkları emeğin değeri, piyasa fiyatları üzerinden hesaplandığında ortalama ücretten %70 fazla olmaktadır (Turgut, 2006).

Gelişmekte olan ekonomilerde bakım hizmetlerinin yoğunluğu ve ev işlerinin zorluğu düşünüldüğünde görünmeyen kadın emeğinin bu ekonomilerdeki önemi daha iyi anlaşılabilir. Ancak, toplumsal kültür ve algıda kadın emeğinin önemsizleşmesi aynı zamanda sorunun da başlangıcı ve işareti olmaktadır.

Beijing'de 1995'te kadınlar üzerine yapılan "4'ncü Dünya Konferansı"nda "Kadın ve Ekonomi" başlığı altında TCE sorununun SB açısından önemi vurgulanmaktadır. Bu açıdan kadınların istihdama katılım oranı ile cinsiyetler arası ücret farklılıkları, kadın ve erkekler arasında ekonomik fırsat eşitsizliğinin durumu hakkında bilgi veren iki önemli veri olmaktadır.

Bu sonuç ILO (2010)'da "Kadınların ekonomik haklarını ve bağımsızlıklarını sağlamak" biçiminde ifade edilerek istihdama katılım, uygun çalışma koşulları, ekonomik kaynakların kontrolüne eşit katılım, kadınların ekonomik kapasitesini ve ticaret yapabilme olanaklarını genişletmek, istihdamda ayrımcılığı ve mesleki ayrımcılığı ortadan kaldırmak, kadınların eğitim, bilgi ve teknolojiye erişimlerini olanaklı kılmak ve aile yaşamı ile çalışma yaşamının uyumlu olmasını sağlamak alt başlıklarından oluşmaktadır (Tansel, 2012: 142).

Ayrıca ekonomik alandaki eşitsizlikler açısından TCE sorununa bir çözüm önerisi olarak kadınların girişimcilik olanaklarını artırma konusu öne çıkmaktadır. Acs (2005: 28), gelir düzeyi ile girişimcilik arasındaki ilişki düzeyine bu açıdan vurgu yapmaktadır. Acs'a göre orta gelir grubu ülkelerde erkekler kadınlara göre %75 oranında daha fazla girişimcilik özelliğine sahip olurken, düşük gelir grubu ülkelerde ise kadın girişimciler erkeklere göre %41 oranında sayıca daha az bir orana sahip olmaktadır. En az girişimcilik farkının ortaya çıktığı (%33) ülkeler ise yüksek gelir gruplarında bulunmaktadır. Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi açısından ise "mikro finans" politikaları son yıllarda önemli olurken, finansal kaynaklara ulaşma olanaklarına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

"Kalkınmanın kadınsallaştırılması" (feminization of development) olgusu, sosyal sermaye kuramı içinde ele alınan "mikro finans" politikasıyla ilişkilendirebilir. Mikro finans, bu açıdan mümkün olduğunca sıfır faizle uzun vadeli kredi vererek kadının küçük ölçekli iş/letme kurmasını ve onun yoksulluk cenderesinden çıkmasını sağlayan bir araç işlevine sahiptir (Rankin 2002'den aktaran, Kalaycı, 2010: 70).

1.2.1 Eğitim ve Sağlık Olanakları Açısından Ortaya Çıkan Eşitsizlikler

Eğitim olanakları özellikle TCE sorununu farklı kanallardan etkilemesi nedeniyle özel bir öneme sahip olmaktadır. Eğitim bu anlamda ekonomik katılımcılık, sağlık koşulları, gelir olanakları, bilgiye erişme gibi alanlarda doğrudan etkilere sahip olurken, makroekonomik birçok değişkeni etkileyerek bunun sonucunda dolaylı yan etkileri açısından da önemli olmaktadır.

Kadınların eğitim durumunun, daha yüksek aşılanma oranlarından daha iyi beslenmeye ve daha düşük çocuk ölüm oranlarına kadar uzanan bir dizi alanda çocuk sağlığı üzerinde olumlu etkiyle bağlantılı olduğu bulunmuştur. Annelerin (ve babaların) okullaşma düzeyleri, çok sayıda ülkede çocukların ulaştığı eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkilidir (WDR, 2012: 7).

Eğitim süreçleri beşeri sermaye gücünü etkilerken diğer yandan eğitim sistemlerini oluşturan müfredat, eğitim materyalleri ve uygulamaları, öğretmenlerin ve sınıf etkileşimi, mevcut toplumsal cinsiyet önyargılarını önemli derece etkilemektedir. Sınıf ortamında öğrenciler eğitimcileri daha dikkatle dinlemektedir. Eğitim sektörü cinsiyetçi önyargıları süregelmesine bir rol oynayacağı gibi aynı zamanda onları değiştirmek için de çok önemli bir görevi de olabilir (PAHO, 2004). Sonuçta bu etkiler çocukların daha iyi yetişmesine ve toplumsal beşeri sermayenin artmasını sağlayarak uzun dönemde ekonomik kalkınma üzerinde olumlu katkı sağlayacaktır.

Diğer yandan Hindistan'da, kadının daha yüksek gelire sahip olması çocuklarının okula gittiği yıl sayısını arttırmaktadır. Kadınların kendi eğitimlerinde ve sağlıklarında iyileşmeler de çocuklar için ortaya çıkan bu ve diğer sonuçlar üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Annelerin beslenme durumlarının daha iyi olması, daha iyi çocuk sağlığı ve çocukların hayatta kalma oranları ile ilişkilendirilmiştir (WDR, 2012: 15).

Sağlık olanakları ekonomiyi farklı kanallardan etkilemektedir. Doğumdan sonra hayatta kalma oranı, çalışma yaşamının süresi ve işgücünün verimliliği gibi birçok faktör

ekonomik büyüme ve sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Sağlık olanaklarının durumu da bir ekonomide sürdürülebilir büyümeyi farklı kanallardan etkilemektedir. Doğumdan sonra hayatta kalma oranı, çalışma yaşamının süresi ve işgücünün verimliliği gibi birçok faktör ekonomik büyüme ve sürdürülebilirliğini etkilemektedir.

Alemayehu ve Warner (2004) yaptıkları çalışmada ABD'de bir kişinin yaşam boyu sağlık harcamasının ne kadar olabileceğini hesaplamışlardır. 2000 yılı tüketici fiyat İndeksleri dikkate alınarak yaptıkları hesaplamalarda, ortalama bir kişinin yaşam süresi boyunca sağlık harcaması yaklaşık 300.000 dolar (erkeklerde 250.000 $, kadınlar 350.000 $) olarak tahmin etmişlerdir. Bu çalışmaya göre kadınların, erkeklere göre uzun ömre sahip olmaları sağlık harcamalarının daha fazla olmasına neden olmaktadır. Ömür süresince yapılan bu sağlık harcamalarının %60'ı, 65 yaş üstü kişiler tarafından yapılmaktadır (Gökbunar ve Koç, 2009: 19).

1.2.2 Siyasal Alandaki Eşitsizlikler

Siyasal katılımcılık olanakları, kadınların karar verme merkezlerinde bulunma olanakları kadar mülkiyet haklarından gelir ve servet dağılımına da kadar bir çok faktörü etkilemekte ve TCE'nin özellikle gelecekteki tren değerlerini de bir ölçüde belirlemektedir. Özellikle çeşitli konularda yapılan yasal düzenlemelerde söz sahibi olmak bugünün ve geleceğin şekillendirilmesi açısından önemli olmaktadır.

Bir çok ülkede hala kadınların seçme ve seçilme hakları yoktur (örn. Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri); siyasal partilerin yönetim organlarında bulunmaları nadirdir. 80 ülkede 871 siyasal partinin % 67 sinde yönetim düzeyinde (parti başkanı, yardımcısı, parti meclis grup başkanı, parti sözcüsü) kadın yoktur. Parlamentoda temsil: 1999 verilerine göre sadece 16 ülkenin parlamentosunda kadın milletvekillerinin oranı % 25'in üzerindedir. Avrupa Birliği Parlamentosunda bu oran % 30 dur. 1974 den sonra sadece 17 ülkenin kadın başbakanı olmuştur. Tüm dünyadaki bakanların % 8 i kadın bakandır.

Kadının evlilikle ilgili hazırlıkları, doğurganlığı, çocuk yetiştirmesi, vb. tüm ekonomik faaliyetleri ile kalkınma arasındaki ilişki, "evlilik piyasası" adı altında ve ABD özelinde dinamik bir model kurgulamasına dönüştürülürse, kadının ekonomik ve siyasal haklarının genişlemesinin, ekonomik kalkınmaya denk geldiği (Fernández 2009'dan aktaran Kalaycı, 2010: 70) ifade edilebilir.

1995 yılında Pekin'de yapılan "Dördüncü Dünya Kadın Konferans"ında ise siyasi ve ekonomik hayatın her aşamasına katılımının sağlanabilmesi için kadınların bilgiye erişme olanaklarının geliştirilmesini kabul etmiştir. Bu açıdan güç ilişkilerinin kurumlaşmasının TRIPS (Dünya Ticaret Örgütü Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları) gibi bilgiye dayalı mülkiyet ilişkileri sisteminde kadınların daha fazla haklara sahip olmasının önemi vurgulanmaktadır.

1.2.4 TCE Sorununun Sosyoekonomik Alanı Etkileme Kanalları

TCE sorunu, sosyoekonomik yapıyı farklı kanallar aracılığıyla etkilemektedir. Bu etki süreci sosyal ve ekonomik alanlarda birçok değişkenin sürdürebilirliği açısından da önemli olmaktadır. TCE sorununun neden olduğu eşitsizlikler bu nedenle SB konusu açısından da önemli olmaktadır. TCE sorunu cinsiyete bağlı olarak farklı alanlardaki eşitsizlikleri vurgulamasına rağmen özellikle kadın emeğinin etkin kullanılmasına odaklanan ekonomik alanın belirleyiciliğinde biçimlenmektedir.

Sosyoekonomik alan, Eren'in (2012: 122) de vurguladığı gibi hem sosyal hem de ekonomik yaşamı birlikte gözeten ve düzenleyen bir dinamik içerir. Bu bölge gelir dağılımı, beşeri kalkınma, istihdam politikaları, iş ve ticaret ahlakı, çalışma ekonomisi, sosyal politikalar, beşeri sermaye kalitesi, iş gücü piyasası, sosyal güvenlik yasaları gibi insan faktörünü doğrudan etki altına alan bir yapı arz eder.

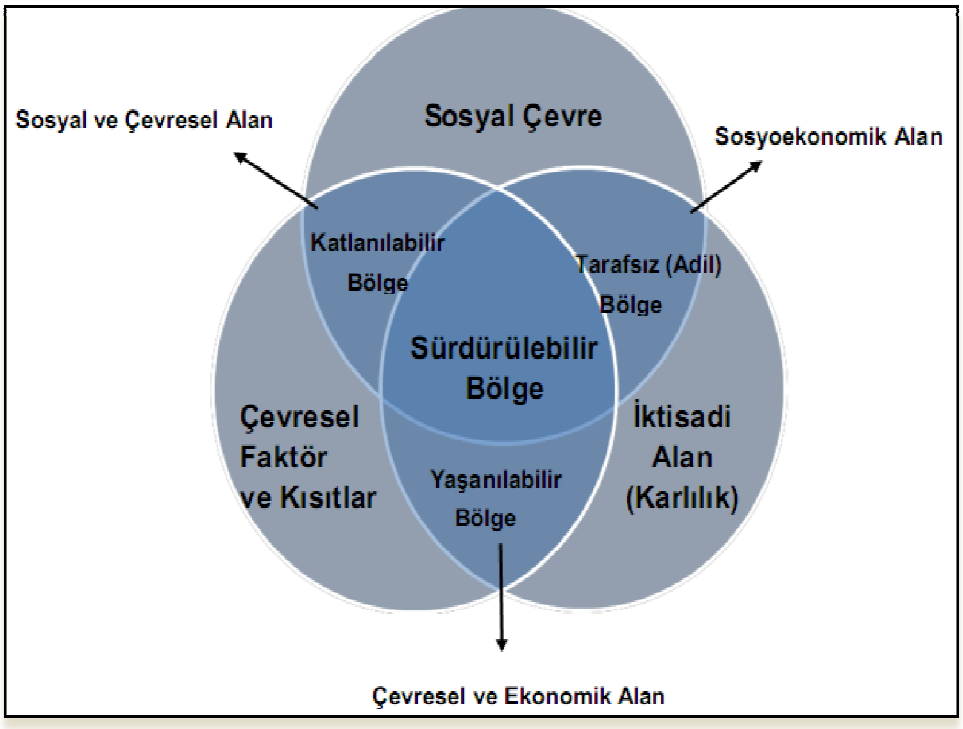
Bu sonuçlara göre kadın emeğinin gelir olanaklarındaki artış yoksulluğun azaltılması ve daha hızlı büyüme ile sonuçlanacaktır. Bu durumdan ise refah ekonomisi kapsamında yalnızca kadınların kendisi değil erkekler, çocuklar ve tüm toplum kadınların bu ekonomik güçlenmesinden yararlanacaktır (USAID, 2008: 3).

Bu açıdan kadın emeğinin etkin kullanılabilme sorunu, kadınların ekonomik katılımcılığı olanakları ile doğrudan bağlantılı olurken ayrıca makroekonomik politikaların temel hedeflerinden olan üretimde etkinlik sağlama amacı ile örtüşmektedir. Kadın emeğinin sürdürülebilir büyümeyi etkileme kanalları bu açıdan istihdama katılım oranı, istihdam edildiği sektörün yapısı, doğurganlık oranı, gelir olanakları, beşeri sermaye gücünün yeterliliği gibi faktörlere bağlıdır.

Sürdürülebilirlik, bir ekonomik ve sosyal toplumsal yapının yaşam kalitesi ve refah olanaklarının geliştirilmesi vurgusu açısından bir ekonomik büyüme ve kalkınma sorunudur. Diğer yandan ekonomik, sosyal, çevresel vb sahip olunan kaynakların en iyi şekilde

kullanılması yanında gelecek nesillere de aktarılması açısından sürekliliğin sağlanması (Dubois, 2004) sorunu olmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı görsel olarak "Kesişen Daireler" biçiminde ifade edilebilir (Şema 1.1).

Şema 1.1 : Sürdürülebilirliğin Kesişen Dairelerle (Üçlü Alan) İfade Edilmesi

Kaynak: Eren, 2012:119.

Şema 1.1' de sosyal, çevresel ve ekonomik alanların kesişimleri sonucu ortaya çıkan karşılıklı etki alanları vurgulanmaktadır. Ekonomik, sosyal ve çevresel alanların karşılıklı etkileşimi içinde her üç bölgenin de ortak olarak kesişim alanı sürdürülebilir bir dinamiğe işaret etmektedir. Bu bölge aynı zamanda "kazan-kazan-kazan" bölgesi (Partner, 2012) olarak da adlandırılabilmekte ve üretim ve tüketim sürecinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve çevresel maliyet ve kazançların dengeli dağıldığı bir alanı tanımlamaktadır. Sosyoekonomik alan, Eren'in (2012: 122) de vurguladığı gibi hem sosyal hem de ekonomik yaşamı birlikte gözeten ve düzenleyen bir dinamik içerir. Bu bölge gelir dağılımı, beşeri kalkınma, istihdam politikaları, iş ve ticaret ahlakı, çalışma ekonomisi, sosyal politikalar, beşeri sermaye kalitesi, iş gücü piyasası, sosyal güvenlik yasaları gibi insan faktörünü doğrudan etki altına alan bir yapı arz eder.

TCE sorununun, bu açıdan sosyoekonomik alanın sürdürülebilirliği konusu ile önemli ilişkisi bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik alanda cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizlikler, kaynakların etkin kullanılmasını engellerken, sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından da problemlere neden olmaktadır. Öncelikle insan kaynaklarının iyi yönetilmesi, günümüz ekonomilerinde en önemli konusu olmaktadır. Kabaş'ın (2009: 316) da vurguladığı gibi eşit miktarda doğal kaynaklara sahip ülkelerin insan kaynakları ve insan kapasiteleri farklı olduğunda çok farklı kalkınma patikalarında ilerledikleri görülmektedir. Ülkelerin eşit miktarlarda yatırım yapmalarına rağmen çok farklı düzeylerde üretim yaptıkları görülmüştür. Bunun en önemli nedeni insan kaynaklarının ve insanların sahip olduğu becerilerin farklı olmasıdır.

TCE sorunu da insan kaynaklarının etkin kullanılması açısından cinsiyete bağlı olarak gelir dağılımı eşitsizliği, kayıtdışılık, toplam emek stokunun eksik istihdamı ve beşeri sermaye gücünün zayıf kalması gibi birçok soruna neden olarak toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan TCE sorununun çözümüne yönelik olarak kimi politikalar-reformlar-projeler hedef grup üzerinde doğrudan etkiye sahip iken kimi politikaların etkileri dolaylı bir yol izleyebilmektedir.

Örneğin yoksullukla mücadeleyi hedefleyen programlarda doğrudan gelir destekleri kısa vadede geliri artırarak, gelir yoksulluğuna karşı etkili olurken, uzun vadede desteklerin etkisinin ne olacağı bu politikanın diğer politikalarla ilişkisine, etkileşim düzeyine göre değişecektir (Şener, 2011 :7).

TCE sorunun çözümüne yönelik olarak uygulanabilecek politikalar genel olarak bazı ana başlıklar altında toplanabilir. Bunlar, kadın ve erkeğin aynılığını sağlama hedefi ile oluşturulan politikalar (eşit istihdam oranı, eşit ücret, eşit işsizlik oranı vb); kadın ve erkeğin farklılığından yola çıkarak, kadınlara özel politikalar (çocuk ve bağımlı bakımı için kamusal hizmetler); cinsiyet rollerini dönüştürücü politikalar (aile ve profesyonel yaşamın uyumu, yarı zamanlı çalışma, bakım izinleri) olarak sınıflandırılabilir (Dedeoğlu, 2011).

Bu nedenle sürdürülebilirliği oluşturan toplumsal, ekonomik ve çevresel bileşenler ayrı ayrı ele alındığında ortaya çıkacak sonuçların diğer bir bileşen için uzun vadede olumsuz sonuçlara neden olabileceği de hesaba katılmalıdır (Ozmehmet, 2010: 3). BM'nin SB kapsamında ele aldığı ele aldığı konular, ekonomik kalkınma, küresel ekonomik ortaklıklar ile tüketim ve üretim kalıplarını kapsamaktadır (Tablo 1.1).

Tablo 1.1: BM'nin SB Kapsamında Ele Aldığı Konuların Sosyoekonomik Alanla İlişkisi

Tema	*Alt Tema*	*Temel Gösterge*	*Diğer Göstergeler*
Ekonomik Kalkınma	Makroekonomik Performans	Kişi Başına Düşen GSYH ve Yatırımların GSYH İçindeki Payı	Tasarruf Oranı ve Enflasyon
	İstihdam	İşgücü Verimliliği ve Birim İşgücü Maliyetleri	
		Cinsiyete Göre İstihdam-Nüfus Oranı	Cinsiyete Göre İstihdam Durumu
		Tarım-Dışı Sektörlerde Çalışan Kadınların Oranı	
	Bilgi ve İletişim Göstergeleri ile AR-GE	100 Kişi Başına Düşen İnternet Kullanıcı Sayısı ve AR-GE Yatırımları	100 Kişi Başına Düşen Sabit/Cep Telefonu Sayısı, AR-GE Harcamalarının GSYH İçindeki Payı
Küresel Ekonomik Ortaklık	Ticaret	Cari Açığın GSYH İçindeki Payı	Gelişmekte Olan/Azgelişmiş Ülkelerden İthalat Payı ve Bu Ülkelere Uygulanan Tarife Engelleri
Tüketim ve Üretim Kalıpları	Maddi Tüketim ve Enerji Kullanımı	Ekonominin Maddi Yoğunluğu, Kişi Başına Düşen Yıllık Enerji Tüketimi	İç Maddi Tüketim,Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Toplam Enerji Arzındaki Oranı

Kaynak: Yıkmaz, 2011: 144.

Bu alt başlıkların doğrudan veya dolaylı olarak TCE sorunuyla ilişkisi kurulabilmektedir. Bu göstergelerden birincisi makroekonomik performans, AR-GE yapısı ve istihdam alt başlıklarını içermektedir. Cinsiyete göre istihdam durumu ve kadın beşeri sermaye gücü ile tasarruflar açısından önemli olan cinsiyete bağlı gelir dağılımı göstergeleri makroekonomik performansı etkileyecektir.

Diğer yandan dış ticarette düşük ücret oranlarına sahip olması yanında kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı sektörler ve hizmet ticareti olarak finans ve turizm sektörlerinde de kadın emeği önemli bir rol üstlenmektedir. Bu açıdan küresel ekonomik ortaklıkların sürdürülebilirliği açısından kadın emeğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ekonominin maddi yoğunluğunu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının sürdürülebilirliği bağlamında üretim ve tüketim kalıpları da bir diğer unsur olmaktadır.

TCE sorunu SB'yi çeşitli kanallardan etkilerken, aynı zamanda büyüme de toplumsal cinsiyet eşitliğini etkileyecektir. Çünkü hızla büyüyen pazarlarda ekonomik baskılar cinsiyet ayrımcılığının çok daha maliyetli olmasına neden (USAID, 2008:5) olmakta ve bunun sonucunda da maliyetlerde ortaya çıkan artış eşitsizliklerin azaltılması yönünde bir baskı doğuracaktır.

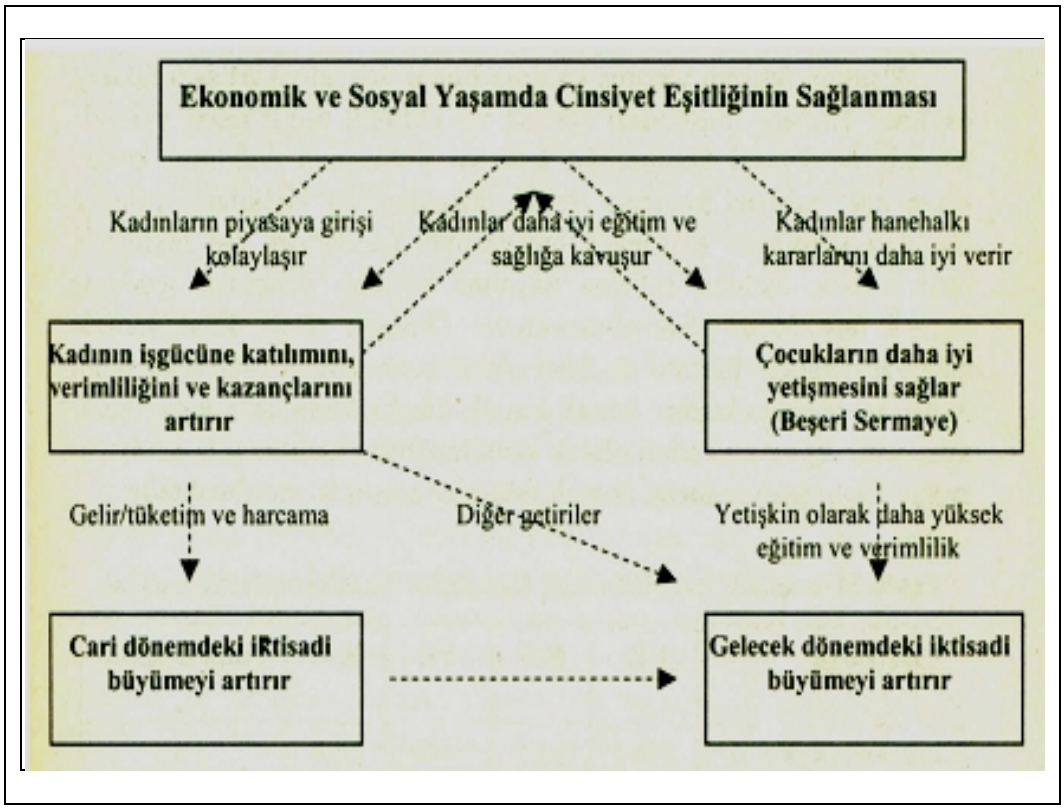
Bu açıdan özel bir üretim faktörü olarak kadın emeğinin ekonomik katılımcılık, beşeri sermaye gücü, gelir olanakları, ev ve iş yaşamı arasındaki çalışma zamanının etkilediği doğurganlık oranı ile bağımlı nüfus oranı ilişkisi açısından etkinlik sorunu, çeşitli kanallar aracılığıyla makroekonomik değişkenleri de etkilemektedir.

Özellikle eğitim durumundaki sürekli iyileşme hızı ile azalan DOG oranlarının olası etkilerinin bu süreçte belirleyici olduğu ancak kadınların işgücüne düşük katılımını açıklamaya yönelik olarak kadın işgücü arzını engelleyici sosyo demografik faktörlerin özellikle etkili olduğu dikkat çekmektedir (PREMUE, 2003:72).

SB'nin yoksul yanlısı ve özellikle "kadın yoksul yanlısı" olması gerekir. Yapılan çalışmalarda yoksul yanlısı büyümeyi etkileyen en önemli faktörlerden ikisi ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği olarak gösterilmektedir. Bu iki faktörün dışında özellikle yoksulluk ve büyüme üzerinde etkili olan faktörler de yoksul yanlısı büyümeyi etkilemektedir. Bunlar eğitim, serbest ticaret, enflasyon, hükümet harcamaları, finans piyasası, tarım politikası, ödemeler dengesi, demokrasi, hukuk sistemi, özgürlükler, altyapı gibi konular yer almaktadır.

Bu faktörler için bir genelleme yapmak oldukça güçtür. Çünkü ülkeler için yoksulluk, büyüme ve gelir dağılımı kavramlarının her biri farklı nedenlere dayanmaktadır (Yıldız, 2009: 46-49). Bu açıdan ekonomik ve sosyal yaşamda cinsiyet eşitliğinin sağlanması ekonomiyi etkilemektedir. Bu etkiler farklı kanallardan ve çoğaltan etkisiyle olumlu olarak yansıyacaktır (Şema: 1.2).

Şema 1.2: Ekonomik ve Sosyal Yaşamda Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasının Etkileri

Kaynak: Yumuşak, 2009: 67

Gelir/Tüketim ve harcama kanalı yanında beşeri sermaye aracılığıyla ortaya çıkabilecek etkiler cari dönemdeki ekonomik büyüme yanında gelecekteki ekonomik büyümeyi de etkileyecektir. Çünkü tarihin her döneminde dünya nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmuşlardır. Bunun sonucu olarak da ekonomik ve sosyal yaşamın yarısı kadınlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu sebeple kadınların işgücü piyasasında etkin bir şekilde rol almaları ekonomik büyüme ve kalkınmada kaçınılmaz bir rol oynamaktadır.

Kadınların kalkınma sürecindeki konumuna ilk kez 1970'li yıllarda dikkat çekilmiş ve kalkınma projelerinin kadın ve erkeği farklı etkilediği Danimarkalı iktisatçı Ester Boserup tarafından 1970'de "*Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü*" adlı kitabında gündeme getirilmiştir.

Boserup, ekonomik kalkınma ve kadın işgücünün istihdama katılımı arasında U-biçimli bir eğriden söz etmiştir. U-biçimli eğrinin oluşması şu varsayımla açıklanmaktadır: Düşük gelir düzeylerinde ve tarımın birincil ekonomik etkinlik olduğu

dönemlerde, kadınlar ailenin kendi toprağında ya da işinde ücretsiz aile işçisi olarak işgücüne büyük oranlarda katılmaktadırlar. Ekonomik kalkınma sürecinde, eve dönük üretimden pazara yönelik üretime doğru bir kayma gerçekleşmektedir ve bu süreçte ailenin kendi gereksinimi için yaptığı üretim azalırken, tüketim malları ailenin dışında uzmanlaşmış kişilerden karşılanmaktadır (KSGM, 1999: 8).

Katma değeri düşük sektörlerde uzmanlaşmanın neden olduğu yoksulluk problemi yapısal bir sorun olarak az gelişmiş bölgelerin sürekli bir kaderi olurken, bu üretim yetersizliğinin yol açtığı gelir yetersizliği ise özellikle kadın nüfusu olumsuz etkilemektedir. Bu sorunlara çözüm bulma noktasında ise uygulanan ekonomi politikalarının tekrar gözden geçirilmesi ve bölgesel kalkınmanın başarılı olmasında katma değeri daha yüksek bir sektörel ve/veya kadın emeği dönüşümünün gerçekleştirilmesi önemli olmaktadır.

Kentsel alanlardaki istihdamın önemli problemi diğer yandan kayıt dışı ekonominin büyüklüğüdür. Kayıt dışılık daha az eğitimli kadınlar arasında yaygın olurken, ayrıca bu durumun kalıcılığı ("kayıt dışı tuzak") ücretlerde cinsiyete bağlı eşitsizliğin devam etmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir (Taymaz,2010: 16).

Pazarların genişlemesi ya da teknolojinin uygulamaya konulması gelirlerde artışa katkı yapmakta ve gelirler artarken kadınların işgücüne katılım oranı da düşmektedir. Tarımda artan makineleşme erkek ve kadın işgücü açısından, ama daha çok kadın işgücü için, istihdam olanaklarını azaltmaktadır. Kadınların öğrenim düzeyleri yükseldikçe ve aldıkları ücret ürün fiyatlarındaki artışa göre daha hızlı arttıkça, işgücüne katılım oranları da U-biçimli eğrinin tırmanan bölümüne paralel olarak yükselmektedir (KSGM, 1999: 8).

Bu açıdan cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki farklı kanallar yoluyla etkilerinin daha ayrıntılı olarak analiz edilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak Klasen ve Lamanna'nın (2008: 6) da vurguladığı gibi kuramsal olarak eğitim, istihdam ve ücret farklılıklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini birbirinden ayırabilmek te kolay olmamaktadır.

Smith ve Bettio (2008: 18) bu etkileri üç düzeyde ele almaktadır. Makro, orta (mezo) ve mikro düzeylerde olan bu etkiler katılımcılık, büyüme, doğurganlık ve finansal kaynaklara ulaşılabilirlik olanaklarını etkilemektedir (Tablo 1.2).

Tablo 1.2: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasının Ekonomik ve Sosyal Faydaları

	Ekonomik Katılımcılık	***Büyüme***	***Doğurganlık***	***Finansal Olanaklar***
Makro Düzey	İstihdam Oranı, Eğitim Sisteminde Yatırım Olanaklarının Kullanılması	İşgücünde Etkinlik, Yoksulluğun Azaltılması	Sürdürülebilir Doğurganlık Oranı	Sürdürülebilir Finansal Olanaklar
Mezo (Orta) Düzey	İnsan Kaynaklarının Yeterli Düzeyde Kullanılması	Beşeri Sermaye Gücü Açısından Çeşitliliğin Sağlanması	Çalışma Yaşamında Dengenin Kurulması	Engelleyici Eşiklerin Aşılması
Mikro Düzey	İşbölümü Sonucunda Beşeri Sermayede Geri Dönüşüm Olanaklarının Artması	Sosyal Risklerin ve Eşitsizliğin Neden Olduğu Personel Maliyetlerinin Azaltılması	Bireysel Hakları ve İş Tercihlerini Geliştirmesi	Kayıtdışı İstihdamı Vergileme Olanakları

Kaynak: Smith ve Betto, 2008:18.

Cinsiyet eşitliğinin sağlanması makro düzeyde istihdam oranının yükselmesi, işgücü etkinliğinin artması yanında sürdürülebilir doğurganlık oranı ile finansal olanaklarının gelişmesi ekonomik büyümeyi olumlu etkileyerek, yoksulluğun azalması ile sonuçlanacaktır. Bu açıdan daha yüksek katma değere sahip mal ve hizmetlerin üretebilmesi beşeri sermayenin gücü ile orantılı olmaktadır. Ayrıca sağlık hizmeti olanakları bir diğer önemli unsur olmaktadır (İAV,2012, 235).

Bu nedenle TCE sorununun SB'yi etkileme sürecinde sadece ekonomik katılımcılık boyutunun esas belirleyici olmadığı diğer unsurlarının da farklı kanallardan etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Mikro düzeyde ise, beşeri sermayenin hem artmasının, hem de ortaya çıkan olumlu ekonomik ve sosyal sonuçlarının bir yansıması olarak geri dönüşüm olanaklarının artması yanında, bireysel ve sosyal haklarda sağlanacak gelişmeler işgücü maliyetlerini ve kayıtdışılığı azaltarak vergileme olanaklarının artmasını sağlayacaktır.

Ayrıca, beşeri sermaye gücünün artması sonucunda bireysel olarak elde edilen gelir olanaklarının artması yanında milli gelirin artmasına katkısı da önemli olacaktır. Bu açıdan özellikle kadın emeğinin beşeri sermaye yapısı gelişmekte olan ekonomilerde daha da önemli olmaktadır. Bunun yanında kadın emeğinin gelir olanaklarının, sosyoekonomik alana doğrudan ve dolaylı etkileri ile birlikte değerlendirildiğinde, bir ekonomide milli gelir büyüklüğünü etkileme gücü ortaya çıkmakta ve bu sonuca göre cinsiyete bağlı ücret boşlukları açısından etkinlik çözümlemesinin önemi ortaya çıkmaktadır. SB açısından büyüme-istihdam ilişkisi, açısından işgücünün ekonomik katılımcılığı ve beşeri sermaye gücünün durumu ve gelir olanakları önemli olmaktadır. Gelir dağılımının dengeli olması, TCE sorunu bağlamında ücret eşitsizliklerinin az olması yanında sosyal transfer harcamaları, girişimcilik, mülkiyet hakları gibi diğer birçok faktör tarafından belirlenmektedir.

Orta düzeyde ise çalışma yaşamında denge kurulması, insan kaynaklarının yeterli düzeyde kullanılması ve engelleyici eşiklerin azaltılması sonucu ekonomik ve sosyal fayda artışı ortaya çıkacaktır. Bu açıdan kadınların işgücüne katılım oranlarının yükselmesi genel olarak işgücüne katılım oranını artırması yanında, nüfus, doğurganlık hızı, gelir olanakları vb bir çok faktörü de etkileyerek önemli makroekonomik sonuçlara neden olacaktır.

Ekonomik büyüme ve TCE'nin birbirine etkisi konusunda ise farklı perspektiften bakış açıları vardır. Neoklasikler ekonomik büyümenin kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin azalmasına katkı sağladığını ileri sürmektedir. Boserup ise politika yapıcıların ekonomik büyümenin eşitliğe yol açmasını beklemeden öncelikle cinsiyet önyargılarını ortadan kaldırmak için müdahalesinin daha önemli olduğunu ifade etmektedir.

Kalkınma iktisatçıları ise kadının statüsünü geliştiren önlemlerin eşitsizliği azaltacağını beklemenin doğru olmayabileceğini ve bu eşitsizliklerin kalıcı yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle büyümenin cinsiyet eşitliği üzerinde karmaşık etkisi olduğu tezini ileri sürmektedir.

İnsan sermayesinin üretimdeki önemine vurgu yapan içsel büyüme taraftarları ise kadınların çocuklara yatırımlarının daha fazla olduğuna dikkat çekerek, kadınların gelir

dağılımının düzeltilmesinin önemli olduğunu ve bunun sonucunda bu durumun büyümeyi etkileyeceğini ifade ederler (Tablo 1.3).

Tablo 1.3: Ekonomik Büyüme ve Cinsiyet Eşitsizlikler Üzerine Tezler ve Dört Perspektiften Çıktılar

Büyüme Bakış Açısı	***Tezi***	***Cinsiyet Eşitsizliğinin Çıktısı***
Neoklasikler/ Modernizasyon	Ekonomik büyüme kadınlar ve erkekler arasında daha fazla eşitliğe neden olur	Büyüme ve gelişme cinsiyet eşitsizliklerini azaltır. Eşitsizlikler kadının statüsünü geliştiren önlemlerden sonra azalır.
Boserup/Kalkınma Açısından Kadın	Politika yapıcıların büyümenin eşitliğe yol açmasını beklemeden önce cinsiyet önyargılarını ortadan kaldırmak için müdahalesi gereklidir.	
Kallkınma İktisatçıları (Kadın ve Kalkınma)	Büyümenin cinsiyet eşitliği üzerinde karmaşık etkisi vardır.	Kadının statüsünü geliştiren önlemlerin eşitsizliği azaltacağını beklemek doğru olmayabilir. Bu eşitsizlikler kalıcı yapıya sahip olabilir
İçsel Büyüme	İnsan sermayesini dahil ederek, emek girdisinin yeniden üretime katkısını vurgular.	Kadınların çocuklara yatırımlarının daha fazla olduğu göz önüne alındığında, Kadınların gelir dağılımının düzeltilmesinin büyümeye etkisi olacaktır.

Kaynak: Raj ve Breda, 2011 :70.

Ekonomik büyüme ile TCE arasındaki ilişki düzeyi konusunda bu farklı bakış açılarının odak noktasında kadın emeğinin ekonomik katılımcığı sorunu ve bunu etkileyen çeşitli faktörlerin eşitsizlik doğuran yapısı yer almaktadır. Bu nedenle TCE sorunu açısından

kadın emeğinin etkinlik durumunun çözümlenmesi, ekonomik etkinlik ve sürdürülebilir büyüme açısından önemli olmaktadır. Ayrıca bu çözümlemenin yapılması kadın emeği ile bu değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin belirlenmesine de önemli katkı sağlayacaktır.

1.3 TCE Sorununun Ölçülebilme Olanağı ve Küresel Bazda Temel Cinsiyet Eşitliği Göstergelerindeki Gelişmeler

TCE'nin ülkeler düzeyinde hesaplanabilmesi ve ortak küresel bir ölçü belirleme olanakları üzerinde Dünya Ekonomik Forumu (WEF) çalışmalar yapmıştır. WEF'in bu açıdan kadın ve erkeğin yaşadıkları ülkenin kaynak ve fırsatlarına ne kadar ulaştığını ortaya çıkarmak için ekonomik ve siyasal katılımcılık olanakları ile eğitim ve sağlık olanaklarını ölçmek için hazırladığı *"Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi"* önemli bir araçtır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (UNDP), ise insani gelişme kriterleri yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ölçmek için bir İndeks GDI (Gender Related Development Index) geliştirmiştir. Ortalama yaşam beklentisi, eğitim olanakları ile ortalama gelir düzeyi bu İndeksin ana bileşenleri olmaktadır.

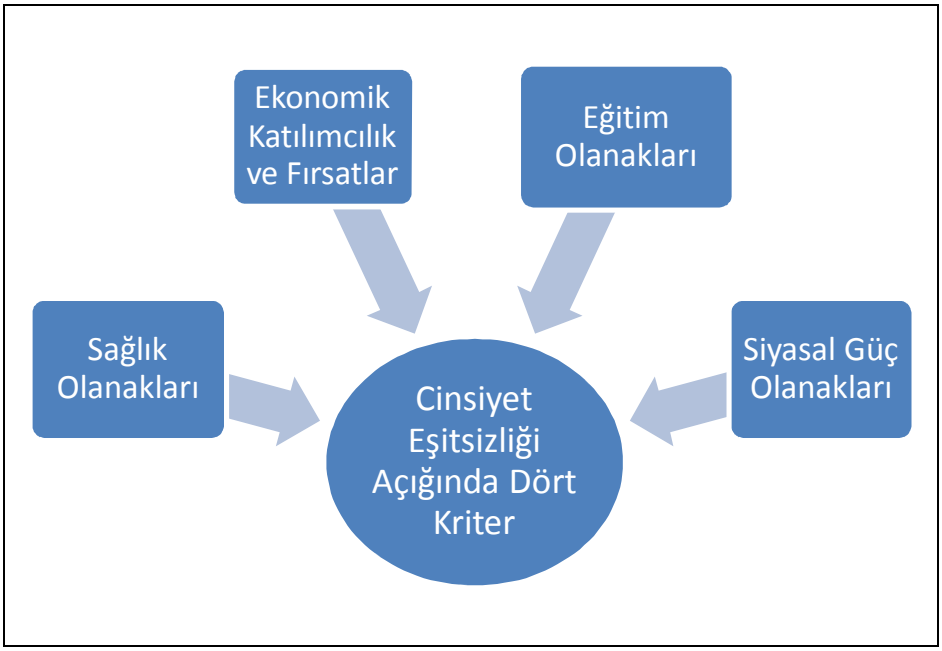
Ayrıca UNDP'nin kadınla erkek arasındaki sağlık, siyasal güç ve emek piyasası açısından başarılarının ölçüldüğü "*Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi*" (Gender Inequality Index, GII) de bir diğer araç olmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğini ölçmeyi amaçlamasa da bu sorunu yönelik bazı göstergelere sahip olan *"İnsani Gelişme İndeksi"* (HDI) ise TCE sorununun ölçülebilme olanağına katkı sağlamaktadır.

TCE'nin ölçülebilmesine yönelik bir diğer İndeks ise "*Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme İndeksi"* (TBGE) olmakta ve erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizlikleri göz önünde bulundurarak, kadınların bazı boyutlarda (kapasitelerde) ulaştıkları kazanımları göstermektedir.

1.3.1 WEF'in Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi

WEF'in *"Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi"* TCE'yi dört temel özelliğe göre hesaplanmaktadır. Ekonomik katılımcılık ve fırsatlar, eğitim ve sağlık olanakları ile siyasal güç olanakları bu İndeksin hesaplanmasında temel unsurlar olmaktadır (WEF, 2011).

Şema 1.3: WEF'in Toplumsal Cinsiyet Açığı İndeksinin Ana Belirleyicileri

Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur.

Toplumsal cinsiyet eşitliği açığı İndeksi, kadınların güçlendirilmesi ölçütünden çok cinsiyet eşitsizlikleri boşluklarındaki farkı ölçmekte ve bir eşitlik kriteri olarak zaman içinde karşılaştırılabilir oranların belirlenmesi amacını taşımaktadır (WEF, 2010: 8).

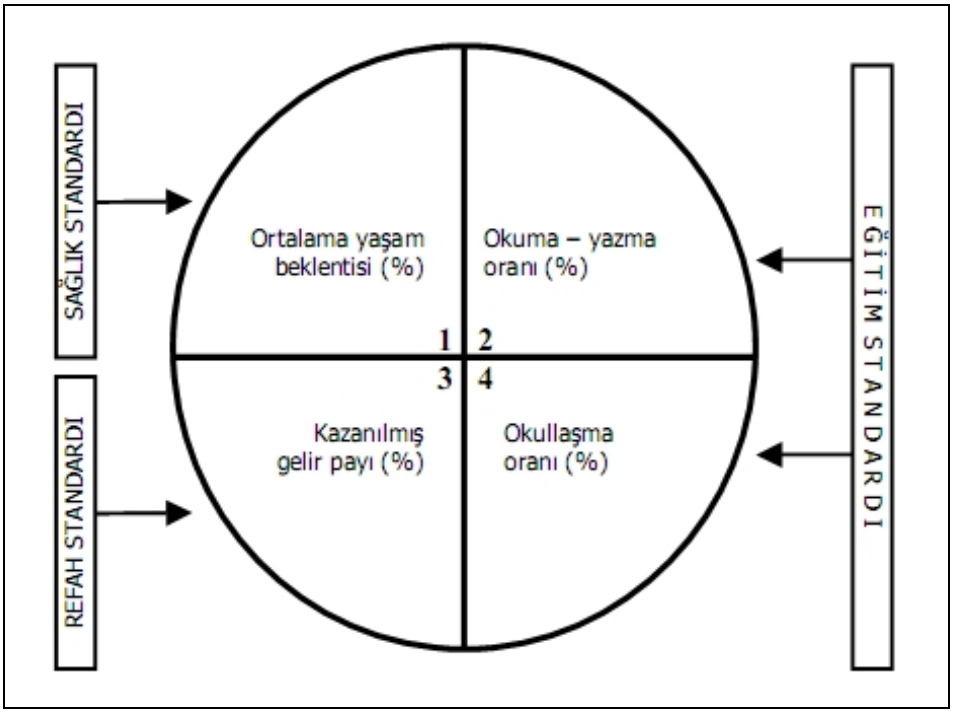
Bu indekse göre kadınların sosyo-ekonomik yaşamdaki ve politik alandaki yeri ile birlikte eğitim ve yaşam göstergeleri açısından kadınların konumuna ilişkin birçok kriteri dikkate alarak bu konuda değerlendirme yapılmaktadır. Bu İndekse göre kadınların işgücüne ve ekonomik aktivitelere katılım oranı, sektörel istihdamlardaki kadın oranı, kadınlara ödenen ücret düzeyleri gibi göstergeler ekonomik yaşamda kadının konumunu belirtmektedir. Bunu yanında, kadın milletvekili sayısı, bakan sayısı, kadın yönetici sayısı, kadın profesyonellerin ve teknik elemanların sayısı gibi ölçütler de kadınların yönetimdeki etkinliğini göstermektedir (Deniz ve Hobikoğlu, 2012: 123).

1.2.2 Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme İndeksi (CDI)

Cinsiyetlerle ilgili İnsani Gelişme İndeksi (Gender Related Development Index, CDI) adı verilen İndeks başlıca şu üç kriter esas alınarak hesaplanmıştır: Ortalama yaşam beklentisi, eğitim olanaklarıyla ilişkili olarak kadın ve erkek okuma-yazma oranı ile kadın ve erkek okullaşma oranı ve ortalama gelir düzeyi (kazanılan gelir içerisinde kadın ve

erkeğin payı) bu İndeksin temel bileşenleri olmaktadır. Bu İndeksin amacı insani gelişme yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri ortaya koymaktır (Şema 1.4).

Şema 1.4: Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme İndeksi (CDI)

Kaynak: Kabaş, 2009: 102.

CDI İndeksine göre, 2013 yılında toplam 143 ülke arasında ilk sıralarda Kanada, Norveç, Avustralya, ABD, İzlanda, İsviçre ve Belçika gibi ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerde kadın ve erkek arasında insani gelişme yönünden eşitsizlik göreceli olarak diğer ülkelere oranla çok daha az durumdadır. Söz konusu eşitsizliğin en yüksek olduğu ülkeler ise sırasıyla şunlardır: Nijer, Burkina Faso, Etyopya, Gine-Bissau ve Mozambik. Türkiye, GDI indeks sıralamasında 143 ülke arasında 68. sırada yer almaktadır.

1.2.2 Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme İndeksi (TBGE) ve Diğer İndeksler

TBGE, HDI için de geçerli boyutları ve değişkenleri kullanır. Fakat, bu indeks erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizlikleri dikkate alır. Bir ülkede cinsiyet eşitsizliği arttığı zaman TBGE değerleri küçülür. Aslında TBGE, HDI'nın cinsiyet eşitsizliğine göre uyarlanmış biçimidir (Jahan, 2005:159) ve yaşam kalitesi ve standartları, bilgi düzeyi indeksin temel bileşenleri olmaktadır.

Bu açıdan uzun ve sağlıklı bir yaşam, doğumda yaşam beklentisi ile ölçülürken; bilgi düzeyi ise yetişkin okur-yazarlık oranıyla ve bileşik okullaşma oranıyla ölçülmektedir. Bir diğer bileşen olarak iyi bir yaşam standardı ise Satın Alma Gücü Paritesine (SAGP) göre hesaplanan gelir ile ölçülür (Kabaş, 2009: 100).

HDI ise beklenen ömür, okullaşma ve ulusal gelir bileşenlerinden oluşurken, GII ise kadınla erkek arasındaki sağlık, siyasal güç ve emek piyasası açısından bileşenleri içeren bir İndeks olmaktadır (Tablo 1.4).

Tablo 1.4: TBGE, GII ve HDI İndekslerinin Temel Bileşenleri Açısından Karşılaştırılması

İndeksler	***TCE Bileşenleri***
TBGE	Doğumda Yaşam Beklentisi, Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı, Bileşik Okullaşma Oranı, Tahmini Kazanılan Gelir
GII	Sağlık, Siyasal Güç ve Emek Piyasası
HDI	Beklenen Ömür, Okullaşma ve Ulusal Gelir
CDI	Ortalama Yaşam Beklentisi ; Eğitim Olanakları, Ortalama Gelir Düzeyi

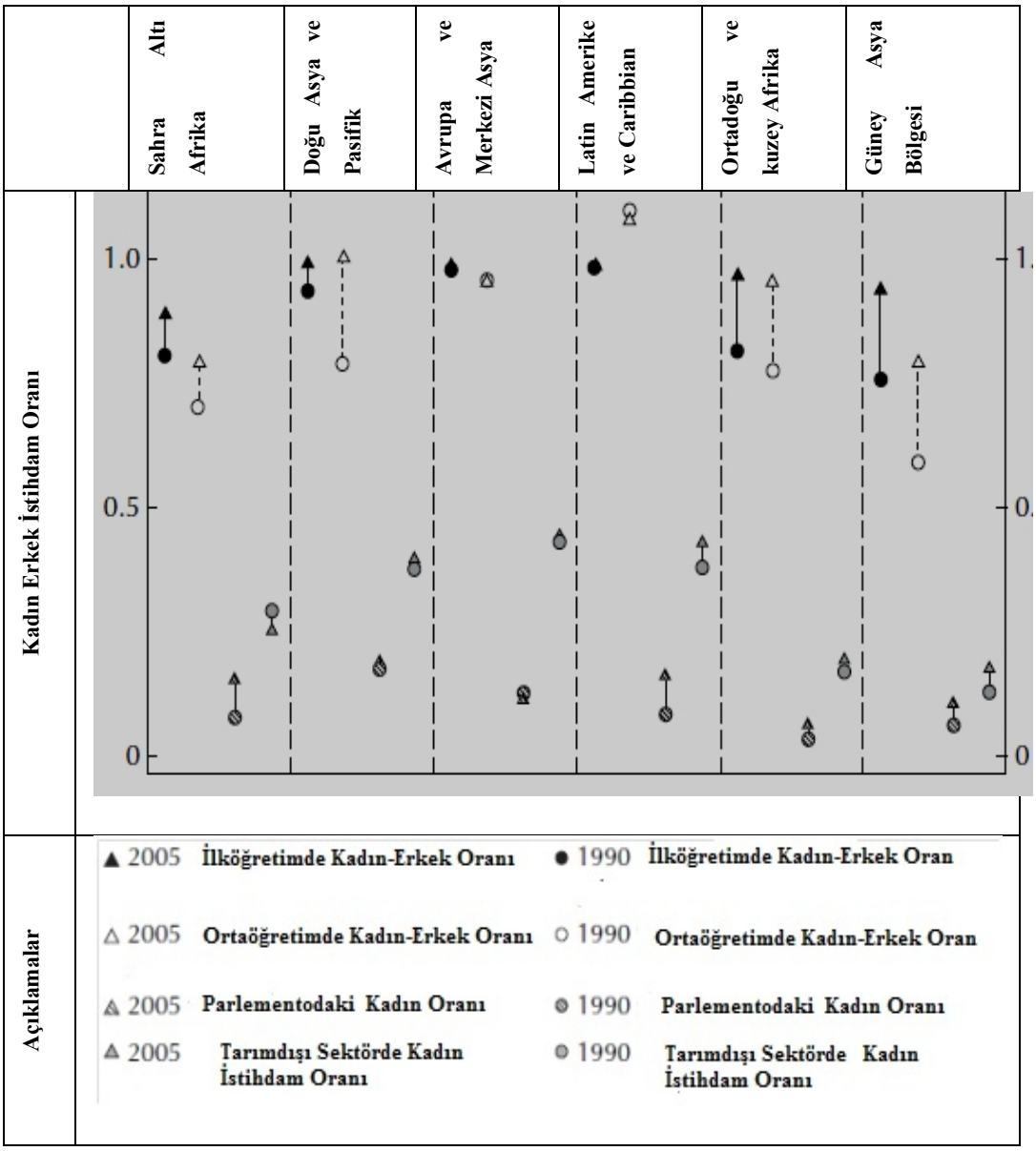
Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur.

WEF'in İndeksi diğer İndekslerle karşılaştırıldığında temel bileşenleri açısından daha kapsamlı olmakta ve TCE'nin ölçülebilmesi noktasında daha iyi bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2.2 Küresel Bazda Temel Cinsiyet Eşitliği Göstergelerindeki Gelişmeler

Temel cinsiyet eşitsizlikleri göstergelerinin dünyanın bazı bölgelerinde kadın erkek oranı (K/E) olarak, 0 ile 1 aralığında ifade edilmesi durumunda, 1990 sonrası dönemde bu göstergelerde bazı gelişmeler olmasına rağmen (1'e yaklaşması) çoğu göstergede kadınların erkeklere göre oranı 0,5'in altında kalmaktadır (Şema 1.5).

Şema 1.5: Küresel Bazda Temel Cinsiyet Eşitliği Göstergelerindeki Gelişmeler (1990–2005 Dönemi)

Kaynak: WB, 2008: 11.

Şema 3'e göre K/E oranı TCE'nin farklı alanlarında 1990–2005 döneminde yükselme eğiliminde olmakla birlikte bu oran 1'den küçük olmakta, özellikle tarımdışı sektördeki kadın emeğinin istihdam oranı göstergeleri açısından olumsuz bir durum sergilemektedir.

Küresel olarak bakıldığında Güney Asya'da yirmi birinci yüzyılda hala kadınların eğitim düzeyi ve ekonomik katılım açısından ayrımcılıkla karşı karşıya olması durumu çok

fazla değişmemiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ise eğitimde cinsiyet farkı, önemli oranda düşürülmesine rağmen istihdamda toplumsal cinsiyet boşlukları yaygınlığını sürdürmektedir. Bazı Asya ülkelerinde ise son yıllarda, ihracata yönelik sektörlerin yardımıyla işgücü piyasasında eşitsizlikler ölçüde azalmaya neden olmuştur. Diğer yandan MENA Bölgesinde kadınların eğitim oranları yükselmiş olmasına rağmen emek piyasasına katılımı sosyal, kültürel ve ideolojik gibi yapısal engeller yüzünden istihdam artışına yansımamıştır (Klasen ve Lemanna, 2008: 22).

Örneğin Kamboçya, Letonya, Makedonya, Moğolistan, Panama, ve Tayland gibi ülkelerde tarım dışı sektörde ücretli olarak çalışan kadınların yoğun katılımı yanında nispeten yüksek kadın-erkek ücret oranları (0.80 veya üzeri) söz konusu olurken; Brezilya, Meksika, Paraguay ve Tacikistan gibi ülkelerde kadınlar için nispeten düşük ücretlerle yüksek kadın katılımı vardır. Bu ülkelerde cinsiyet ücret farklarının azaltılması politikaların uygulanması uygun olacaktır **(**WB, 2008: 12).

Çin, Avrupa ve Orta Asya gibi nüfusları hızla yaşlanan ülke ve bölgelerde ise, kadınları işgücü piyasasına girmeye ve işgücü piyasasında kalmaya teşvik etmek, çalışabilir yaştaki nüfusun azalmasından kaynaklanan olumsuz etkileri kırmaya yardımcı olabilir. Bu yüzden, küreselleşmiş bir ülkede, cinsiyete dayalı eşitsizlikleri, özellikle de ortaöğretim ve yükseköğretimdeki ve ekonomiye katılımdaki eşitsizlikleri azaltan ülkeler, bu konuda geç kalan ülkelere göre açık bir avantaj elde edecektir. TCE sorunu bağlamında kadınların sahip olduğu gelir ve mülkiyet olanaklarında ortaya çıkan gelişmelerin etkileri özellikle az gelişmiş ekonomiler açısından daha da önemli olmaktadır.

Gana'da, kadınların mülkiyetindeki malvarlıklarının ve arazilerin oranı yüksek gıda harcamalarıyla doğru orantılı olurken; Brezilya'da, kadınların kendilerine ait bir gelire sahip olması, kız çocuklarının eğitimleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çin'de, yetişkin kadınların gelirinin ortalama hanehalkı gelirinin %10'u oranında arttırılması, hayatta kalan kız çocukların oranında %1'lik bir artış sağlamış ve hem kız hem de erkek çocuklar için okula gidilen yıl sayısını arttırmıştır. Bunun aksine, erkek gelirinde aynı artış yapıldığında, kız çocuklarının hayatta kalma oranları ve eğitim düzeyleri düşmüş, erkek çocuklar üzerinde ise herhangi bir etki görülmemiştir (WDR, 2012: 13).

Bir öneri olarak mikro kredi uygulaması yoksulluğu hızlı bir şekilde çözme iddiasını taşımaktadır. Mikro kredi konusunda Pitt ve Khandker tarafından 1996 ve 1998 yıllarında

Bangladeş'te 3 büyük mikro kredi kuruluşundan faydalanan 1800 kişi ile anket yoluyla yapılan araştırmada kullandırılan kredilerin, hane halkı zenginliği, kadının gücü ve bağımsızlığı üzerinde diğer programlardan daha büyük etkiye sahip bulunduğu tespit edilmiştir. Kadınlara kullandırılan mikro kredilerin en büyük etkisi kız çocuklarının okula gönderilmesi, kadınların işgücü arzı ve toplam hane halkı harcamaları üzerinde yaptığı görülmüştür. Kadınların hane halkı tüketim harcamalarına yaptığı katkı zamanla kadının toplum içindeki yerinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Kadına verilen kredi hane halkı tüketim harcaması kapasitesini daha fazla artırmaktadır. Kadınlara kullandırılan krediler tüketim kapasitesini %18 artırırken; erkeklere kullandırılan krediler tüketim kapasitesini %11 oranında artırmıştır (Güneş, 2009: 84).

Kadınların hane halkı kaynakları üzerinde daha fazla kontrole sahip olması, çocuklar için insan sermayesine daha fazla yatırım yapılmasına yol açmakta ve ekonomik büyüme üzerinde dinamik pozitif etkiler doğurmaktadır. Bir dizi ülkeden gelen bulgular (Bangladeş, Brezilya, Fildişi Sahili, Meksika, Güney Afrika ve İngiltere gibi) kadınların ister kendi kazançları ister nakit transferleri yoluyla hanehalkının geliri içinde kontrol ettikleri payın arttırılmasının, harcamaları çocuklar lehine değiştirdiğini göstermektedir (WDR, 2012: 10).

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ SORUNUNUN BİR BİLEŞENİ OLARAK KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK SORUNU

Ekonomik etkinlik sorunu, bir ekonomide temel üretim faktörleri olan emek, sermaye, girişimci gibi kaynakların en yüksek oranlarda istihdam edilmesi yanında etkin kullanılabilme amacı ile ilgilenmektedir. Bu açıdan refah ekonomisi kuramıyla da ilişkisi bulunan ekonomik etkinlik sorunu sahip olunan kaynakların etkin kullanılarak ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanması yanında üretim sonucunda daha eşit bir gelir paylaşımı amacını da ifade etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (TCE) sorunu bağlamında istihdam olanakları, beşeri sermaye gücü veya gelir olanaklarında ortaya çıkan bazı boşluklar ekonomik etkinlik düzeyini azaltmaktadır. Bu açıdan TCE kuramı çerçevesinde kadın emeğinin istihdam, gelir ve beşeri sermaye olanakları açısından ortaya çıkan boşluklar, makro ve mikroekonomik düzeyde çeşitli kanallardan etkilere sahip olmaktadır.

Bu nedenle kadın emeğinin etkinlik çözümlemesi, sadece bir üretim faktörünün etkinliğinin belirlenmesinin dışında çok daha geniş bir boyutu ifade etmekte ve inovasyon kapasitesi, bilgi toplumu, piyasa ekonomisi, rekabet hukuku, işgücü piyasasının yapısı, beşeri sermaye gibi bir çok kavramı da gündeme taşımaktadır.

Bu bölümde önce istihdam piyasasında emek faktörünün etkinlik sorunu ele alınarak daha sonra ise kadın emeğinin etkinlik sorunu değerlendirilecektir.

2.1 Emek Faktörünün Etkinlik Sorunu ve Belirleyicileri

Emek faktörünün etkinlik sorunu değerlendirilirken, işgücü piyasasının özellikleriyle sosyoekonomik yapının değişim boyutu birlikte ele alınmalıdır. Çünkü emek piyasası, bir yönüyle sosyal yapının diğer yönüyle de ekonomik yapıda ortaya çıkan dönüşümler sonucunda biçimlenmektedir.

2.1.1 İşgücü Piyasasının Değişen Yapısı

İşgücü piyasalarının ayırt edici özelliklerinin başında istihdam, işsizlik, eksik istihdam vb. çeşitli kategorilerin zenginliği ve bunların karşılıklı olarak iç içe geçmiş içeriklerinin geldiği söylenebilir. Bu durum, işgücü piyasasına ilişkin kavramları tanımlama ve ölçme konusundaki zorlukların temelini oluşturmaktadır (Aydın,2009:145). İşgücü piyasasında etkinlik sorunu bu açıdan bir ekonomideki emek stoku, genel istihdam oranı, beşeri sermaye yapısı, sektörel olarak istihdam biçimi, girişimcilik gücü, kayıt dışılık oranı, emek gücünün sürdürülebilirliği gibi birçok unsurla birlikte değerlendirilmelidir. Emeğin etkinlik sorunu, bir ekonomide sahip olunan kaynakların optimum düzeyde kullanılması olarak özetlenebilmekte ve üretim olanakları hesaba katılarak emek faktörünün sermaye ile birlikte en yüksek üretimi gerçekleştirecek biçimde kullanılması olanaklarına vurgu yapmaktadır.

Diğer yandan küreselleşme ile birlikte işgücü piyasasında önemli dönüşümler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte dünyada değişen iş yapma biçimleri, işgücüne talebi de etkilemiştir; iş süreçleri parçalara ayrılmış, mekan önemini kaybetmeye başlamıştır (Çağlar, 2007: 31). Bu sürecin sonunda imalat sektörünün istihdam kapasitesi düşerken, hizmet sektörünün istihdam payı artmaktadır ve işgücüne olan talep mavi yakalılardan beyaz yakalılara kaymaktadır.

Kadın emeğinin emek piyasalarındaki payı da bu süreçte artmaktadır. Diğer yandan kayıt dışı istihdam hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hızla yaygınlaşmaktadır. Taşeronlaşma ve fason üretime bağlı olarak merkez-çevre işgücü şeklinde ikili bir emek piyasası oluşmaktadır (Apaçık, 2008). Bu sürecin sonucunda işgücü piyasasında genel olarak iki önemli sorun ekonomi politikaları açısından önemli olmaktadır. Bunlar işsizlik sorunu ile birlikte özellikle teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak emek stokunun, beşeri sermaye gücü ve esnekliğinin değişen iş yapma biçimleri ile birlikte uyum sorunu olmaktadır.

Yüksek işsizlik oranlarına karşı politikaların geliştirilmesi önemli olurken, çalışma saatlerinin de emek yapısının farklılaşması dikkate alınarak düzenlenmesi bu süreçte önem kazanmaktadır. Özellikle kadın emeğinden daha etkin yararlanmak öncelikle gelişmiş ekonomilerin istihdam politikaları açısından öncelikli bir konuma gelmiştir. AB düzeyinde işsizlik sorununu aşmak için 1997 yılında hayata geçirilen "Avrupa İstihdam Stratejisi"nin bir anlamda prototipi sayılan “Beyaz Kitap”ta, büyüme, istihdam ve rekabet artırıcı önlemlerin belirlenmesine öncelik verilmiş; bunlar üç ana başlık altında toplanmıştır:

Hayat boyu öğretim ve eğitimin sağlanması, işgücü piyasasında iç ve dış esnekliğin sağlanması, vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerin maliyetlerinin düşürülmesi olmuştur. İstihdam başlıklı maddede ise eğitim ve mesleki eğitim sistemlerinin uyumu, iş imkanlarının artırılması bağlamında haftalık çalışma saatlerinde indirime gidilmesini (Korkmaz, 133) hedeflemektedir. Hedeflenen bu istihdam politikalarında ise özellikle kadın emeğinden daha etkin yararlanma olanaklarının geliştirilmesi ön plana çıkmış ve bu konuda önemli başarılar elde edilmiştir. Ancak genel olarak işsizlik sorununa gerçek bir çözüm bulunması konusu önemli bir sorun olarak devam etmektedir.

Geleneksel yaklaşım, işsizliğin nedeni olarak emek piyasalarının yeterince esnek olmadığını iddia etmekte ve buna örnek olarak 1990'lı yıllarda bazı ülkelerde yaşanan gelişmeleri göstermektedir. Buna göre ABD'de (ve bu arada İngiltere ve Yeni Zelanda'da) emek piyasalarının esnekliği işsizliğin yükselmesini engellerken, Kıta Avrupa'sı ülkelerinde işsizliğin yüksek oranlarda seyretmesi bu ülkelerde güçlü sendikaların varlığı ve kamu müdahalelerinin yoğunluğunun fiyat uyumunu engellemesi ile, yani emek piyasasının esnek olmaması ile açıklanmaktadır (Aydın, 2009: 143).

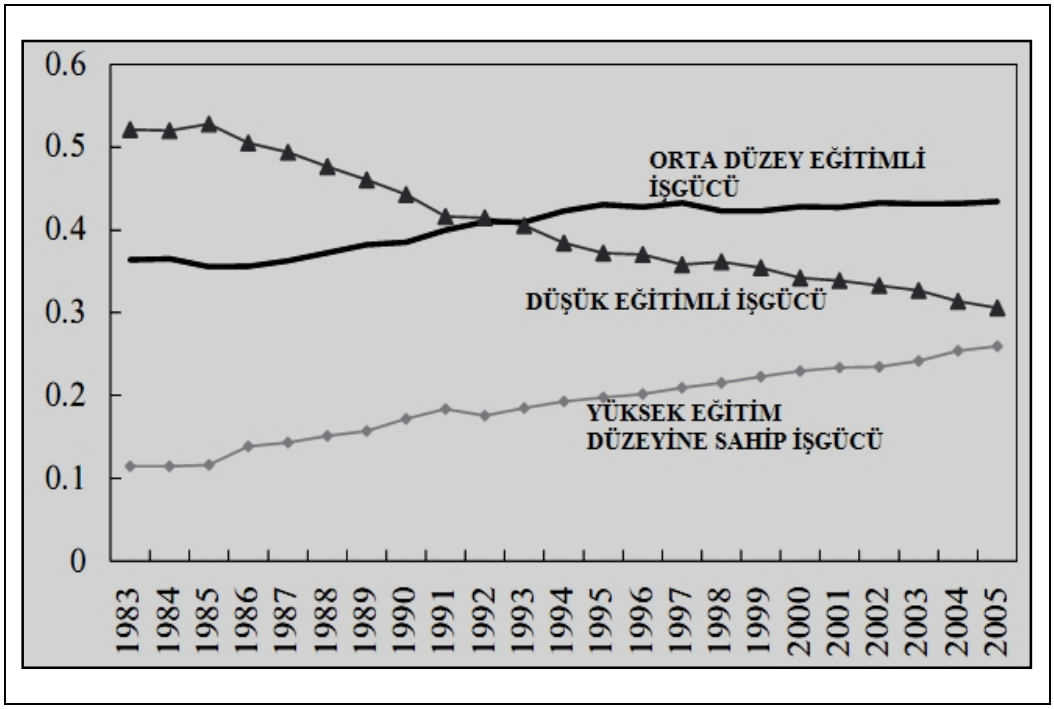
Post Keynesyen yaklaşıma göre ise ücret ve istihdam ilişkisi bağlamında bu analiz gerçekleri yansıtmamaktadır. Ampirik gözlemlerin reel ücret ve istihdam arasında ters yönlü bir ilişkiyi doğrulamadığını ileri süren Post Keynesyen yaklaşım, kuramsal olarak da böyle bir ilişkinin olmadığı görüşünü savunmaktadır. Buna göre, reel ücret ile istihdam düzeyi arasında negatif bir ilişkinin varlığı kuramsal bir gerekçeye dayandırılamaz (Aydın, 2009: 143). Daha da önemlisi, eğer makro düzeyde toplam istihdam hacmi ile reel ücret arasında ilişki söz konusu ise, bu ilişkinin yönü geleneksel yaklaşımın iddia ettiği gibi, reel ücret seviyesinden istihdam hacminin büyüklüğüne doğru değil, tersine istihdam düzeyinden reel ücrete doğrudur. Başka bir ifadeyle, reel ücret istihdam düzeyini değil, istihdam düzeyi reel ücret seviyesini belirler. Post Keynesyen yaklaşıma göre ekonomik yaşamın aktif politikalar ile düzenlenmesi gerekmektedir (Aydın, 2009: 143).

Bu açıdan işgücü piyasalarında ücret düzeyinin etkisinin beşeri sermaye gücü ile birlikte ele alınması önemli olmaktadır. Emek faktörünün etkinlik sorunu, teknolojinin emek verimliliği üzerinde olumlu etkisi ile birlikte, "teknolojik işsizlik" sorunu bağlamında istihdam edilen emek stokunu düşmesine neden olabilecek olumsuz etkisine de bağlı olmaktadır. Teknolojik gelişmelerin istihdam açısından olumsuz sonuçlara neden olabileceği konusu özellikle beşeri sermaye gücü olanakları açısından, daha düşük vasıflı emeğin yoğunlaştığı esnek çalışma yöntemi ile birlikte ele alınması gerekmektedir.

Esnek çalışma olanakları özellikle iş ve aile yaşamı politikalarının uyumlaştırılması sürecinde kadın emeği açısından daha da fazla önemli olmuştur. Bu yöntemin kullanılması sonucu gelişmiş ekonomilerde kadın istihdamı işgücü piyasalarında daha fazla çalışma olanaklarına kavuşmuştur.

İşletmeler küreselleşme sürecinde esnek çalışmayı yaygınlaştırmak için "Çekirdek İşgücü" ve "Çevresel İşgücü" olmak üzere iki farklı istihdam politikası izlemeye başlamıştır. İşletmeler tam gün çalıştırdığı çekirdek işgücüne, iş güvencesi olanağı sağlayıp daha yüksek bir ücret karşılığında çalışma olanakları sunarken, çevresel işgücünü ise sosyal güvenlik olanaklarını kısıtlayarak, dönemsel veya geçici olarak çalıştırmaktadır (Bayraktar, 2009: 138). Böylece işgücü piyasası gittikçe daha fazla bölünmeye doğru gitmektedir. Yüksek eğitimli işgücünün çalışma saatleri içindeki toplam payı düzenli bir şekilde artarken düşük düzeydeki işgücünün ise sürekli bir azalma eğilimi ile karşı karşıyadır (Grafik 2.1).

Grafik 2. 1 : AB'de Eğitim Düzeylerine Göre Çalışılan Saat Paylarının Gelişimi

Kaynak: Schwerdt , 2007:729.

Bu açıdan işgücü için beşeri sermayenin önemi daha da fazla artmaktadır. SB için daha az ücret ve istihdam olanaklarına sahip olan düşük becerili işgücünden, beyaz yakalı kadın işgücüne geçişi sağlayan istihdam politikaları özellikle önemli olmaktadır.

Çünkü çoğu OECD ülkesinde son 20-30 yılda düşük becerili grupların istihdam ve ücret düzeyi kötüye gitmektedir. 1979-92 döneminde OECD üyesi Avrupa ülkelerinde işsizlik oranı ortalama %5.4'ten %9.9'a yükselirken işsizliğin büyük oranda becerisiz işgücü arasında yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. 1991-2001 yıllarında toplam istihdam oranı OECD ülkelerinde yıllık %0.1 oranında artarken, aynı dönemde üst orta eğitimden düşük eğitim seviyesine sahip çalışanların istihdam oranı yılda %0.3 azalmıştır. İngiltere'de 1980 yılında lisansüstü derecesine sahip olanların istihdamdaki payı ise %5'ten, 2000 yılında %17.2'ye, ABD'de ise aynı dönemlerde %19.3'den %27.5'e çıkmıştır (Çelik, 2008). Aşağıdaki tabloda seçilmiş beş OECD ülkesinde 1970-99 aralığında düşük becerili işgücüne ait işsizlik oranlarının artan bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 2.1: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Düşük Becerili İşgücünün İşsizlik Oranları

	1970-79	***1980-89***	***1990-99***
Belçika	0,7	2,7	6,2
Fransa	1,6	8,5	11,3
Almanya	2,7	7,2	7,8
İngiltere	1,4	7,4	6,5
ABD	2,5	3,4	5,1

Kaynak: Çelik, 2008.

Tablo 2.1'e göre düşük becerili işgücündeki işsizlik oranlarındaki artış hızı özellikle 1980'li yıllardan itibaren çok daha yüksek olmakta ve bu açıdan beşeri sermayenin istihdam politikaları açısından önemi ortaya çıkmaktadır.

Kadın emeğinin beşeri sermaye gücünün artması ise bu süreçte iki yönlü bir fayda sağlayacaktır. Birincisi, kadın emeğin verimliliğinde artışın gerçekleşmesi ücret düzeyini olumlu etkilerken, beşeri sermaye gücü olanaklarının artması sonucunda istihdam olanaklarında da olumlu artışlar ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak emek üretim faktörünün beşeri sermaye gücüne yapılan vurgu, aynı zamanda işgücü piyasalarının yapısında ortaya çıkan dönüşümle birlikte ortak özellikler taşımaktadır. Diğer yandan bu ilişki düzeyi

ekonomik büyüme sorunu ile emek faktörünün etkinliğinin ve istihdam boşluklarının düşük olması ile açıklanmaktadır.

2.1.2 Beşeri Sermaye Gücü Olarak Emek Faktörünün Etkinliği-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Emek miktarı ve emeğe bağlı olarak ortaya çıkan beşeri sermaye gücü ile sermaye miktarı ve teknolojik yenilik ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin özellikle üzerinde durduğu konular haline gelmiştir. Beşeri sermaye, emeğin sahip olduğu nitelikleri ifade etmekle birlikte eğitim ve sağlık olmak üzere iki temel bileşen tarafından belirlenmektedir. Beşeri sermaye gücü olarak emek faktörünün etkinliği teknoloji politikalarından bu açıdan önemli derece etkilenmektedir.

Teknolojide ve özellikle bilgi işlem teknolojilerindeki gelişme ekonomik büyüme üzerinde önemli derecede etkilere sahipken, emek faktörünü de ücret, verimlilik ve beşeri sermaye olanaklarının artırılması gibi çeşitli kanallardan etki gücüne sahip olmaktadır. Teknolojinin stratejik rolü, bu nedenle yakınsama teorilerinde azgelişmiş ekonomilerle gelişmiş ekonomiler arasındaki farkın kapanmasını engelleyen temel nedenlerden olarak vurgulanmaktadır.

Özellikle azgelişmiş ülkelerde verimsiz sektörlerde çalışan kadın istihdamının yüksek oranı düşünüldüğünde, SB açısından işgücü verimliliğinin, beşeri sermayenin ve teknolojik altyapının önemi ortaya çıkmaktadır.

ABD Ticaret Bakanlığı'nın 1999 yılındaki incelemesine göre teknoloji faktörünün ABD'de ekonomik büyümeye yaklaşık üçte bir katkısı olduğu ifade edilmiştir. Bu oran aynı zamanda 90'lı yıllar boyunca ABD ve AB ekonomileri büyümeleri arasındaki farka eşit olmaktadır. 1991 yılında ABD, Avrupa ve Japonya ekonomilerinin her birinin GSMH düzeyleri 1 olarak kabul edilirse 10 yıl içinde ABD 1.38, Avrupa 1.19 ve Japonya 1.09 düzeylerine yükselmekte ve ABD ve AB ekonomileri arasındaki büyüme farkı %19 olmaktadır (Soete,2002: 42-45).

Benzer şekilde 1966-1990 döneminde, büyüme muhasebesi konusunda "Asya Kaplanları" denilen dört Uzak Doğu ülkesi ile beş OECD ülkesi için yapılan ampirik çalışmalar sonucunda, bu ülkelerde gerçekleşen hızlı büyümeye emek ve sermaye girdilerinin katkısı, OECD ülkelerine göre çok daha fazla olurken toplam faktör verimliliğinin (TFV) katkısı ise genel olarak daha düşük olmuştur (Tablo 2.2).

Tablo 2.2: "Asya Kaplanları" ile Bazı OECD Ülkelerinde Büyüme Hızları ve Büyümenin Kaynakları (%), 1966-1990

	Büyüme Hızı	***Sermayenin Katkısı***	***Emeğin Katkısı***	***Toplam Faktör Verimliliğinin (TFV) Katkısı***
Hong Kong	7,3	41	28	32
Singapur	8,7	65	33	2
Güney Kore	10,3	40	44	16
Tayvan	9,4	34	39	28
Fransa	3,5	53	10	38
Almanya	3,1	56	4	42
İtalya	3,5	51	9	42
Japonya	5,6	31	22	47
İngiltere	2,2	56	8	36

Kaynak: Ünsal, 2007:215.

Birinci grup ülkelerde çok yüksek tasarruf oranı (%40) ve tarımdan sanayiye yoğun bir emek gücü transferi ile gerçekleştirilen bir birikim mucizesi ile yüksek oranlı büyüme. Ancak bu durum SB açısından birinci ülkeler grubunda olumlu bir durumu yansıtmamaktadır. Çünkü Solow'a göre azalan verimler kanunu nedeniyle bir süre sonra büyüme yavaşlayacaktır. Solow'un büyüme modeline göre üretim faktörlerinin çıktıya dönüşme gücü olan TFV, sadece teknolojik ilerleme tarafından belirlenmeyip, etkinlikteki artış (veri teknolojinin ve üretim faktörlerinin üretimde etkin kullanılması) da buna katkı sağlamaktadır (Ünsal, 2007: 215). Bu sonuca göre TFV'nin artması için sahip olunan teknoloji, emek ve sermaye üretim faktörlerinin etkin kullanılması da önemli olmaktadır.

Diğer yandan insan sermayesi kavramı, bir ekonomideki bilgi ve beceri yüklü nitelikli işgücünü belirtmek için kullanılmaktadır. 1980'li yıllara kadar, Neo-Klasik Büyüme Kuramı'nın öngörüleri doğrultusunda üretimde kullanılan sermaye, sadece fiziksel sermaye olarak düşünülmekteydi. Neoklasik Büyüme Kuramı işgücünü üretimde bir girdi olarak

kabul etmiş, işgücünün üretkenlik ve verimliliğindeki değişmeleri yani insan sermayesini dikkate almamıştır. Ayrıca nüfus ve işgücündeki artış ile teknolojik değişmeler, Neoklasik Yaklaşım'da dışsal bir etmen olarak yer almıştır (Günday, 2011: 81).

İnsan sermayesi, bugün yapılan yatırım kararı sonucunda geleceğe dönük kazanç ve verimlilik beklentisi içermektedir. Bireyin eğitim, iş arama ve iş aramak için bulunduğu yerden başka bir yere göç etme faaliyetlerinin tümü insan sermayesi yatırımı olarak nitelendirilmektedir. İnsan sermayesi yatırım kararları; kişisel tercihler, beklentiler, toplumsal roller, ön yargılar gibi parasal olmayan etmenlerden büyük ölçüde etkilenmektedir (Günday, 2011: 81).

2.1.3 Emek Faktörünün İstihdam Açısından Etkinliği

Emek faktörünün eksik istihdamı, bir ekonomide sahip olunan üretim faktörlerinin tam istihdam amacının gerçekleştirilememesi doğrultusunda milli gelir açığının en önemli nedeni olmakta, ayrıca emek gücünün etkinliği açısından önemli olan verimlilik sorunu da bir diğer belirleyici olmaktadır. Potansiyel ile gerçekleşen milli gelir düzeyi arasında ortaya çıkan boşluk ise kişi başına düşen geliri etkilemektedir. Ayrıca eksik istihdamın sonucu olarak kamu harcamaları artarak makroekonomik bazı olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır. Emek faktörünün eksik istihdamı sorunu ise emek arzı ve emek talebi tarafından belirlenmekle birlikte özellikle emek talebinin etkisinin bu sorunun ortaya çıkmasında çoğu zaman daha fazla etkili olduğu bilinmektedir.

Emek talebi, verimlilik veya daha doğru bir ifadeyle marjinal üretimin bir fonksiyonudur. Kâr maksimizasyonu ilkesine göre faaliyette bulunan işletme, marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olduğu üretim düzeyinde karını maksimize etmektedir. Yani işletme, marjinal maliyetler, marjinal gelire eşit oluncaya kadar üretimi arttırır. İşletme istihdam etmek istediği emek miktarını, emeğin marjinal ürününe eşit olan reel ücret düzeyine göre belirleyecektir. Diğer yandan emek talebi değişimi açısından kısa dönem ve uzun dönem arasında farklılık da ortaya çıkmaktadır. Uzun dönemde emek talebi ücretlerdeki düşüşe karşı daha duyarlı olmaktadır. Bunun nedeni uzun dönemde talep eğrisinin esnekliği kısa döneme göre daha fazla olduğu için ücretlerdeki bir azalma daha fazla emek talebine yol açmaktadır.

Neoklasik yaklaşıma göre reel ücretlerin azalması ve sermayenin göreli maliyetlerinin artması durumunda emek talebinin yükselmesi gerekmektedir. Ayrıca

karşılaştırmalı üstünlüğün emek yoğun sektörlerde olduğu düşünülen gelişmekte olan ülkelerde, ekonominin dışa açılması ile emek talebinin ve üretimin emek yoğunluğunun artması beklenmektedir.

Geleneksel yaklaşımda bu durum "Heckscher-Ohlin" Kuramı ile açıklanmaktadır. "Heckscher-Ohlin" Teorisine göre, dış ticarette liberalleşme ile birlikte emek yoğun sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip gelişmekte olan ülkelerde istihdamın artması gerekmektedir. 1980'lerde uygulanan genel olarak dünya ekonomilerinde ihracata dayalı büyüme stratejisi kapsamında var olan sanayi kapasitesi, reel ücretlerde azalma, büyük miktarlarda ihracat teşvikleri ve devalüasyonlar sayesinde uluslararası pazara yöneltilmiştir. Dış ticaretin serbestleşmesi sonucunda işverenler artan rekabetin yarattığı baskıyı ücretleri düşürerek dengelemiştir (Aydın, 2009: 165).

Bunun sonucunda yeni sanayileşmekte olan ülkelerden yapılan ucuz işgücüne dayalı malların ticareti, gelişmiş ülkelerde vasıfsız işçilerin ortaya çıkmasına yol açarken, bu ticaret türü AB ülkelerinde işsizliğe, ABD'de ise gelir eşitsizliğine yol açmaktadır. ABD'de ücretlerin esnek olması ve işgücünün mobilitesi bu sonuca yol açmaktadır (Fedstein, 1999'dan aktaran İzgi 2010: 159).

Gelişmekte olan ülkeler emek zenginidir. Bu yüzden, serbest ticaretin daha yüksek ücretlere yol açması beklenir. Ancak, bu ülkeler içerisinde en az vasıflı iş gücünün en yoksul kaldığı görülmüştür. En az vasıflı iş gücü ticarete konu olan malların üretiminde en yoğun kullanılan faktördür. Örneğin, ilköğretim mezunu işçilerin ücretleri, ticaretin serbestleşmesiyle yükselirken, okur-yazar olmayan işçilerin ücretleri ise düşmektedir (Winters, 2000: 6).

Gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası ticaret ve yoksulluk arasındaki bağ emek piyasası aracılığıyla olur. Eğer bir ülkenin uluslararası ticarete açılması daha çok emek yoğun mallar ihraç etmesine yol açıyorsa, bu ülkedeki yerli üretim sermaye ve vasıflı emek yoğun mal üretimini azaltır, bu malların üretimini ithalatla ikame eder. Eğer yoksul insanlar emek piyasasının büyük bir bölümünü oluşturuyorsa, ülkenin ticarete açılmasıyla artan talep yoksulluğun azalmasına yol açar. Fakat bu etkinin ne kadar büyük olduğu emek piyasasının nasıl çalıştığına bağlı olmaktadır (Winters, 2000: 26).

Diğer yandan mikroekonomik çalışmaların çoğunda teknoloji ile istihdam arasında pozitif bir ilişki bulunmasına rağmen sektörel düzeyde bunu genelleştirmek doğru değildir.

Burada özellikle ürün yeniliği ve süreç yeniliği arasındaki ayrım farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Örneğin emek-dostu büyüyen sektörlerde yeni bir ürün istihdam için olumlu olurken, özellikle manufaktür sektörlerinde emek-tasarrufu biçimindeki bir süreç yeniliği ise olumsuz olabilmektedir (Vivarelli, 2007: 14). Burada teknoloji ile emek arasındaki ikame ve tamamlayıcı etkiler ürün yeniliği ve süreç yeniliğine göre değişmektedir (Tablo 2.3).

Tablo 2.3 : Ürün ve Süreç Yeniliğinin İstihdam Üzerindeki Etkileri

	İkame Etkisi (Yerinden Çıkarma -The Labour-Saving Effect)	***Tamamlayıcı Etki (Telafi Etkisi Demand-Creating Effect)***
Ürün Yeniliği	Yeni ürün farklı ve daha az emek girdi gerektirir.	Yeni ürün toplam talebi artırır.
Süreç Yeniliği	Belli miktardaki çıktı için daha az emek girdi kullanılır.	Üretim maliyetleri ve sonuçta fiyat düşüşü toplam talebi artırır.

Kaynak: Harrison et al 2008'dan aktaran Dachs and Peters, 2011: 3

Üretim sürecinde ortaya çıkan bir yenilik veya yeni ürünün geliştirilmesi emek ile teknoloji arasında ikame etkisine neden olarak istihdamı olumsuz etkilerken, toplam talebi artırıcı etkileri nedeniyle ise istihdamı olumlu etkilemektedir. Bu ilişki düzeyi kadın emeği için düşünülürse,ikame etkisinin olumsuz etkileri esnek çalışma yöntemleri ile birlikte azaltılabilme olanaklarına sahip olurken, talep artışının ise cinsiyete bağlı gelir açığının azalması sonucu daha etkili olması beklenir.

Ürün yenilikleri daha çok talebi etkilerken, süreç yenilikleri maliyet yapısını ve böylece arzı etkilemektedir. Ürün yeniliği, talep fonksiyonunun kaymasına yol açarak denge üretim miktarını arttırır. Bu nedenle, sektör düzeyinde ürün yeniliği işgücü talebini arttırabilmektedir.

Ekonomi düzeyindeki etkisi bütün sektörler arasındaki etkileşime ve ekonominin yenilikten önce tam istihdam düzeyinde olup olmadığına bağlıdır. Süreç yeniliklerinin istihdam etkilerini ise, üç farklı düzeyde incelemek mümkündür. Bunlar; işletme, sektör ve ekonomi düzeyidir. İşletme düzeyinde, süreç yeniliği girdilerden tasarruf ettiği için, birim

üretim maliyetini düşürür. Süreç yeniliğinin ilk etkisi işgücünden tasarruf edilmesi olacaktır. İşgücü talebindeki düşme, teknolojik değişmenin hızı ve yönü, girdiler arasındaki ikame esnekliği gibi çeşitli etkenlere bağlıdır (Kelleci, 2003: 26). Sonuç olarak emek faktörünün istihdam açısından etkin kullanılması teknolojik gelişmeler, dış ticaretin açıklık düzeyi, emeğin beşeri sermaye yapısı gibi birçok faktöre bağlı olarak değişmektedir.

2.2 Kadın Emeğinin Etkinlik Sorunu

Bir ekonomide istihdam politikaları özellikle kadın emeği açısından çok daha fazla önemli olmaktadır. Sektörel dönüşüm sürecinde, kayıt dışılık sorununda ve beşeri sermayenin yetersizliğinde kadın emeğinin oranı yüksektir. Ayrıca çalışma çağındaki nüfus oranının değişimi ve esnek çalışma biçimleri üzerinde yapılan tartışmalar da özellikle kadın emeğine yönelik istihdam politikaları ile yakından ilişkili olmaktadır. Diğer yandan eğitimle ilişkili olarak istihdam politikaları teknoloji politikalarından da etkilenmektedir. Bu açıdan teknolojik gelişmelerin istihdamı etkileme kanalı özellikle düşük vasıflı kadın işgücü açısından daha da önemli olmaktadır.

Kadınların beşeri sermaye potansiyelinin doğru kullanılmamasının ekonomik maliyeti yüksektir (her geçen gün daha da yükselmektedir). Kadınların küresel işgücünün %40'tan fazlasını, tarımsal işgücünün %43'ünü ve dünyadaki üniversite öğrencilerinin yarısından fazlasını (WDR, 2012: 2) temsil ettiği düşünülürse, bir ekonominin üretim olanaklarında etkinlik sağlanmasında kadın emeğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Kadınların emeğinin istihdama katılım oranlarının artmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda ise ABD ve AB ekonomileri başarılı örnekler sunmuştur. ABD'de 1970 ve 2009 yılları arasında, kadın istihdamı %37'den %48'e yükselerek, yaklaşık 40 milyonluk bir istihdam artışı ortaya çıkmış ve ulusal gelirde ise yaklaşık %25'lik bir artışa yol açmıştır (Joannna ve Lareina, 2011).

Kadın emeği bu nedenlerle ekonomik etkinlik sorunu açısından son yıllarda dikkati çeken özel bir üretim faktörü olmaktadır. Kadın emeğine geniş açıdan bakıldığında sadece teknik olarak bir üretim faktörü olmasının çok ötesinde, toplumsal ve kurumsal yapıyı etkileyerek, farklı kanallardan ekonomiyi çok daha fazla etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle emek faktörünün etkinlik sorunu kuramı odak noktasına alınarak, kadın emeğinin ekonomik yapıyı etkileme kanalları çerçevesinde çözümlemesinin yapılması önemli olmaktadır.

2.2.1 Kadın Emeğinin İstihdam Açığı ve Üretimde Düşük Katma Değer Sorunu

Boserup, gelişmekte olan ekonomiler için kadın işgücünün ekonomik katılımcılığını U-biçimli bir eğri ile açıklamaktadır. U-biçimli eğrinin oluşması şu varsayımla açıklanmaktadır: Düşük gelir düzeylerinde ve tarımın birincil ekonomik etkinlik olduğu dönemlerde, kadınlar ailenin kendi toprağında ya da işinde ücretsiz aile işçisi olarak işgücüne büyük oranlarda katılmaktadırlar. Ekonomik kalkınma sürecinde, eve dönük üretimden pazara yönelik üretime doğru bir kayma gerçekleşmektedir ve bu süreçte ailenin kendi gereksinimi için yaptığı üretim azalırken, tüketim malları ailenin dışında uzmanlaşmış kişilerden karşılanmaktadır. Pazarların genişlemesi ya da teknolojinin uygulamaya konulması gelirlerde artışa katkı yapmakta ve gelirler artarken kadınların işgücüne katılım oranı da düşmektedir. Tarımda artan makineleşme erkek ve kadın işgücü açısından, ama daha çok kadın işgücü için, istihdam olanaklarını azaltmaktadır. Kadınların öğrenim düzeyleri yükseldikçe ve aldıkları ücret ürün fiyatlarındaki artışa göre daha hızlı arttıkça, işgücüne katılım oranları da U-biçimli eğrinin tırmanan bölümüne paralel olarak yükselmektedir (KSGM, 1999: 8).

Boserup'un açıklamasına göre kadınların istihdama katılımının belirli bir dönem içinde U-biçimli bir eğri biçiminde olmasında eğitim düzeyi, gelir olanakları ve üretim yapısında ortaya çıkan dönüşümlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ampirik gözlemlerde de kanıtlanmaktadır. Kadınların işgücüne katılım kararları tarım ve tarım dışı yaşam koşullarında farklılaşmaktadır. Tarımda çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, üretim ve istihdam tarım dışı sektörlere kaydıkça işgücü piyasasından uzaklaşmaktadır. Buna paralel olarak kadın işgücüne katılım oranları tarımdan tarım dışına, kırdan kente geçişlere paralel olarak geçtiğimiz yarım yüzyılda düşmüştür (Uysal, 2013: 1).

Kadın emeği yetersiz veya yanlış kullanıldığında -piyasada veya toplumsal kurumlarda uğradıkları ve eğitimlerini tamamlamalarına, belirli mesleklere girmelerine ve erkeklerle aynı gelirleri kazanmalarına engel olan ayrımcılık yüzünden- ekonomik kayıp ortaya çıkmaktadır. Birçok ülkede ve özellikle Afrika'da olduğu gibi, kadın çiftçiler işledikleri toprak üzerinde kullanım hakkı güvencesine sahip olmadığında, krediye ve girdilere ulaşma olanakları az olmakta ve verimsiz toprak kullanımı sonucu üretkenliği düşürmektedir. Kredi piyasalarında görülen ayrımcılık ve üretken girdilere erişimdeki diğer cinsiyet eşitsizlikleri de kadınların yönettiği işletmelerin erkeklerce yönetilenler

kadar karlı ve verimli olmasını zorlaştırmaktadır. Kadınlar yönetim kadrolarından dışlandığında, yöneticilerin ortalama beceri düzeyleri düşmekte, bu da yenilikçiliğin ve yeni teknolojilere uyumun hızını azaltmaktadır (WDR, 2012: 2).

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), üretken kaynaklara erişimin kadın ve erkek çiftçiler için eşit hale getirilmesinin gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimi %4 gibi yüksek oranlarda artırabileceğini tahmin etmektedir. Kadınların belli meslek veya sektörlerde çalışmasındaki engellerin ortadan kaldırılması da bir dizi ülkede kadın ve erkek işçiler arasındaki üretkenlik farkını üçte bir veya yarı yarıya azaltırken, işçi başına çıktıyı da %3 ile %25 aralığında bir oranda artırarak benzer olumlu etkiler yaratacaktır (WDR, 2012: 6).

Diğer yandan Heyzer'e (2001) göre, kadın genellikle, sanayi sektörünün aksine, büyüme oranı ve potansiyel büyümesi görece düşük olan tarım ve kayıt dışı (enformel) sektörlerde istihdam edilmektedir. Bu da ekonomik kalkınma fırsat ve yararlarını sınırlandırmaktadır. Aynı yazarın vurguladığı gibi, günümüzde eğer bir ülke küresel ekonomi içinde gelişen istihdam ve gelir sağlayan fırsatlardan yarar sağlayacaksa, kadının bilgi ve becerilerine yatırım yapması yaşamsal önem taşımaktadır (Kalaycı, 2010: 72).

Bu açıdan sanayileşmenin belli bir aşamaya gelmesi ve hizmetler kesiminin özellikle istihdam alanında önemli bir paya sahip olmasıyla birlikte kadının işgücüne katılımının ve istihdamının artmaya başladığı gözlenmektedir. Başka bir ifadeyle kadının işgücüne katılması ile gelişme/kalkınma arasında aynı yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Kadının işgücüne katılımı ve kalkınma arasındaki söz konusu ilişki, gelişmiş ülke ekonomilerinde açık bir şekilde görülmektedir. 1950'li yıllarda, gelişmiş ülke ekonomilerinde yaşanan sektörel dönüşüm, tarımın ve sanayinin hakim olduğu yapının yerini hizmetler sektörüne bırakmış olması, kadınların işgücüne katılımlarını olumlu yönde etkilemiştir. 1990'lı yıllarda hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınların oranı, Latin Amerika'da %70, Asya ve Pasifik'te %40 ve diğer gelişmiş bölgelerde %62 civarındadır. Bu oranlar, hizmetler sektörünün gelişiminin, kadınların işgücüne katılımları açısından önemini göstermektedir (Aydın, 2009: 158).

Diğer yandan kadın emeğinin karşılıksız olarak yapmış olduğu faaliyetlerin ekonomik değeri hesaplansa önemli bir katma değere ulaşabilecektir. Ünlü ekonomist Galbraith, bir söyleşide, '1980'li yılların ABD'si için, kadınların sadece yaptığı ev işi hesaplansa, milli gelirin yaklaşık ¼'üne denk olacağını' dillendirmektedir. Rockefeller

Vakfı'nın 1985 yılında yaptığı bir araştırmaya göre ise kadınların evde ücretlendirilmeyen emeğinin değerinin, dünya toplam gelirinin 1/3 oranında olduğu tahmin edilmiştir (James, 2010: 203). Bu oranların, sanayileşmemiş ülkeler için çok daha yüksek olacağı açıktır. Kadının ev içi işlerde harcadığı emeğin görünmemesi gibi, ev eksenli çalışmada da aynı görünmezlik sorunu karşımıza çıkmaktadır (Turgut, 2006: 11).

Kadın emeğinin katma değeri düşük sektörlerde istihdam edilmesi veya ev içi faaliyetlerinin karşılıksız olması, TCE sorunu bağlamında kadın yoksulluğu olarak özel bir yoksulluk sorunu da ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir finansal ve gelir olanaklarının olmayışı, kadın emeğinin düşük ücret sorunu ve işgücü piyasasına katılımındaki sorunlar bu durumun ortaya çıkmasında önemli faktörler olmaktadır. Bunların yanında kadınların ücretlendirilmeyen ev emeği ve tarım sektöründeki ücretsiz işçiliği düşünüldüğünde kadın yoksulluğunun boyutları artmaktadır.

Bunun sonucunda ekonomik katılımcılık ve fırsatlar açısından kadınların istihdama katılım oranındaki boşluklar ile özellikle beşeri sermaye gücünün de etkili olduğu cinsiyete bağlı ücret farklılıkları, TCE sorunu açısından ekonomik fırsat eşitsizliği hakkında bilgi veren iki önemli veri olmaktadır. Bu iki gösterge aynı zamanda kadın emeğinin ekonomik etkinliği ile TCE sorununun kesiştiği alanı yansıtmaktadır.

Kadın emeğinin ekonomik yaşama katılımcığını artırmaya yönelik olarak özellikle kadınlar tarafından tercih edilen bir çalışma biçimi olarak esnek çalışma sistemleri bir çözüm önerisi olarak değerlendirilmektedir. Evden çalışma (home-office), esnek çalışma (flexible-working) ve yarı zamanlı çalışma (part-time) sistemleri gibi farklı biçimleri olan esnek çalışma yöntemleri Avrupa ve ABD'de oldukça yaygın olarak kullanılmakta ve böylece kadınlar bir yandan istihdama katılmakta, diğer yandan da ev işi ve çocuk bakımı görevlerini bir arada yürütebilmektedirler Özellikle kadın işgücünün katılım oranlarının yüksek olduğu Kuzey Avrupa ülkeleri, yüksek kısmi süreli çalışma oranlarına ve buna karşın düşük işsizlik oranlarına sahiptir. Dolayısıyla kısmi süreli işler kadınları istihdam piyasasına sokmak için bir araç olarak kullanılabilmektedir (Günday, 2011: 191).

Esnek çalışma biçimlerinin aile ve çalışma yaşamının uyumlaştırılmasıyla daha fazla insanın dolayısıyla kadının işgücüne katılmasına olanak sağlayacağı görüşü yanında bu tür çalışma biçimlerinin kuralsızlaştırmaya ve kazanılmış hakların (ücret, sosyal yardım, ücretli izin, sosyal güvenlik, kıdem tazminatı gibi) kaybına yol açacağı (Günday, 2011: 190) düşüncesi de ifade edilmektedir. Esnek süreli çalışanların bazılarının bunu gönüllü olarak

yaptığı, bazılarının ise birtakım şartlar gereği kısmi süreli olarak çalışmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu istihdam biçiminde geleneksel olarak kadınlar egemendir ve bugün esnek süreli çalışanların %70'ten fazlasını kadınlar oluşturmaya devam etmektedir. ABD'de esnek çalışma sitemine dahil olan kadınların oranı %65, Almanya ve Fransa'da yaklaşık % 90, İngiltere ve Japonya'da ise yaklaşık olarak %80 civarındadır (Yasım, 2011: 108).

Diğer yandan esnek çalışma yöntemi, aynı zamanda ekonomik büyümenin bir önkoşulu olarak görülmektedir. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde emek piyasasını yeniden yapılandırmak için bu çalışma sistemi önemli bir araç haline gelmiştir. Çünkü bu sistem, işletmelerin ve ofislerin daha uzun saatler açık kalmasını ve işyeri faaliyet zamanları ile çalışan mesailerinin birbirinden ayrılmasını mümkün kılıyordu.

Kadınların tam zamanlı veya kısmi süreli çalışma olasılıkları bireysel ve aile karakterlerine göre değişiklik göstermektedir. Çocuksuz kadınlar tam zamanlı çalışmaya daha yakındır. Fakat yapılan araştırmaların hepsi yukarıdaki görüşleri destekler nitelikte değildir. Blank'ın (1989) kadınların istihdam piyasasındaki çalışma biçimlerinin hangi faktörlerden etkilendiğine yönelik araştırmasında, medeni durumda değişiklik, 5 yaşın altındaki çocuk sayısı, toplam çocuk sayısı, hane halkının gelirinin artması (Yasım, 2011:105) önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Esnek çalışma yöntemi, gelişmekte olan ülkelerde genellikle kayıt dışı ve sosyal korumadan yoksun işlerde yoğunlaşırken, gelişmiş ülkelerde ise sosyal ücretlerin düşük olduğu kısmi zamanlı işlerde yoğunlaşmaları anlamına gelmektedir. Ancak bu çalışma biçimi kadınlar için bir fırsat olarak dile getirilmektedir. Yapılan araştırmalar da bunu destekler niteliktedir. Örneğin kısmi süreli çalışma İsveç kadınının işgücü piyasasına katılımını sağlamış, işgücü piyasasındaki pozisyonunu güçlendirmiş ve ekonomik bağımlılığını düşürmüştür. Hollanda'da ise hizmet ekonomisine doğru dönüşümün yaşandığı ve bu sektörde düşük verimliliğin bir sorun olarak vurgulandığı bir çerçevede, bu çalışma biçimi esnekliği artırması ve arz ile talebi en etkin şekilde dengelemesinden ötürü daha da önemli (İlkkaracan, 2010: 179-180) olmuştur. Hollanda örneği bu açıdan dikkat çekici olmaktadır.

1960'larda Hollanda'da kadınların istihdama katılım oranı göreli olarak düşük durumdayken, 1960-1979 yılları arasında kadınların işgücüne katılımları dört kat arttığı gözlemlenmiştir. Bu artış yükselen eğitim oranı, daha küçük aileler kurulması ve artan

ücret seviyesi gibi değişkenlerle açıklanmıştır. Bu artış 1990'lı ve 2000'li yıllarda da devam ederek son verilere göre Hollanda'da kadınların işgücüne katılım oranı İsveç ve Fransa' nın da üstüne çıkmıştır. Hollanda örneği daha derinlemesine analiz edildiğinde, bu yüksek artışta ayrıştırılması gereken alt unsurlar dikkat çekmektedir. 1980'lerde ve 1990'larda kadın emeğinin katılımındaki artış, kısmi zamanlı çalışmanın artmasının sonucuydu. 1980'lerin başında, giderek artan yüksek işsizlik rakamları karşısında Hollanda hükümeti, mevcut toplam iş miktarını daha geniş bir nüfusa yaymak amacıyla kısmi zamanlı işleri destekleyen bir istihdam politikası benimsemesi olumlu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (İlkkaracan, 2010: 179-180).

Bu nedenle kadın emeğinin etkinlik sorunu açısından eğitim olanakları, esnek çalışma yöntemlerinin geliştirilmesi ve ücret düzeyi önemli olmakta bunun sonucunda kadın emeğinin istihdam açığı ve özellikle beşeri sermaye yetersizliği ile üretimde düşük katma değeri sorunlarına çözüm bulunabilmektedir. Ampirik çalışmalar kadınların eğitimi ile istihdama katılım arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, kadınların ücretini (ki daha fazla eğitimli olanlarda daha yüksek olacaktır), çocuk sayısını (daha az olacaktır) ve kocanın ücretini (ki daha yüksek olacaktır) kontrol altına aldıktan sonra dahi ortaya çıkmaktadır (Elliot,1997 :114).

2.2.2 Kadın Emeğinin Beşeri Sermaye Gücü Olarak Etkinlik Sorunu

Baro ve Sala-i-Martin ve birçok yazarın gösterdiği gibi, insan sermayesinin ekonomik büyüme üzerine etkisi önemli ve yüksektir. Eğitimin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini gösteren çalışmalar arasında Bills ve Klenow, Lee ve Mason ve diğer bazı araştırmacıların çalışmaları sayılabilir. Ayrica Knowles kadın ve erkeğin eğitiminin arasındaki boşlukların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermişlerdir. Diğer yandan eğitimin işgücü piyasasına etkisi, sadece işgücünün üretkenliğini ve becerilerini artırmak değildir. Eğitim uzun dönemde bireylerin doğurganlık kararlarını, böylece nüfus artış hızını ve dolayısıyla doğrudan işgücü arzını etkilemektedir. Sonuçta nüfusbilim ve işgücü piyasası ilişkileri açısından eğitim boyutu (Tansel, 2012: 27-28) önemli olmaktadır.

Kambhampati'nin (2008) yaptığı araştırmada hane halkının kız ve erkek çocuklarının eğitimine yapmış yaptıkları harcamalarla, yapılan bu harcamaların geri dönüş oranı arasında kayda değer bir ilişki ortaya çıkmıştır. Aileler, erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla eğitim harcamasında bulunurken, hane halkının eğitime harcama yapması, özellikle kız çocuklarının eğitime katılımı üzerinde sınırlayıcı etki yapmaktadır.

Diğer yandan, kamunun eğitime daha az kaynak ayırarak, ailelerin eğitime yönelik daha fazla harcama yapması yönünde düzenlemelerde bulunması, onun bu hizmeti sunmadaki yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (Yolcu, 2011: 27). Diğer yandan kadınların eğitimlerinin arttırılması verimliliklerinin ve yeni teknolojileri kullanabilme kapasitelerinin yükselmesine yol açmaktadır. Kenya'da yapılan bir çalışmada erkeklere verilen eğitim ve girdi düzeylerine eşit düzeyde eğitim ve girdiler kadınlara verildiğinde getirilerin %22 arttığı görülmüştür (Kabaş, 2009: 171).

Uygulamada, toplumsal getiri, eğitimin kamuya kişi başına maliyetinin özel getiri ile toplanması sonucu elde edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ), özellikle yüksek öğrenim düzeyinde, toplumsal getiri ile özel getiri arasındaki fark büyüktür. Toplumsal getiri oranlarına ilişkin elde bulunan bulgular, eğitimin artı değerli dışsal yararlarını içermemektedir. Bu nedenle, toplumsal getiri oranlarının sadece alt sınırlarını belirlediği kabul edilmelidir (Özpolat, 2009: 47).

GOÜ'de kadın eğitiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde ve anlamlıdır. Regresyon sonuçları kadınların eğitimlerinin bu ülkeler için ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Kadınların eğitimlerinin büyümeye yaptığı olumlu katkının sebepleri; yetişen yeni neslin daha eğitimli olması sonucunda pozitif yönlü bir katkının oluşması, doğurganlık oranının azalması, çocuk ölümlerinin azalması olabilir. Ayrıca kadınların yoksulluktan en fazla pay alan grup olduğu düşünülürse, eğitim sayesinde bu durumun önüne geçilebilmektedir (Özpolat, 2009: 108). Özellikle eğitim ve işgücüne katılım açısından cinsiyet eşitliğinin sağlanması doğrudan yabancı yatırım ve büyüme üzerinde uyarıcı etki yapabilmektedir. Bununla birlikte kadınların istihdam olanaklarının gelişmesi her zaman eşitsizliklerin ortadan kalktığı anlamına da gelmeyecektir. Özellikle düşük ücretle çalışmak gibi çalışma alanındaki eşitsizlikler devam edebilir (Berik ve Seguino, 2009: 22).

Diğer yandan dışa açık politikaların başarılı olabilmesi için en önemli koşullardan birisi de beceri düzeyi yüksek işgücünün sağlanmasıdır. Örneğin Doğu Asya ülkelerinde (Japonya, Kore, Tayvan) yüksek büyüme oranlarına ulaşılınca, eğitime daha çok yatırım yapılabilmiş, böylece eğitimin kalitesi yükselmiş, işgücünün verimliliğiyle birlikte ülkenin rekabetçiliği ve teknoloji kapasitesi artarken gelir dağılımı düzelmiş ve mutlak yoksulluk azalmıştır. Latin Amerika'da ise eğitimin kalitesi ve

miktarında dağılım problemleri bulunduğu için işgücü üretkenliği, teknoloji kapasitesi ve ekonomik büyüme daha az artmıştır (Kabaş, 2009: 317).

Teknolojinin istihdam üzerindeki etkileri açısından ise teknolojik inovasyonların, "yüksek becerili" işgücünü tamamladığı varsayımı ön plana çıkmaktadır. Bu hipotezde teknoloji-emek ilişkisinde ikame değil tamamlayıcılık sözkonusu olup; fiziki sermaye ve yeni teknolojiler daha becerili işgücü ile tamamlanır. Bu nedenle bir ekonomide teknolojinin gelişmesi sonucunda düşük becerili işgücüne talep azalırken yüksek becerili işgücüne talep artar ve beceriye dayanan ücret farklılıkları yükselir (Çelik, 2008).

Yüksek becerili işgücü ile bu tamamlayıcılık ilişkisi düşük becerili işgücüyle ikame ilişkisine dönüşmektedir. Yani teknolojik gelişme vasıfsız işgücünü dışlamakta veya esnek çalışma biçiminde çalışma saatlerini/ücretlerini azaltmaktadır. Bu yeni çalışma biçimi karlılıklarını artırmak isteyen işletmeler için bulunmaz fırsat olmakta ve yeni bir iş modeli olarak uygulanmaktadır.

Bunun yanında teknolojinin istihdam üzerindeki etkileri konusunda iktisat literatüründe genellikle talep yönünden bakış ağırlıklı olmakla birlikte arz yönü etkileri de gözden kaçırılmamalıdır. Rıfkın (1996) bu noktada teknolojinin, boş zaman ile çalışma arasındaki tercih ilişkisini etkilemesi açısından arz yönüne vurgu yapmaktadır. Bireyler gelir düzeyleri arttıkça boş zaman ile çalışma arasındaki tercihlerini geleneksel yaklaşımın tersine boş zaman yönünde kullanmayı tercih etmektedirler. Otomasyon boş zamanın esas, çalışma zamanının ise marjinal olarak sunulmasına neden olmaktadır (Ataman, 1998: 60).

2.2.3 Cinsiyete Bağlı Gelir Açığı Sorunu

TCE sorununun önemli bir unsuru gelir ve mülkiyet elde etme olanakları açısından ortaya çıkan eşitsizlikler olmakta, bu durum gelir dağılımını bozması yanında, ekonomik büyümeyi de çeşitli kanallar aracığıyla olumsuz etkilemektedir. Galor ve Weil (1996) ve Calvalcanti ve Tavares tarafından yapılan çalışmalar (2007) cinsiyetler arası ücret eşitsizliklerinin ekonomik büyümeyi azaltacağını göstermektedir. Bunun nedeni olarak ücret farklılıklarının kadın istihdamını azaltması yanında doğurganlığı artırarak demografik etkileme yolu görülmektedir (Klasen ve Lamanna, 2008: 6)

Buna karşılık, Blecker ve Seguino (2002) ise cinsiyete bağlı ücret açığının rekabet gücünün artırılması yoluyla ihracata yönelik ekonomiler sanayileşmesini hızlandırarak büyüme performansını artıracağını vurgular. Bu farklılık kısa vadeli talebe dayalı büyüme ile kaynakların uzun vadeli sınırlı kullanımının ekonomik büyümeye etkilerinin zıt sonuçlar içermesi (Klasen ve Lamanna, 2008: 6) nedeninden kaynaklanmaktadır.

Kuznet ise "Ters-U Hipotezi" ile bir ekonomide kişi başına düşen gelir ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında bir ilişki düzeyini ele almaktadır. Hipoteze göre kişi başına düşen gelir arttıkça, gelir eşitsizliği önce artacak daha sonra ise azalmaya başlayacaktır. Bunun nedeni ekonomideki gelir eşitsizlikleri nedeniyle kentlere hareket eden işgücü ekonomik gelişmeye katkı sağlarken, daha sonra işgücü piyasasına yeni katılımlarla birlikte eşitsizlikler azalacaktır.

Bu hipotezi cinsiyete bağlı gelir eşitsizlikleri için düşünüldüğünde, ekonomik gelişme sonucunda, ortaya çıkan yeni sektörler, özellikle erkek işgücüne talebi artıracaktır. Bu süreçte eğer kadın işgücü için de daha büyük iş olanakları ortaya çıkmazsa, erkek ve kadınlar arasındaki gelir boşluğu da artacaktır (Haas, 2010).

Cinsiyete bağlı gelir eşitsizliğinin ve bu açıdan özel bir yoksulluk alanı olarak kadın yoksulluğunun ortaya çıkmasında genel olarak kadın emeğinin ekonomik katılımcılığının düşük ve/veya verimsiz sektörlerde çalışma olanaklarına sahip olması, kayıt dışı veya ücretsiz ev içi çalışma biçiminin yoğunluğu, beşeri sermaye gücü olanakları açısından eşitsizlikler, esnek çalışma biçiminde daha fazla yer alması gibi faktörler ağırlıklı olarak öne çıkmaktadır. Özellikle kadın emeğinin yoğunlaştığı tarım ve hizmetler sektörleri bu açıdan, gelir boşluklarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynarken, istihdama katılım olanaklarında ortaya çıkan eşitsizlikler de cinsiyete bağlı gelir açığını artırmaktadır. Hizmetler sektöründe özellikle 1980'li yıllardan ortaya çıkan istihdam artışı, gelir açığının sektörel nedenleri açısından tarımsal sektörün önemini azaltmıştır.

1980'li yılların başında küresel anlamda işgücünün tarımdaki istihdam payı %53, sanayideki payı %18,5 ve hizmet sektöründeki payı %26,75 düzeyinde iken; 2000'li yıllara girildiğinde mevcut gelişmeler sonucunda küresel işgücünün istihdamdaki dağılımı tarım %16, sanayi %25, hizmetler ise %59 biçiminde olmuştur (Uyanık, 2008: 218). Ancak hizmet sektörü aynı zamanda esnekleşme ve düşük ücret sonucunda kutuplaşmanın en yoğun yaşandığı sektör olmaktadır. En düşük ücret alanların AB'de %73,6'sı ve ABD'de %73,4'ü, orta düzeyde ücret alanların AB'de % 46'sı ve ABD'de % 68,5'i ve en yüksek ücret

alanların AB'de % 78,1'i ve ABD'de %79,1'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu durum da hizmet sektöründe ücretler açısından çok ciddi bir kutuplaşmanın var olduğu anlamına gelmektedir (Parlak, 2004: 113-114).

Kadın emeğinin genel olarak düşük ücretli veya karşılıksız biçimde olduğu tarımsal sektörden, hizmetler sektörüne olan hareketi, cinsiyete bağlı gelir açığı sorununa da tam çözüm olamamaktadır. Ancak ekonomik katılımcılık artışının, cinsiyete bağlı gelir eşitsizliklerinin ve kadın yoksulluğunun daha düşük oranlarda gerçekleşmesine önemli bir katkı sağlaması beklenebilir.

Dünya Bankası Raporu, kadın istihdamında %6,7'lik bir artış sağlandığında yoksullukta da %15 gibi iki kattan fazla bir düşüş sağlandığına vurgu yapmaktadır (Tekeli, 2013: 86). Bu durum kadın istihdamı sorununun gelir dağılımı açısından da önemli olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre işgücü arz eğrilerinin ücretlere bağlı olarak durumu dikkat çekmektedir. Çünkü düşük istihdam oranları, gelir olanaklarını azaltırken; diğer yandan gelirin önemli bir bileşeni olarak ücret düzeyine göre de işgücü piyasasına katılım arzusu belirlenmektedir.

İşgücü piyasasındaki kişiler kendilerine sunulan iş tekliflerini değerlendirirken bir fayda-maliyet analizi yaparlar. İş teklifini kabul etmenin faydası kazanılacak maaş ya da ücretle ölçülürken, iş teklifini kabul etmenin maliyeti çalışmama durumunun yada evde çalışmanın faydasından/ getirisinden vazgeçmektir. Bu açıdan, iş teklifini kabul etmenin fırsat maliyeti, iş teklifini kabul etmediği takdirde kişinin elde edeceği fayda/ getiri olarak tanımlanır (Karakoç ve Kolaşin, 2008).

İş teklifini kabul etmenin fırsat maliyeti, gelecekte alınacak olası iş tekliflerinden elde edilecek kazanç olabileceği gibi işsizlik sigortasından yararlanmaya hak kazanan biri için işsizlik sigortası ödeneği ya da ev işleriyle uğraşan bir kadın için ev içi üretimin ekonomik değeri de olabilir. İşin sağlayacağı fayda/getiri, istihdam edilmenin fırsat maliyetinden daha yüksek olursa kişi o teklifi kabul edecek; aksi takdirde teklifi geri çevirip iş aramaya devam edecektir (Karakoç ve Kolaşin, 2008).

Geriye bükük bireysel emek arzından farklı olarak, istikrarlı seyir izlediği varsayılan Neoklasik piyasa emek arz eğrisinin pozitif eğimli olması, ücret oranı artışının emek arzını artırdığını ifade etmektedir. Bu durum genel olarak, belli bir ücret düzeyinde boş zaman-gelir maksimizasyonunu sağlamış olan işçinin daha fazla emek arz etmesinin veya belli bir

ücret düzeyinde hiç emek arz etmeyen birinin emek arzında bulunmasının ancak ücretin yükseltilmesi sayesinde mümkün olması ile açıklanabilir (Yılmaz, 2009: 20).

Ücretlerdeki değişimin işgücü arzına etkisi ise birbirinden farklı sonuçlara neden olan ikame ve gelir etkileri ile açıklanmaktadır. Negatif gelir etkisi, işgücü arzının artan gelir nedeniyle marjinal faydanın azalması etkisi sonucunda olumsuz etkilenmesi durumu olurken, ikame etkisi ise ücretlerdeki artış sonucunda elde edilen faydanın, çalışma yerine yapılacak işlerin maliyetinden daha fazla olmasının neden olduğu olumlu yansımadır.

Yakın zamana kadar çalışma ekonomistleri arasındaki ortak kabul noktası, gerçek ücrette sürekli değişim durumunda erkeklerin işgücü arz eğrisinin negatif eğimli iken, kadınlarınkinin pozitif eğimli olduğu idi. Erkekler açısından negatif gelir etkisi baskınken, kadınlar açısından pozitif ikame etkisi baskındı. Kadınların işgücü arzının regresyon analizi, son zamanlara kadar pozitif bir ikame etkisinin negatif gelir etkisin bastırdığını ortaya koymaktadır. Yıllar boyunca özellikle gelişmiş ekonomilerde kadınların gerçek ücretlerinde, erkeklerin ücretlerine göre daha fazla bir artış olmuştur ve kadınların gerçek ücretlerindeki bu artış, katılım ve çalışma saatlerindeki artışın temel bir nedeni de (Elliot, 1997: 114) olmaktadır.

Diğer yandan kredi olanaklarına ulaşım, sübvansiyonlar, girişimcilik destekleri vb faktörler de çalışma olanaklarını ve geliri etkilemekte, bunun sonucunda da bir ekonomide üretim ve ekonomik büyüme açısından gelişme olanakları artmaktadır. Örneğin gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyonun önemli bir nedeni arz darboğazları (yüksek gıda üretim maliyetleri, kötü ulaşım ağlar ve yaygın kötü sağlık nedeniyle yüksek işçilik maliyetleri) olmakta kamu yatırımları da bu sorunların üstesinden gelmek için en iyi çözüm olmaktadır.

Yaygın hizmetler için kamu harcamalarını yönlendirmek, sübvansiyonlu tarımsal girdi sağlamak, kaynakları kısıtlı olan kadın çiftçiler için kredi sağlamak gibi politikalar etkili sonuçlara neden olmaktadır. Sahra-altı Afrika bölgesi örneğinde gerekli girdiler ve kadınların kredilere erişimi sağlandığında tarımsal verimliliğin %10 ila 20 oranında arttığı (Berik ve Seguino, 2009: 21) gözlemlenmiştir.

Emek piyasasında cinsiyete bağlı ücret eşitsizliğinin ortaya çıkış nedenlerinin anlaşılabilmesi açısından, Parasız'ın (2002: 171) ücret farklılıklarını ayrımcılık ve yetenek farklılıklarına bağlı olarak ifade ettiği model kullanılabilir.

Modele göre erkeğin emek ücretini "WE" ve kadınların ücretini "WK" ile tanımlarsak, cinsiyete bağlı ücret boşluğu "DW" ile ifade edilebilir ve bu durumda bu açık aşağıdaki (1) nolu denklemde ortalama ücretlerdeki farklarla ifade edilebilir.

DW= WE - WK (1)

Burada kadının gelir fonksiyonunu, okullaşma yıllarına (E) bağlı olarak ele alırsak, "EK" ile "EE" sırasıyla kadınların ve erkeklerin okullaşma yılını göstermesi durumunda, cinsiyete bağlı olarak ücret fonksiyonları (2) ve (3) nolu denklemlerle açıklanmaktadır.

Kadınların kazanç fonksiyonunu, WK= a+b EK (2)

Erkeğin kazanç fonksiyonunu ise, WE= c+d EE (3)

Bu fonksiyonların katsayıları (a,b,c ve d) okullaşma yılları ile ücretler arasındaki doğrusal ilişkiyi ifade etmektedir. Bir sonraki aşamada ücret farklılığının (DW), regresyon modeli kurulursa, (4) nolu ayrıştırılmış model elde edilir. Ayrıştırılmış model kullanılmış değişkenlerin ortalamalara göre ifade edilme amacı taşımaktadır.

dw= we- wk= (c-a) + (d-b)e + d (ee-ek) (4)

(4) nolu modelde (dw), ortalama kazanç farkını; (we) ve (wk) erkek ve kadınların ortalama kazancını; (ee) ve (ek) ise erkek ve kadınların ortalama okullaşma yıllarını göstermektedir. Diğer yandan bu modelin (c-a) + (d-b)e kısmı ayrımcılık nedeniyle ücret farkını ifade ederken, d(ee-ek) kısmı ise yetenek nedeniyle ortaya çıkan ücret farkını ifade eder.

Bu sonuca göre ayrımcılık nedeniyle ortaya çıkan ücret boşluğu, eğitim süresine bağlı olmayan otonom (c-a) katsayıları arasındaki fark yanında, ortalama eğitim süresi (e) ile eğitimin gelir esnekliği katsayıları olarak yorumlanabilecek (d-b) katsayıları farkı tarafından belirlenmektedir. Yetenek nedeniyle ortaya çıkan ücret farkı ise cinsiyete bağlı olarak ortalama eğitim süreleri (ee-ek) arasındaki fark tarafından belirlenmektedir.

Kadınların beşeri sermaye oranının artması ise ekonomik büyümeyi birçok kanaldan olumlu etkilerken, ücret farklılıklarının ve dolayısıyla gelir dağılımı eşitsizliklerinin de azaltılmasında önemli rol oynayacaktır. Ding ve Li'nin Çin ekonomisi için yaptığı bir araştırmada kadınların işgücü arzının artmasının, hanehalkı gelir dağılımındaki eşitsizlikleri

azalttığını göstermektedir. 1990'ların sonlarında kadınların istihdam katkılarının azalması sonucunda kentsel haneler arasında gelir eşitsizliği artmıştır (Ding ve Li, 2009: 181).

2.2.4 Sosyoekonomik Alanın Sürdürülebilirliği Açısından Kadın Emeğinin Etkin Kullanılması

Sosyoekonomik alan, SB'yi nüfus, çevre, üretim faktörlerinin etkin kullanılması ve üretim sürecinin daha az maliyetli olması gibi birçok değişken açısından etkilemektedir. Bu alanda kadın emeğinin etkin kullanılmasının veya TCE'nin sosyal boyutunun ise bu konu başlıklarıyla önemli bir ilişkisi bulunmaktadır. Doğurganlık oranı ile kadınların ekonomik katılımcığı arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki düzeyi diğer yandan bir ekonomide bağımlı nüfus oranını etkileyerek demografik geçiş kuramı (DGK) ile açıklandığı gibi makroekonomik önemli sonuçlara neden olmaktadır. Bu bakımdan özel bir üretim faktörü olarak kadın emeğin ekonomik ve sosyal yapıyı etkileme gücü açısından farklı bir potansiyele sahiptir.

Kadınların genel olarak ortalama yaşam süresinin erkeklere göre daha uzun olması bir ekonomide sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği açısından da önemli olmaktadır. Diğer yandan ev ve iş yaşamı arasında bölümlenen kadın emeğinin çalışma biçimine göre gelir olanakları ve verimliliği açısından genel etkinlik durumu da makroekonomik etkilere sahip olmaktadır. Ayrıca kadın emeğinin SB açısından çevre ile ilişkisi daha özel bir boyut taşımaktadır. Bu bakımdan emek üretim faktörünün sahip olduğu psikolojik özelliklerin ekonomi literatüründe etkileri açısından ele alınma yoğunluğu farklı alanlarda sürekli artmaktadır. Ancak iş ve aile yaşamı arasında bölünmüş kadın emeğinin makroekonomik yapıyı etkileme kanalları açısından özellikle DGK ağırlıklı bir öneme sahiptir. Nüfus kanalıyla olan bu etkiler, demografik geçiş sürecindeki gelişmekte olan ülkeler için özellikle daha fazla önem taşımaktadır.

DGK günümüz modern devletlerinin, nüfus gelişimi ile ilgili olarak hemen hemen ayni evrelerden geçiyor olmaları gözlemine dayanır. Bu aşamalar toplumların yüksek doğum ve yüksek ölüm hızlarından düşük doğum ve düşük ölüm hızlarına geçiş sürecidir (Tansel, 2012: 33). Demografik geçiş sürecinin ekonomik yapıya etkileri oldukça fazladır. Bağımlılık oranının değişmesi istihdam oranını etkilemesi yanında tasarruf kanalıyla da makroekonomik

etkileri olacaktır. Bu açıdan kadınların istihdam oranı ile doğurganlık oranı arasındaki genellikle ters yönlü olan ilişkinin ekonomik sonuçları önemli olmaktadır. Bu oranların karşılıklı değişimleri demografik geçiş sürecini doğrudan etkilemektedir.

Nüfusun ekonomik büyümeyle ilişkisi üzerine yapılan ampirik çalışmalar henüz tatmin edici yoğunlukta sonuçlar ortaya koyamamıştır. Literatürde, bazı araştırmacılar nüfus artışının ekonomik büyümeyi engellediği ve yavaşlattığı şeklinde sonuçlara ulaşırken, böyle bir ilişkinin söz konusu olmadığı bulgusunu elde eden çalışmalar da bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin genç nüfus oranına duyarlılığı dikkate alındığında gelişmenin dinamikleri açısından önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu durumu destekler nitelikte Lu (1999) da nüfus artış hızının optimal bir düzeyi bulunduğunu ve bu düzeyden sapmaların genç/yaşlı nüfus oranını. genç nüfus aleyhine bozması halinde bunun ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Ampirik bir araştırma olan çalışmasında Barro (2001), 84 ülkeyi kapsayan panel data regresyon analizinde ekonomik büyüme ile nüfus artışı arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Güneş, 2008: 125).

Diğer yandan sadece nüfus büyüklüğü ve nüfus artış hızı üzerine odaklanmanın yetersizliği, nüfusun yaş yapısındaki değişikliklerin öneminin de dikkate alınması ile açıklanabilir. Nüfusun yaş yapısı nüfusun değişik yaş gruplarına dağılımını gösterirken, bu süreçte doğurganlık ve ölüm hızları değişmekte nüfusun yaş yapısı da bundan etkilenmektedir. Son yıllardaki araştırmacılar, özellikle yaş yapısı dikkate alındığı zaman nüfusun ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna varmıştır (Tansel, 2012: 30).

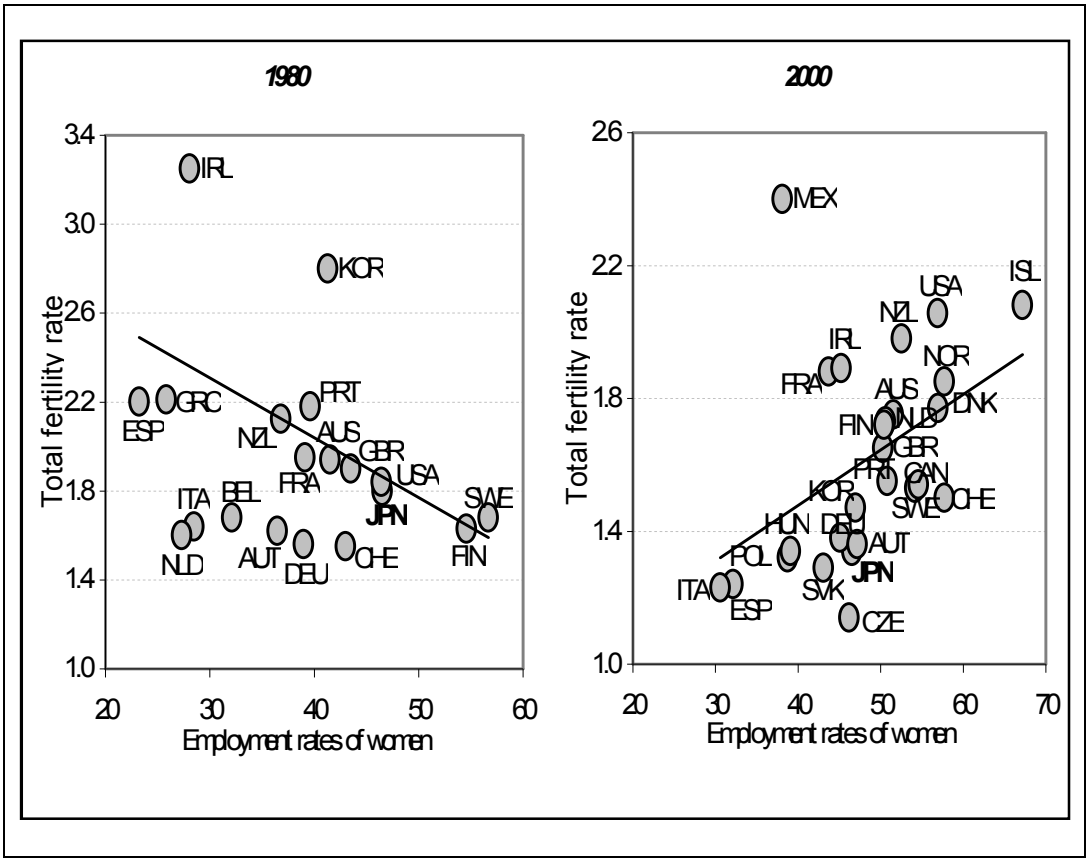
Bu açıdan özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus değişimleri beklentilerin dışında bir seyir izleyerek daha hızlı bir şekilde yaşlı nüfus oranlarına ulaşılması biçiminde son yıllarda ortaya çıkmaktadır. Normal değişim sürecinde yüksek doğum ve ölüm oranları, yüksek doğum fakat daha düşük ölüm oranları ve düşük doğum ve ölüm oranları (Todaro ve Smith, 2003: 259) biçiminde ortaya çıkan aşamaların süreleri bu bakımdan önemli olmaktadır. Bloom ve diğerleri (2003), üç oluşumun demografik fırsat penceresini (DFP) ortaya çıkardığını yazmışlardır. Bu oluşumlar, çalışma çağındaki nüfusun artması, tasarrufların artması ve insan sermayesi birikiminin artması olarak sıralanmaktadır. Jensen ve Ahlburg (2001) DFP'nin insan sermayesi üzerine olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. Doğurganlığın azalması ile çocuk sayısı azalacağı için, aileler her bir çocuğun eğitim ve sağlığına daha çok zaman ve parasal kaynak ayırabileceklerdir. Beklenen yaşam süresinin artması eğitime yapılan yatırımları artıran diğer bir etmendir. Eğer sağlık ve eğitim imkanları

sağlanırsa, aileler çocuklarına sağlık ve eğitimine daha çok yatırım yapacaklar ve insan sermayesi birikimi artacaktır.

Diğer yandan çocukların toplam nüfustaki azalan payı nedeniyle oluşan düşük bağımlılık oranı geçici olarak birçok gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme oranlarını artırabilmektedir. Bu nedenle doğum oranları düştükçe bağımlılık oranlarındaki azalmanın etkisi "nüfus kâr payı" olarak adlandırılır. Azalan doğum oranları kadınların çocuklarıyla ilgilenmelerine, az zaman harcamalarına ve böylece iş gücüne daha fazla katkıda bulunmalarını sağlar. Kadınların işgücüne geçişi, geçici olarak işgünündeki büyüme oranlarını artırabilmektedir (Gökbunar ve Koç, 2009: 17).

Azalan doğurganlık hızı kadınların istihdam olanaklarının artmasına katkı sağlayacağı beklenebilir. Genel inanışa karşı, OECD ülkelerinde kadın istihdamı ve yüksek doğurganlık arasındaki 1980'lerde gözlemlenen negatif yönlü ilişki 2000'li yıllarda yılında olumlu bir ilişkiye dönüşmüştür. Aile dostu politikalar nedeniyle, eğer kadınlar artık annelik ve kariyer arasında seçim yapmak zorunda olduğunu hissetmezse doğurganlık oranları da istihdamla birlikte artmaktadır. Bu durum toplumun büyük ölçüde faydalanmasına neden olmaktadır (Katseli, 2007). Bu açıdan toplam doğurganlık hızı (total fertility rate) ile kadın emeğinin ekonomik katılımcılık oranları (employment rates women) arasındaki ilişki düzeyi Grafik 2.2'de gösterilmektedir.

Grafik 2.2: Kadın İstihdamı ve Doğurganlık İlişkisi

Kaynak: Katseli, 2007.

Ekonomistler nüfus artışının etkilerine odaklanırlarken, nüfus artıkça oluşan yaş dağılımındaki değişimleri göz ardı etmeye yönelmişlerdir. Ancak bu değişimler nüfus artışı kadar önemlidir. Nüfustaki her yaş grubu farklı davranmakta, ayrı ekonomik sonuçlar oluşturmaktadır. Gençler, sağlık ve eğitim alanında yoğunlaşmış yatırımlara ihtiyaç duymakta; orta yaşlı gruplar ise yatırım yapmakta; yaşlılar ise sağlık önlemleri ve emeklilik gelirlerine ihtiyaç duymaktadır (Gökbunar ve Koç, 2009: 17-18).

Diğer yandan bağımlılık oranlarının az gelişmiş ülkelerde azalması, gelişmişte olan ülkelerde sabit kalması ve Çin'de yükselmesi, gelişmiş ülkelerde çok fazla yükselmesi beklenmektedir. Bir ülkenin yaşam beklentisinin yükselmesi (örneğin; 50-55 çıkması) o ülkenin işçi arzını ve bağımlılık oranını düşürür. Fakat yaşam beklentisinin 70'den 75'e yükselmesi ise bağımlılık oranını artırmaktadır. Buna benzer olarak doğurganlık oranındaki düşüş çocukların sayısını düşürdüğü için bağımlılık oranını azaltmaktadır (Gökbunar ve Koç, 2009: 17-18). Çin'de takip edilen demografik politikalar yüksek tasarruf oranlarının en önemli nedenleri arasındadır. Ayrıca tek çocuk politikası hanehalklarının tasarruflarının

artmasında etkili olmuştur. 1998-2007 arasında hanehalkının gelirleri yaklaşık 3 kat artmış ancak tüketim harcamaları aynı oranda artmamıştır (Sancak ve Demirci, 2012: 172).

Ayrıca gelecek 50 yıl içersindeki nüfus değişimleri dünya ekonomisini birçok yönden etkilemesi beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde düşen doğum oranları, kadınların daha fazla işgücüne katılımına ve ailelerin çocuklarına daha fazla eğitim ve sağlık harcaması yapmalarına olanak sağlamaktadır. Diğer yandan nüfus bileşimlerindeki değişimler ekonomilerde emeklilik sistemleri üzerinde sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Gökbunar ve Koç, 2009: 18).

Diğer yandan demografik yapı tasarruf oranlarını belirleyen faktörlerden bir tanesidir. Buna göre, yaşlı ve genç nüfus dağılımı, tüketim ve tasarruf kararları üzerinde etkendir. Genç nüfusun geliri yüksek ve gelecek dönem için tasarruf oranları da yüksektir. Yaşlı nüfus ise gelirin düştüğü ve tasarrufların azaldığı bir dönemi temsil etmektedir. SB açısından, tasarrufların önemi oldukça fazladır. Özellikle yurtiçi tasarrufların düşük düzeyde olması cari açığı etkileyerek ekonominin kırılganlığını artırmakta ve krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer yandan tasarruflar yatırımlara dönüşerek ekonomik büyümeyi ve kişi başına düşen geliri artırmaktadır.

Bu açıdan bir ekonomide, doğurganlık oranı demografik yapıyı etkilerken, diğer yandan yatırım ve tasarruflar da bu süreçte etkilenmektedir. Diğer yandan kadınların istihdama katılma oranı ile doğurganlık oranı arasında da karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Genel olarak istihdama katılım oranı arttıkça doğurganlık oranı azalmakta bunun da ekonomik büyüme üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, artan bağımlılık oranlarına tepki olarak birkaç politika değişikliği yapmışlardır. Bu değişiklikler göç yasalarında liberalleşme, yüksek doğum oranlarını teşvik etme, vergi oranlarını yükseltme, emekli aylığı ve sağlık kârlarını azaltmayı içermektedir. Nüfusun yaşlanmasıyla işgücü oranındaki azalma vergi gelirlerini de azaltacaktır. Dünyada en hızlı yaşlanan ve ortalama yaşam süresinin artığı ülke olan Japonya'da; doğurganlık oranına göre, her bir Japon kadınına 1,3 çocuk düşmektedir. Dolayısıyla da Japonya'da hızla yaşlanan nüfus önemli bir sorun haline gelmiştir. Doğurganlık oranının düşmesi, birçok insanın emekli olması, çalışan insan sayısının oranının küçülmesi, gelecekte Japonya ekonomisi için bir sorun olabileceği gibi ekonomik büyümeyi de yavaşlatabilecektir (Gökbunar ve Koç, 2009: 18).

Bu açıdan sürdürülebilir doğurganlık oranının önemi büyük olmaktadır. Yüksek bağımlılık oranının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu dengenin kurulmasındaki zorluk ise bağımlı nüfusu oluşturan genç nüfus ile yaşlı nüfus arasındaki birbiri yerine ikame durumu olmaktadır.

Kadın emeğinin etkinliği sorunu, bu nedenlerden dolayı bağımlı nüfus ve doğurganlık oranı ile karşılıklı etkileşim özelliğine sahiptir. Daha fazla ekonomik katılımcılık olanakları, gelir düzeyindeki artışla birlikte doğurganlık oranını azaltırken, uzun dönemde ise Japonya gibi gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan ortalama ömrün uzaması ile yaşlı nüfus bağımlılık oranının artması sonucuna neden olabilmektedir. Diğer yandan kadınların istihdam olanaklarının az olması ise genel olarak, doğurganlık oranındaki artışla birlikte genç bağımlı nüfus oranının yüksek olmasına neden olacaktır.

Diğer yandan kadın emeği SB konusu açısından çevre konusuyla da ilişkili olmaktadır. "Ekofeminizm" yaklaşımı son yıllarda bu ilişki bağlamında yeni bakış açıları ortaya koymaktadır. Öncelikle kadınların doğası gereği çevreye daha duyarlı oldukları ve kaynakların etkin kullanılması açısından sürdürülebilir üretim ve tüketim sürecinde olumlu davranış sergileyecekleri bunun sonucunda ekonomik büyümenin de daha az maliyetli olacağı düşüncesi öne sürülmektedir. Kadınlar genellikle yaptıkları işlerde çevre ile yakın temas kurmak zorunda olduğundan, çevresel bozulma ve çevresel dönüşümlerden en çok etkilenen kesim olmaktadır. Bu açıdan uluslararası kuruluşlar kadınların güçlendirilmesi terimini kullandıkları zaman aslında sürdürülebilir kalkınma politikalarının karar alma sürecinde kadınları görmek istediklerini ifade etmektedir (Gezerler, 2007: 109).

Dünyada, özellikle ABD'de yeşil ekonomi alanında kadınların daha fazla yer almaları için birkaç milyar dolarlık yeni mali paketler açılmakta, özendirici eğitimler ve kampanyalar düzenlenmektedir. Bu açıdan ABD'de son yıllarda kamu kurum ve kuruluşlarında çevresel faaliyetlerde istihdamdan edilen işgücünde önemli bir artış yaşanırken, kamudaki yeşil yakalıların %75"i erkek iken %25"i kadındır (Kalaycı, 2010: 119).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNİN ETKİNLİK ÇÖZÜMLEMESİ

Bu bölümde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (TCE) sorununun, Türkiye'de kadın emeğinin etkinliği üzerindeki belirleyicilerinin tespit edilmesine çalışılacaktır. Ayrıca sürdürülebilir büyümeyi etkileme kanallarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Bu nedenle önce Türkiye'de TCE sorunu bağlamında, kadın emeğinin istihdam olanakları ve yapısı, üretimdeki katma değeri, beşeri sermaye gücü ve esnek çalışma olanakları ile sosyoekonomik alanı etkileyen gelir olanakları ve doğurganlık oranı gibi bazı

değişkenler açısından etkinlik durumu incelenecektir. Daha sonra ise kadın emeğinin etkinlik sorunuyla ilişkili çeşitli göstergeler yardımıyla ekonomiyi etkileme kanallarının çözümlemesinin yapılması amaçlanacaktır.

Türkiye'de TCE sorunu, bu açıdan kadınların istihdam oranını, beşeri sermaye gücünü, eğitim ve sağlık olanaklarını, siyasal katılımcılığını, gelir ve finansal olanakları yanında özellikle bağımlı nüfus ve doğurganlık oranı, gelir dağılımının etkilediği tasarruf oranı, kamu harcamalarının etkinliği, sosyal alanın etkilediği maliyet-refah sorunu, yoksulluk ve ekonomik büyümede ortaya çıkan etkinlik sorunu kanallarıyla SB'yi etkileme olanakları açısından önemli olmaktadır.

3.1 Türkiye'de TCE Sorunu ve Bileşenleri

TCE sorunu Türkiye'de özellikle ekonomik katılımcılık ve fırsatlar açısından cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizliklerin öne çıkmasıyla dikkat çekmektedir. Bunun yanında eğitim, beşeri sermaye gücü, siyasal katılımcılık, gelir olanakları gibi alanlarda da cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizlikler TCE'nin bileşenleri olmaktadır.

TCE sorunu, bu nedenle kadın emeğinin etkinliğini ekonomik katılımcılık ve fırsat olanakları açısından etkilerken, diğer yandan TCE sorununun diğer bileşenlerinin de bu etkinlik sorunu açısından olumsuz katkıları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle TCE sorunu Türkiye'de kadın emeğinin arz ve talebini dolayısıyla kadınların ekonomik katılımcılığını (bunun sonucunda TCE düzeyinin belirlenmesini de) çeşitli kanallar aracılığıyla etkilemektedir.

Kadınların ekonomik katılımcılığını etkileyen eğitim, sağlık ve siyasal katılımcılık olanakları yanında kültürel nedenler ile bir özel üretim faktörü olarak kadın emeğinin ev-iş yaşamı arasında emeğinin bölümlenme biçimini belirleyen gelir olanakları, beşeri sermaye gücü, gelir olanakları, girişimcilik özelliği gibi unsurlar öne çıkmaktadır.

Diğer yandan eğitim ve sağlık olanakları ile siyasal katılımcılık açısından ortaya çıkan eşitsizliklerin de kadın emeğinin etkinlik sorunu ile birlikte ele alınması gereklidir. Çünkü diğer eşitsizlik alanlarının da özellikle ekonomik katılımcılık ve fırsatlar alanında ortaya çıkan boşluklarla yakın bir ilişkisi bulunmakta ve karşılıklı etkiler ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle öncelikle TCE'nin Türkiye'de bileşenlerinin belirlenmesi ve özellikle kadınların ekonomik katılımcılığını etkileyen arz ve talep unsurlarının değerlendirilmesi, kadın emeğinin etkinlik çözümlenmesi açısından önemli olmaktadır.

3.1.1 Türkiye'de TCE Sorunu ve Ölçülmesi

Türkiye'de TCE'nin ekonomik, sosyal veya kültürel bileşenleri çok sayıda olmasına rağmen, TCE'nin ölçülebilme zorluğu nedeniyle ana kategorilerde sınırlandırma yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle, TCE'nin ölçülmesine yönelik WEF'in önerdiği İndeks, ülkeler arasında karşılaştırmalar yapmak ve TCE'nin boyutlarını daha kapsayıcı biçimde içermesinden dolayı daha elverişli olacaktır. Bu İndekste ekonomik katılımcılık ve fırsatlar, eğitim ve sağlık olanakları ile siyasal güç olanakları göstergeleri TCE'nin ölçülmesinde kullanılan temel veriler olmaktadır.

WEF'in (2011) kadın ve erkeğin yaşadıkları ülkenin kaynak ve fırsatlarına ne kadar ulaştığını ölçmek için hazırladığı *"Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi"* (Gender Gap Index, GGI) adlı raporuna göre Türkiye, 2011 verilerine göre, kadınlara sağlık, eğitim, ekonomik güç ve siyasi temsil gibi çeşitli alanlarda sağlanan haklar açısından 135 ülke arasında "0.5954" toplam puan (GGI'ye göre, puan 0'dan 1'e yaklaştıkça eşitsizlik azalmaktadır) ile 122. sırada yer bulmuştur.

"Global Gender Gap" Raporuna göre Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belirlenmesinde kullanılan temel alanlarda hesaplanan puanları şu şekilde olmuştur (Tablo 3.1).

Tablo 3.1: Türkiye'de TCE'nin Belirlenmesinde Kullanılan Temel Alanlarda Hesaplanan Puanları

Yıllar	Ekonomik Katılımcılık ve Fırsatlar	Eğitim Olanakları	Sağlık ve Hayatta Kalma	Siyasal Güç Olanakları	Puan
2000	-	-	-	-	0.5350
2001	-	-	-	-	0.5456

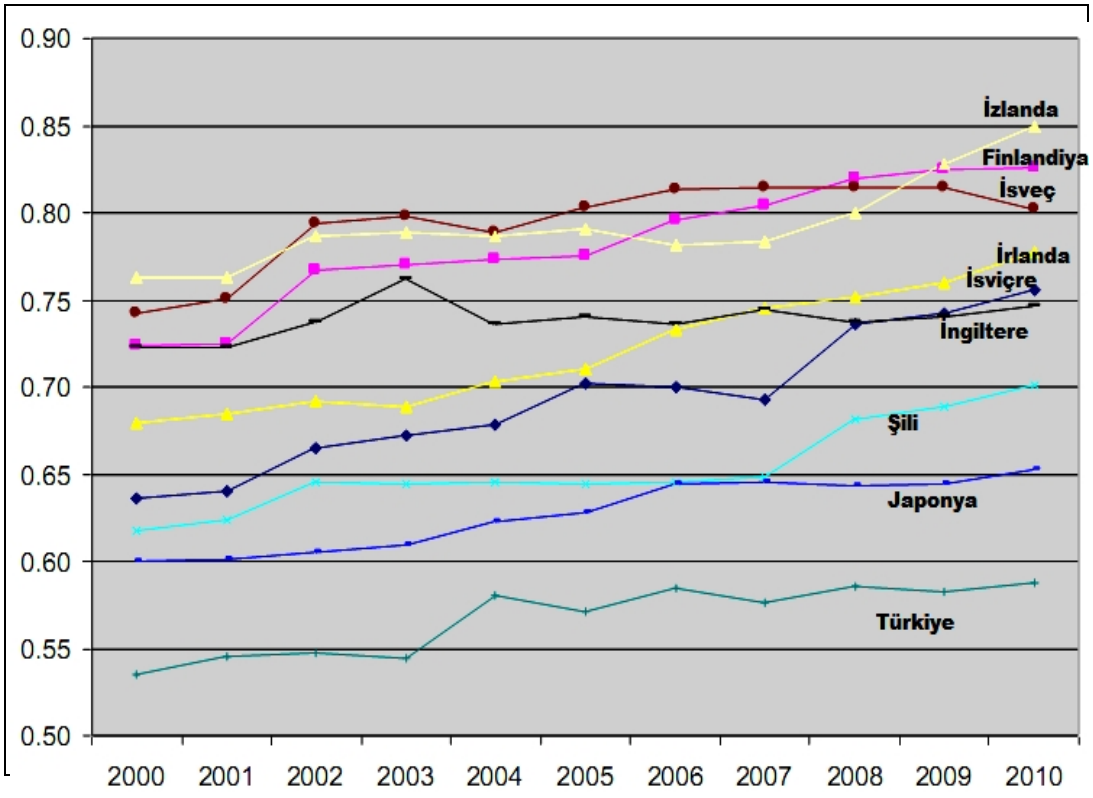
2002	-	-	-	-	0.5472
2003	-	-	-	-	0.5447
2004	-	-	-	-	0.5808
2005	-	-	-	-	0.5711
2006	0.434	0.885	0.969	0.052	0.5850
2007	0.431	0.854	0.971	0.052	0.5768
2008	0.412	0.890	0.971	0.068	0.5853
2009	0.400	0.892	0.971	0.068	0.5828
2010	0.3860	0.912	0.976	0.077	0.5876
2011	0.3890	0.920	0.976	0.097	0.5954
2012	0.4139	0.9296	0.9755	0.0868	0.6015

Kaynak: Global Gender Gap Report 2012:40

Tablo 3.1'den görüleceği gibi Türkiye'de TCE puanında yıllar içinde olumlu bir gelişme olmasına rağmen, gelişmiş ülkelere yakınlaşma hızı açısından yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü WEF'in İndeksine göre durumu en iyi olan ilk üç ülke İzlanda (0.8530), Norveç (0.8404) ve Finlandiya (0.8383) iken; durumu en kötü olan son üç ülke ise Pakistan (0.5583), Çad (0.5334) ve Yemen'dir (0.4873).

Bu sıralama 2009 ve 2010 yıllarında da geçerli olmuştur. Bu örneklere göre Türkiye cinsiyet eşitliği açısında, gelişmiş ülkelerden önemli bir sapma göstermektedir.Türkiye ile birlikte seçilmiş bazı ülkelerin 2000'li yıllara ait *"Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi"* değerlerinin değişimi Grafik 3.1'de gösterilmiştir.

Grafik 3.1: Türkiye ile Birlikte Bazı Ülkelerin 2000'li Yıllara Ait Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeks Değerleri

Kaynak: WEF, 2012

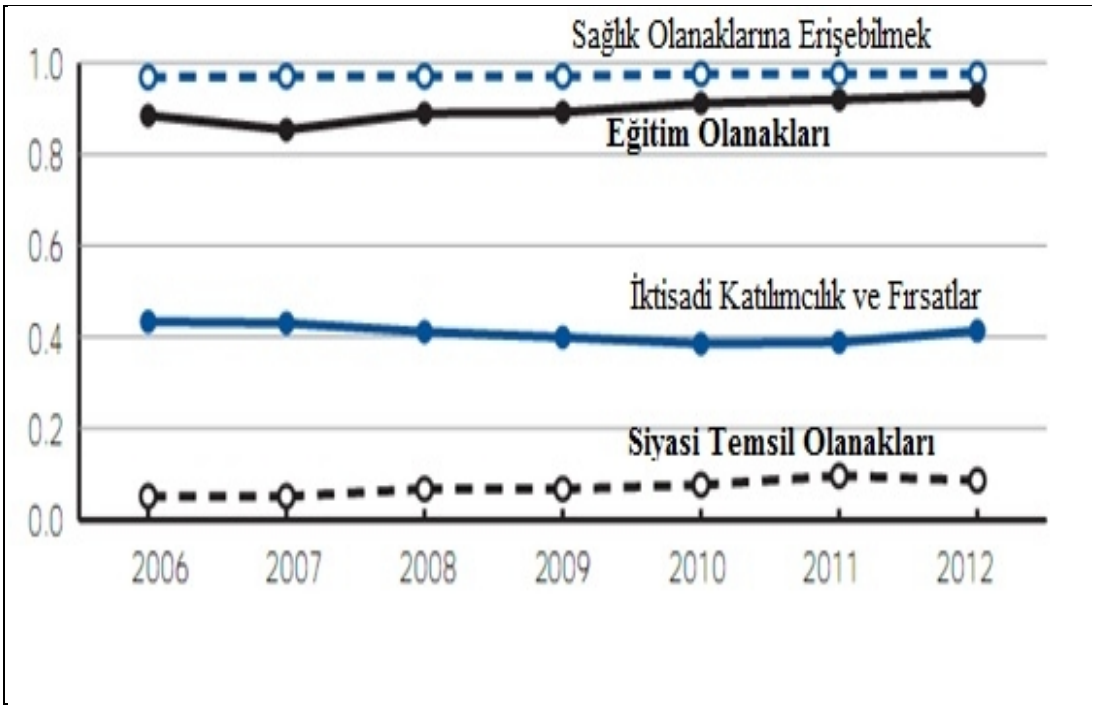
Grafik 3.1'e göre, Türkiye'nin 2010'lu yıllardaki TCE puanı, seçilen örnek ülkelerin 2000'li yıllardaki puanlarının bile oldukça gerisinde kalmaktadır. Son yıllarda bu İndekse göre belli bir iyileşme sağlansa da, diğer örnek ülkelerle karşılaştırıldığında gelişmenin sınırlı olduğu gözlenmektedir. Bu olumsuz durum sadece WEF'in *"Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı İndeksi"* için geçerli olmamakta, TCE'nin ölçülmesinde kullanılan UNDP'nin *"Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi"* (Gender Inequality Index, GII) ve cinsiyete bağlı bazı gelir eşitsizliği İndekslerinde de benzer bir sonucu ortaya çıkarmaktadır.

UNDP'nin, kadınla erkek arasındaki sağlık, siyasal güç ve emek piyasası açısından başarılarının ölçüldüğü GII verilerine göre ise (UNDP, 2011), Türkiye, 2011'de skoru hesaplanan 150 civarındaki ülke içinde 0.443 toplam puanla (GII'ya göre, bir ülkenin puanı 0'yaklaştıkça cinsiyet eşitsizliği azalırken, 1'e yaklaştıkça eşitsizlik artmaktadır) 77.sıradadır. Uluslararası karşılaştırmalara bakıldığında, toplumsal cinsiyet açısından gelir eşitsizliğini gösteren İndekste ise Türkiye 115 ülke arasında 109. sırada (Hausmann, 2007: 148) yer almaktadır.

TCE'nin belirlenmesinde kullanılan temel alanlara ait hesaplanan puanlar incelendiğinde, Türkiye'de eşitlik derecesinin yüksek olmasında özellikle ekonomik katılımcılık ve fırsatlar yönünden ortaya çıkan olumsuz sonucun etkisinin önemi görülmektedir. Bu gösterge kadın emeğinin etkin kullanılmasıyla ilişkili olarak işgücüne katılımı, düşük ücret sorunu, katma değeri düşük sektörlerde yer alması, kayıtdışı olarak çalışması, beşeri sermaye gücü, girişimcilik gibi birçok faktöre bağlı olmaktadır.

Türkiye'de TCE sorunu bağlamında son yıllarda eğitim ve sağlık göstergelerinde eşitsizliklerin azalması yönünde olumlu bir gelişme söz konusu olmakla birlikte özellikle ekonomik katılımcılık ve fırsatlar ile siyasal güç olanakları göstergeleri açısından eşitsizliklerin derecesi hala yüksektir (Grafik 3.2).

Grafik 3.2: Türkiye'nin TCE'nin Belirlenmesinde Kullanılan Temel Alanların Hesaplanan Puanlara Göre 2006-2012 Yılları Arasındaki Değişimi

Kaynak: Global Gender Gap Report, 2012: 341

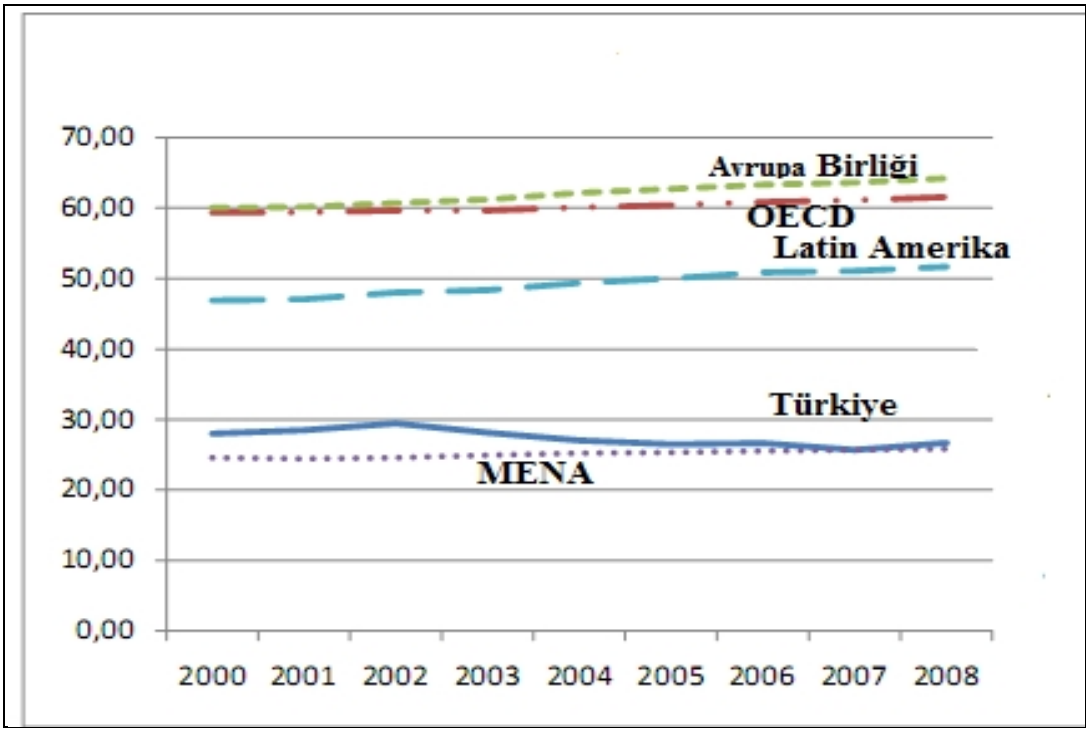
3.1.2 Ekonomik Katılımcılık ve Fırsatlar Açısından TCE Sorunu

Türkiye'de ekonomik katılımcılık ve fırsatlar açısından önemli bir gösterge olan kadınların işgücüne katılım oranı (İKO), son yıllarda %26 civarında (yani yaklaşık her dört

kadından bir tanesi) olup, bu oran dünya ortalamasının yaklaşık yarısı düzeyindedir. AB ve OECD ülkelerinde bu oran %61 düzeyindedir (Öztürk,2011: 53).

Ancak Türkiye'de emek piyasalarının genel özelliği, İKO'nun düşük olmasıdır. Bu durum, aktif nüfusa katılanların çok büyük bir kısmının işgücü dışında kalmaları anlamına gelmektedir. Özellikle kadın İKO'sunun düşüklüğü, genel IKO oranının düşük kalmasında önemli bir belirleyici olmaktadır (Aydın, 2009: 146). Türkiye'de kadın IKO'sunun AB, OECD, MENA ve Latin Amerika ile karşılaştırıldığında, bu durum açık bir şekilde ortaya çıkmakta (Grafik 3.3).

Grafik 3.3: Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarının AB, OECD, MENA ve Latin Amerika ile Karşılaştırması

Kaynak: Akteke, 2010: 23

Türkiye'nin kadın emeğinin ekonomik katılımcık yapısının MENA ülkeleri ile benzerliği kültürel unsurların bu olumsuz sonuçta etkili olabileceğini göstermektedir. Latin Amerika gibi diğer gelişmekte olan ülkeler ise daha yüksek katılım oranlarına sahiptir.

Türkiye'de uluslararası karşılaştırmalara göre çok düşük olan kadınların istihdam oranı, dönemsel olarak da değişmektedir. Bu süreçte çeşitli faktörler etkili olmaktadır.

Kadınların istihdam oranı Türkiye'de 1988'de %30,6 iken 1998'de %27,3 ve küresel kriz nedeniyle 2008'de %21,6, 2011'de ise %25,6 olarak gerçekleşmiştir. AB-21 ve OECD ülke gruplarının ise 2011'de kadın istihdam oranları ise sırasıyla %58,7 ve %56,7 düzeylerinde gerçekleşmiştir (Tansel, 2012: 74).

İstihdam verileri genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı, Türkiye ekonomisinin dönüşüm süreci ile birlikte belirlenmekte ve bu süreçte verimliliği düşük tarım sektöründen diğer sektörlere göç eden emek gücünün, düşük nitelik sorunu ile birlikte kayıtdışı istihdam alanlara yönelmesi sorununun belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de özellikle sosyal ve ekonomik politikaların odak noktasında yer alması gereken tarım sektörü Kalaycı'nın (2012: 216) da ifade ettiği gibi bir kadın sektörü olarak algılanmakta ve tarımın kadınsallaştırılması olgusu "toplumsal cinsiyet eşitliği" açısından özel olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Türkiye'de kadınlar toplam tarım istihdamında önemli bir ağırlığa sahip olmasına rağmen, yaşam kalitesi açısından en 'dezavantajlı' gruplardan biridir. Bu nedenle tarımsal dönüşüm başarılı bir şekilde ancak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla tamamlanacaktır.

Diğer yandan düşük becerili işgücünün yoğunlaştığı bir alanı göstermesi açısından kayıt dışı ekonomik faaliyetler kadın emeğinin etkinliği değerlendirmesinde önemli bir gösterge olmaktadır. Türkiye'de de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde özellikle kadın işgücü önemli bir unsurdur. Özellikle tarım sektöründe düşük verimlilik sorunu ile kayıt dışılık oranının yüksekliği birbirine eşlik etmekte ve ücretsiz aile işçiliği veya mevsimlik tarım işçiliği olarak kadın emeğinin yoğunlaştığı alanlar olarak biçimlenmektedir.

3.1.2 Siyasal Katılımcılık, Eğitim ve Sağlık Bileşenleri

Türkiye'de TCE açısından en kötü göstergelerden bir diğeri ise siyasal katılımcılık alanına aittir. 1990'da KSGM'nin faaliyete geçmesiyle, Türkiye'de kadınların merkezi ve yerel yönetimlerde temsil gücü arttırılmaya çalışılmaktadır, ancak henüz evrensel standartlara yaklaşılamamıştır (Kalaycı, 2010: 114). Toplumsal cinsiyet eşitliği açığı alt-İndekslerinden olan siyasal katılımcılık açısından son 50 yıl ortalamasına göre Türkiye'de bazı alanlarda K/E oranı oldukça düşük kalmaktadır (Tablo 3.2).

Tablo 3.2: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açığı Alt-İndekslerden Siyasal Güç (2011 ve son 50 yıl)

	Erkek (E)	*Kadın (K)*	*K/E Oranı*
1-Parlamentoda temsil oranı (%)	86	14	0,17
2-Bakanlık pozisyonu	94	8	0,04
3-Devlet/Hükümet başkanlığı süresi	47 yıl	3 yıl	0,06

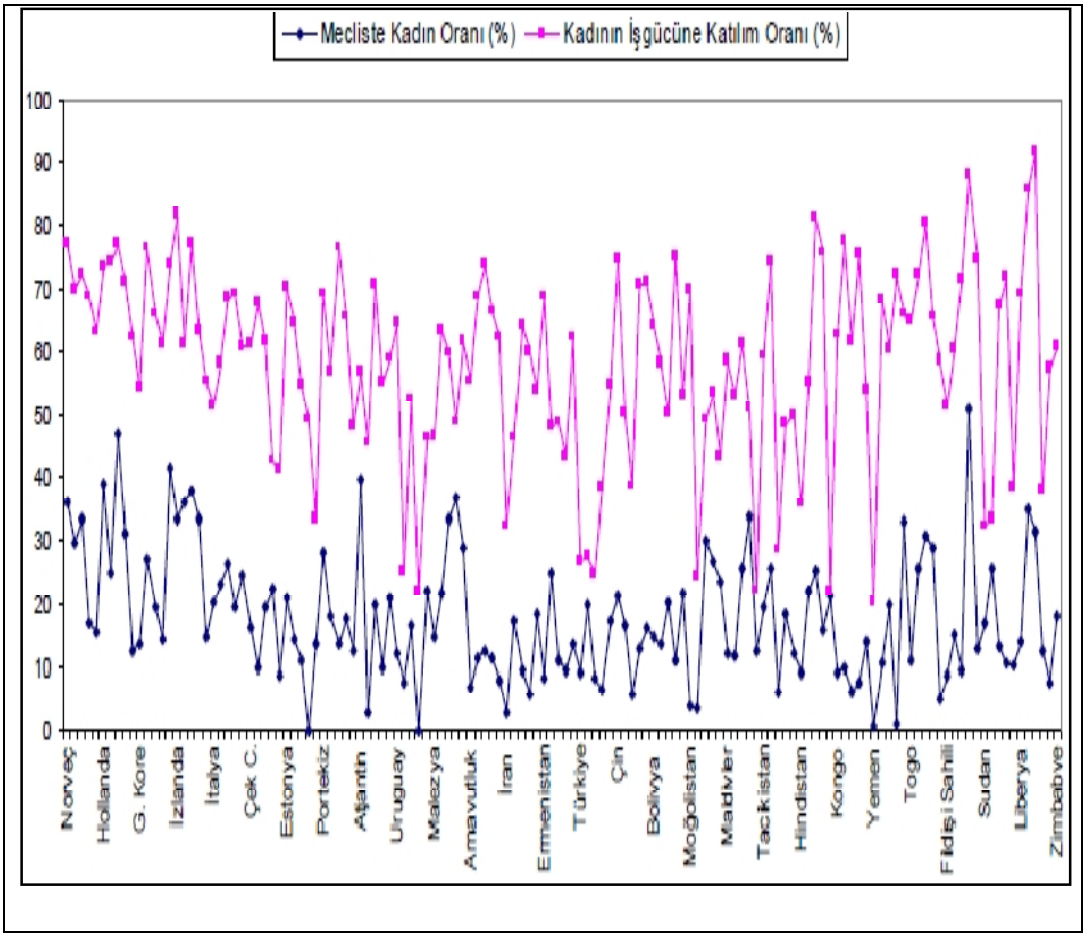
Kaynak: WEF, 2011

Tablo 3.2'ye göre, Devlet/Hükümet başkanlığı süresi açısından K/E oranı 0,06 olmakta, erkeklerin kadınlara göre bu gösterge açısından yaklaşık 17 kat üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. Bakanlık pozisyonu açısından ise bu fark 25 kat olmaktadır.

Yönetsel yetki ve karar alma sürecinde kadının yeri araştırıldığında; İl genel meclisi, belediye meclisi, belediye başkanı vb görevleri açısından oldukça düşük temsiliyet oranı, bürokratik yönetimde de geçerlidir. Yüksek yargı organlarında ve üniversitelerde yapılanma ise kadınların lehine görece daha iyi gözükmektedir (Kalaycı, 2010: 114).

Bu açıdan karar almada kadınların eşit katılımı sadece basit bir adalet veya demokrasi için bir talep değil, aynı zamanda kadınların çıkarları için gerekli bir koşul olurken (GFGS, 2007: 5), aynı zamanda siyasal katılımcılık olanaklarının diğer TCE değişkenlerini etkilemesi açısından da önemli olmaktadır. Kadın emeğinin işgücüne katılım oranı ile kadının mecliste temsil oranı arasında çok sıkı pozitif bir ilişki vardır. 135 ülkeye ait UNDP verilerine göre bu iki oran arasındaki sıkı pozitif ilişki çok açık olarak görülmektedir (Grafik 3.4).

Grafik 3.4: Kadınların İşgücüne Katılımı ve Mecliste Temsil Oranı Arasındaki İlişki

Kaynak: İlkkaracan, 2011.

Buna göre, Türkiye'de kadının işgücüne katılım oranı da kadının mecliste temsil oranı da oldukça düşük düzeylerde birbirine eşlik etmektedir. Siyasal katılım olanakları açısından ortaya çıkan eşitsizlikler Türkiye için değerlendirildiğinde, kadınların karar organlarında yer alamaması, sosyal ve ekonomik politikaların, yasaların vb belirlenmesi sürecine de dahil olamamaları anlamına gelmektedir. Diğer yandan Türkiye'de kadın işgücüne dair en büyük sorunlardan biri düşük nitelik sorunudur. TCE'nin önemli bir bileşeni olarak eğitim olanaklarına ulaşılabilirlik bu bakımdan önemli olmaktadır. Ortalama eğitim süresinin artması, kadın emeğinin beşeri sermaye gücünün artmasına neden olurken ayrıca istihdama katılım oranını da artıracaktır.

Düşük vasıflı kadın emeğinin Türkiye'de çalışma yaşındaki kentli kadın nüfusunun %74'ünü (ve bütün çalışan kadın nüfusunun %80'ini) oluşturduğu dikkate alınırsa, beşeri sermaye olanaklarının kadınların işgücü piyasasındaki etkinlik düzeyini artırmak açısından

oldukça önemli olmaktadır. İşgücünden erken ayrılmak yüksek vasıflı kadınlarda, özellikle de üniversite mezunları arasında daha yaygın olarak gözlense de, genel olarak eğitim düzeyi yüksek kadın emeğinin işgücüne katılım oranı yüksek (Uraz, 2010: 14-15) olmaktadır. Diğer yandan beşeri sermaye gücünün de büyük ölçüde belirlediği ve TCE kuramı açısından önemli olan cinsiyete bağlı gelir eşitsizlikleri sorunu Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik çözümlemesi açısından oldukça önemli bir bileşen olmaktadır.

Ancak Türkiye'de cinsiyete bağlı gelir boşluğunun hesaplanabilmesi açısından ciddi bir veri sıkıntısı bulunmaktadır. Çünkü kadınların toplam gelirden net olarak ne kadar pay aldıkları ancak gelire dair verilerin hane bazlı değil, birey temelinde toplanması ile saptanabilecektir. Bununla birlikte, kadın istihdam oranının düşük olması, kadınlara yönelik sosyal transferlerin eksikliği ve ücretsiz aile işçiliğinin kadınlar arasında yüksek olması göz önünde bulundurulduğunda, kadınların büyük bir çoğunluğunun gelir açısından ailelerine ve eşlerine bağımlı oldukları söylenebilir (Candaş, 2010: 30). Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin kayıtlı çalışanları öznesi olarak belirlemesi ise sosyal güvenlik sistemi açısından TCE sorununun yansıması olmaktadır. Bunun sonucunda Candaş'ın (2010:94) da ifade ettiği gibi kadın emeğinin kayıtlı istihdam edilebilen toplam kadın nüfusunun %20'si dışındaki kesimin sosyal sigorta ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri, hanedeki başka bir bireye bağımlı olmasına neden olmaktadır.

3.2 Türkiye'de Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi

Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcılık, üretimdeki katma değeri, beşeri sermaye gücü ve gelir olanakları açısından etkinlik çözümlemesinin yapılması bu alt bölümde amaçlanmaktadır. Daha sonra ise bu etkinlik çözümlemesinin TCE sorunu ile ilişki düzeyi ele alınacaktır.

3.2.1 Ekonomik Katılımcılık ve Üretimdeki Katma Değeri Açısından Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi

Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik çözümlemesi, öncelikle kadın işgücünün ekonomik katılımcılığı açısından önemli olmaktadır. Tansel'in (2010: 74) vurguladığı gibi kadın istihdamının dönemsel değişimini anlayabilmek için Türkiye'de istihdamda genel eğilimlerin kentsel ve kırsal yapıyı da kapsayacak biçimde incelenmesi önemli olmaktadır. Cinsiyete bağlı olarak karşılaştırmalı biçimde istihdam eğilimlerinin incelenmesi kadın emeğindeki istihdam boşluğunun çözümlenmesi açısından önemli olmaktadır. Türkiye'de

kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı, genel istihdam eğilimlerindeki değişmeyle birlikte Tablo 3.3'te değerlendirilmiştir.

Tablo 3.3 : İstihdamda Genel Eğilimler, Türkiye, 1988, 1998, 2008 ve 2010 (%)

	1988	**1998**	**2008**	**2010**
İstihdam (milyon)	**17,8**	**21,8**	**21,2**	**22,6**
Büyüme Hızı (%)		22,5	-2,75	6,6
Kırsal İstihdam (milyon)	**10,5**	**11,3**	**7,2**	**7,9**
Büyüme Hızı (%)		7,6	-36,3	9,9
Toplam İçindeki Payı (%)	59	52	34	35
Kentsel İstihdam (milyon)	**7,2**	**10,4**	**14**	**14,7**
Büyüme Hızı (%)		44,5	34,6	4,9
Toplam İçindeki Payı (%)	41	48	66	65
Kadın İstihdam (milyon)	**5,2**	**6,1**	**5,6**	**6,4**
Büyüme Hızı (%)		17,3	-8,2	14,7
Toplam İçindeki Payı (%)	29	28	26	28
Kırsal Kadın İstihdam (milyon)	**4,2**	**4,3**	**2,5**	**2,9**
Büyüme Hızı (%)		2,4	-42	14
Toplam İçindeki Payı (%)	40	38	35	36
Kentsel Kadın İstihdam (milyon)	**1,1**	**1,8**	**3,1**	**3,6**
Büyüme Hızı (%)		63,6	72	15,3
Toplam İçindeki Payı (%)	15	17	22	24,5
İstihdam Oranı (%)				
Toplam	**53**	**49**	**42**	**43**
Erkek	75	72	63	62
Kadın	31	27	22	24

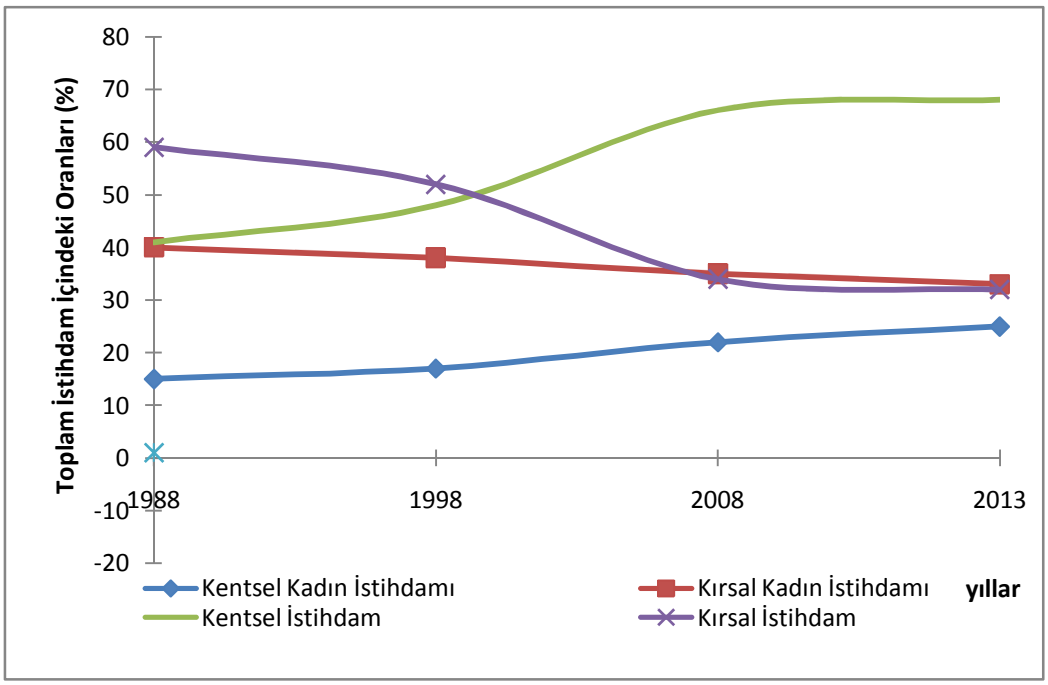
Kaynak: TUİK Haneahalkı İşgücü Anketleri 1988, 2014 ve Tansel, 2012: 74

Türkiye emek piyasasında 1988 ve 2010 yılları arasında yaklaşık 10 yıllık dönemler içinde istihdamdaki genel eğilimleri gösteren Tablo 3.3'e göre, 15 ve üzeri yaş grubunun istihdamı, yaklaşık olarak 1988'de 18 milyondan 2013'te 23 milyona yükselirken, genel istihdam oranı ise ilgili yıllarda %53'ten %43'e düşmüştür. Öncelikle genel istihdam

oranının Türkiye ekonomisi için çok düşük bir düzeyde gerçekleşmesi, istihdamın sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun olmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında bağımlı genç nüfus oranının yüksek oranı etkili olmakla birlikte özellikle düşük kadın istihdamı oranının etkisi de önemli olmaktadır.

1988-2010 döneminde erkek istihdam oranı %75'ten %62'ye düşerken, kadın istihdam oranı ise %31'den %24'e azalmıştır. Gelişmiş ekonomilerdeki kadın istihdamının %60'lar düzeyinde olduğu düşünülürse Türkiye ekonomisi için istihdama katılım oranlarını düşüren en önemli etkenin kadın emeğinin istihdam boşluğu sorunu olduğu ve bu durumun ise bir ekonomide üretim olanaklarından, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğine, emeğin etkinlik optimizasyonu kadar bir çok konuda olumsuz sonuçlara neden olacağı düşünülebilir. Kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı kırsal ve kentsel ayrımda incelenirse, bazı önemli bulgular elde edilecektir (Grafik 3.5).

Grafik 3.5 : Kadın İstihdamındaki Kentsel ve Kırsal Dönüşümü (1988-2013)

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Grafik 3.5'e göre, 1988-2010 döneminde kırsal kadın istihdamında azalma eğilimine karşılık, kentsel kadın istihdamı ise artmaktadır. Bu dönemde toplam kentsel istihdam içerisinde kadın emeğinin payı %15'ten %24'e yükselmiştir. Bu sonuç, kentsel alanda

kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından olumlu bir durumu yansıtmaktadır. Kentsel alanda kadınların IKO'su çok yüksek olmamakla beraber artış hızları yüksek oranda olmuştur. 1988-1998 döneminde yaklaşık %64, 1998-2008 döneminde %72 ve 2008-2010 döneminde %15 artmıştır. Aynı dönemde genel olarak kentsel IKO yükselirken, kırsal IKO ise düşmektedir.

Bahar ve Bingöl (2010) Türkiye'de 1995-2000 dönemindeki iç göçü incelemişler ve göç eden nüfus ile göç edenler dışındaki nüfusu IKO ve işsizlik orani açısından karşılaştırmışlardır. Onların bulgularına göre hem kadınlarda hem de erkeklerde kente göç edenlerin (kentten kente ve köyden kente) İKO'lari kentsel kadın ve erkek İKO'sundan yüksektir. Göç edenlerin işgücünde yer alma isteklerinin Türkiye kent ortalamasından daha yüksek olduğunu gösteren bu durum göçün kentlerde İKO'yu artırdığını göstermektedir. Bu sonuca göre kente göç eden nüfus istihdam olanaklarına kentte yaşayan nüfustan daha kolay ulaşmaktadır. Bunun önemli bir nedeni ise Bulutay ve Taştı'nın (2004) bulgularına göre kırsal alandan göç eden nüfus kentlerde daha çok enformel sektörde iş bulmaktadır (Tansel, 2012: 50).

Diğer yandan yaşa göre işgücüne katılım oranları ele alınırsa 2010 yılında kentlerde yaşayan kadınların 20-29 yaş aralığında işgücüne katilim oranı ufak bir zirveye ulaşmakta ve daha sonra hep azalmaktadır. Bu durum genç kadınların önce işgücüne katılımı ve evlendikten sonra ise işgücünü terk etmeleri gözlemleri ile uyumlu olmaktadır. Genç yaşlarda işgücüne katılımın kırsal kesimde daha yüksek olması, kırsal kesimde işgücüne katılımın daha erken başladığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, kırsal işgücüne katılım oranları ileri yaşlarda da yüksekliğini korumaktadır. Bu da kırsalda hem erkek hem de kadınların ileri yaşlarda da işgücüne katılmaya devam ettiklerini (Tansel, 2012: 6) göstermektedir.

Kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında ortaya çıkan değişimin anlaşılabilmesi için, sektörel istihdamın cinsiyete bağlı olarak değişen yapısı da gözden geçirilmelidir. Bu açıdan hizmetler sektörü özellikle kentsel kadın emeğinde ortaya çıkan dönüşüm açısından önemli olmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda kadın emeği açısından en fazla gelişme gösteren sektör hizmetler sektörü olmaktadır. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı da önemli derecede artmıştır. 1988 yılında çalışan kadın başına erkek oranı 6,56 olarak hesaplanırken, 2006 yılında bu oran 3,78'e düşmüştür (Günday, 2011: 194). Bu sektörde erkek/kadın

(E/K) oranının azalması, kadın istihdamında önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Bu bakımdan kadın emeğine yönelik istihdam politikalarında hedef sektör olarak hizmetler sektörünün önemi büyük olmaktadır. Bu sektör aynı zamanda esnek çalışma olanakları açısından da daha uygun koşullar sunmaktadır. İlkkaracan'ın (2012: 11), 1988-2009 döneminde sektörlere göre ortaya çıkan yeni istihdam olanaklarının cinsiyete bağlı olarak değişimi açısından yaptığı çalışmada da hizmetler sektörü kadın emeğinin yoğunlaştığı sektör olarak dikkat çekmektedir (Tablo 3.4).

Tablo 3.4: 1988-2009 Yılları Arasındaki Sektörel İstihdama Cinsiyetin Katkısı

Sektörler	***Her 100 Yeni İşin Sektörel Oranı***	***Kadınların İstihdam Edildiği Her 100 Yeni İşin Sektörel Oranı***	***Erkeklerin İstihdam Edildiği Her 100 Yeni İşin Sektörel Oranı***	***Her Yeni 100 İşe Kadınların Katılma Oranı***
Ticaret, Lokanta ve Otel	39	29	44	25
İmalat	21	19	23	30
İletişim ve Sosyal Hizmetler	19	37	10	67
Finans	14	13	15	31
Taşımacılık	5	2	6	15
İnşaat, Elektrik,Gaz, Su, Madencilik	2	0	3	13
Toplam	100	100		

Kaynak: İlkkaracan, 2012: 11.

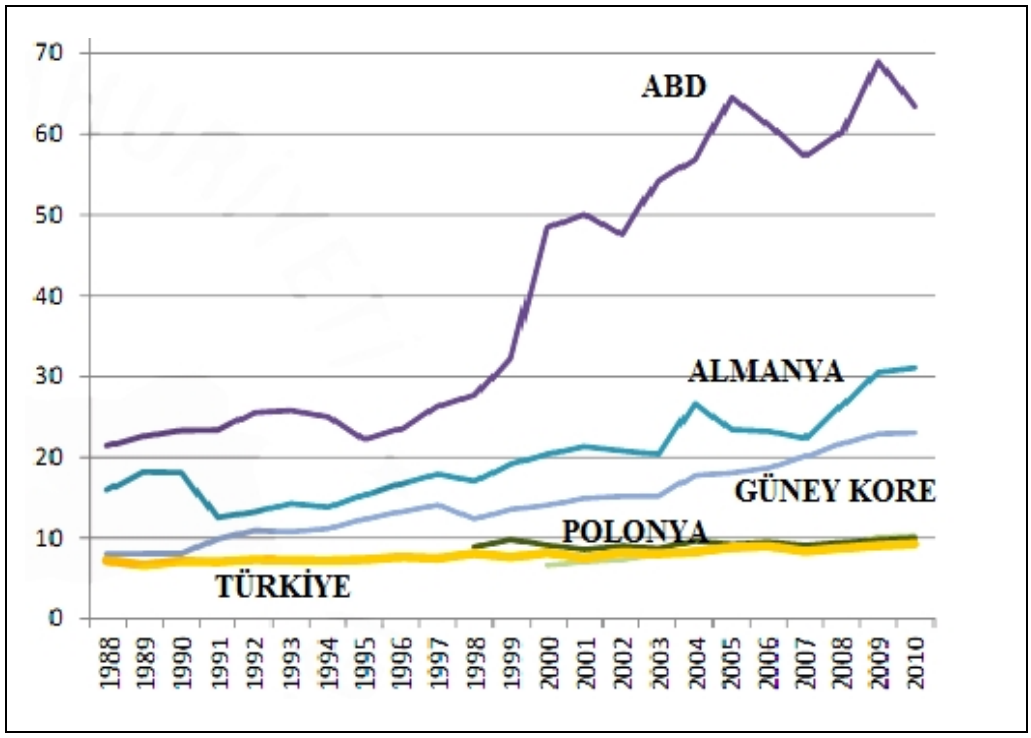
Bu sonuca göre son 20 yılda Türkiye ekonomisinde kadın emeği, ortaya çıkan yeni istihdam olanakları içinde özellikle iletişim ve sosyal hizmetler alanında erkeklere göre daha fazla istihdam olanağına (yaklaşık 2 kat) sahipken, diğer alanlarda oldukça düşük oranlara sahiptir. Milli gelirin en önemli bir oranını oluşturan ticarette ise E/K oranı 3 kat;İmalat ve finans sektörlerinde yaklaşık 2,5 kat; taşımacılık, inşaat ve madencilik sektörleri birlikte değerlendirildiğinde ise 6 kat olmaktadır.

Diğer yandan kadın emeğinin milli gelirde hesaplanan ekonomik katma değeri açısından özellikle tarım ve hizmetler sektörü önemli olmaktadır. Türkiye'de kadın emeğinin

yoğunlaştığı tarım ve hizmetler sektörü hem sermaye oranının hem de toplam faktör verimliliğinin düşük olduğu sektörler olmaktadır. Özellikle yüksek bir kadın emeği istihdamına sahip olan tarımsal sektörün kısmi işgücü verimliliğinin 1980-2010 döneminde çok düşük olması yanında ayrıca uzun bir dönem içinde bir verimlilik artışının da olmaması sorununun önemini artırmaktadır.

Tarımsal sektörde 1980-2010 döneminde Türkiye ve bazı ülkelerde kısmi işgücü verimliliğinin karşılaştırılması sonucu bu durum ortaya çıkmaktadır. Türkiye, ABD, Almanya, Güney Kore ve Polonya ülkelerinde göre tarım sektöründe işgücü verimliği oldukça düzeylerde yer almaktadır. Bu sonuç kadın emeğinin etkinliği açısından sektörel gelişmenin önemini ve yapısını da vurgulamaktadır (Grafik 3.6).

Grafik 3.6: Tarımsal Sektörde 1980-2010 Döneminde Türkiye ve Bazı Ülkelerde Kısmi İşgücü Verimliliği, 2005 Yılı Fiyatları, SAGP

Kaynak: Usta, 2012:35.

Bu durum gelir dağılımı sorununda da önemli bir etken olması yanında düşük gelir sorununun beşeri sermaye gücüne olumsuz etkileyerek, büyümenin sürdürülebilirliği önünde de bir engel olmaktadır.

3.2.2 Beşeri Sermaye Gücü ve Gelir Bölüşümü Açısından Etkinlik Sorunu

Türkiye'de TCE sorunu bağlamında kadınların eğitim olanaklarında son yıllarda bir iyileşme ortaya çıksa da genel olarak bu alandaki eşitsizlik katsayısı yüksek olmakta ve bu durumun sonuçları özellikle istihdama katılım olanaklarındaki eğitime bağlı farklılıktan anlaşılabilmektedir. Türkiye'de, 2011 yılı "Hanehalkı İşgücü Anketleri"ne göre kadınların %77'si 8 yıllık eğitim veya altı mezunudur ve en yüksek istihdama katılım oranı eğitim seviyesi en yüksek kadınlar arasındadır, ancak bunların oranı toplam içinde %10'un bile altında kalmaktadır (Tablo 3.5).

Tablo 3.5: Türkiye'de 2011 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

	İşgücüne Katılmayan (A)	**İşgücüne Katılanlar (B)**	**Toplam**	**B/A**
Bir Okul Bitirmeyen	22,2	5,1	27,3	0.23
İlkokul (5Yıl)	24,9	9,4	34,3	0.38
Ortaokul, Mesleki Orta ve İlköğretim (8 Yıl)	12,2	3,5	15,7	0.30
Genel Lise	6,1	2,7	8,8	0.44
Mesleki veya Teknik Lise	3,3	2,1	5,4	0.64
Yüksekokul, Fakülte ve Üzeri	2,5	6,1	8,6	2.44
Toplam	71,2	28,8	100	0.40

Kaynak: TUİK, 2011.

Tablo 3.5'e göre eğitim düzeyine göre işgücüne katılanların oranının (B), işgücüne katılmayanların (A) oranına bölünmesi, eğitim ile kadın emeğinin istihdamının arasında karşılaştırma yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Türkiye geneli için B/A oranı ortalama

0.4 olmakta ve 8 yıllık ve altındaki toplam eğitim sürelerine sahip kadın emeğinin işgücüne katılım oranları bu ortalamanın altında kalmaktadır. Özellikle yüksekokul, fakülte ve üzerindeki eğitim durumunda B/A oranının oldukça yükselmesi dikkat çekmektedir.

Bu sonuca göre en yüksek eğitim durumunda mesleki eğitime göre 3.8 kat, genel lise eğitim düzeyine göre 5.5 kat, yıllık eğitim düzeyine göre 8.1 kat ve bir okul bitirmeyenlere göre ise 10.6 kat fark oluşmaktadır. Bu durum eğitim faktörünün kadın emeği açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Diğer yandan eğitim düzeyinin emeğin marjinal verimliliği üzerindeki olumlu etkisi ekonomi kuramında özellikle içsel büyüme teorilerinde vurgulanmaktadır. Tansel'in (2004:47) yaptığı bir hesaplamaya göre eğitim düzeyi düştükçe Türkiye'de kadın işgücünün marjinal verimliliği oldukça fazla düşmektedir (Tablo 3.6).

Tablo 3.6: Türkiye'de Kadın ve Erkek İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Marjinal Verimlilikleri

Eğitim Düzeyi	Kadın	Erkek	E/K Oranı
İlköğretim	0,017	0,186	11
Lise	0,238	0,127	0,54
Meslek Lisesi	0,258	0,409	1,58
Üniversite	0,500	0,372	0,75

Kaynak:Tansel, 2002: 258.

Eğitim, bu sonuca göre hem kadınların hem de erkeklerin verimliliğini artırırken, özellikle üniversite eğitiminin etkisi kadınlarda daha yüksek oranda bir verimlilik artışı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan eğitimin en alt düzeyde olması ise kadın emeğinin marjinal verimliliğini oldukça fazla düşürmekte ve cinsiyete bağlı emek etkinliği boşluğu oldukça yüksek olmaktadır.

Tablo 3.5 ve Tablo 3.6 birlikte yorumlandığında eğitim durumuna göre beşeri sermaye gücü olanakları Türkiye'de kadın emeğinin etkinliğini hem istihdama katılım olanakları hem de verimliliği etkilediğinden, makroekonomik olarak üretimdeki katma

değeri açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkan milli gelir boşluğunun büyüklüğü de dikkat çekmektedir. Türkiye'de kadın emeğinin erkek istihdamına göre hem beşeri sermaye gücünün yetersizliği, hem de istihdama katılım oranının düşüklüğü, cinsiyete bağlı gelir boşluğunun da yüksek olmasına neden olmaktadır. Ayrıca milli gelirin sahip olunan emek stokunun eksik veya verimsiz olarak kullanılması sonucunda potansiyel milli gelirle gerçekleşen arasındaki açık da genel olarak kişi başına düşen gelirin azalması açısından bir olumsuz sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Sökmen'in (2012:1) 2003 yılı hane halkı gelir verileri kullanılarak yaptığı bir araştırmaya göre ise Türkiye'de kadınların ortalama kazancı, yaklaşık olarak erkeklerin %25 altında kalmaktadır.Türkiye'de SGK'da kayıtlı sigortalı kadın çalışanların ortalama günlük kazancı erkek çalışanlarla karşılaştırıldığında ise kadınların sektörler genelinde erkeklerden günde daha az kazandıkları görülmektedir. Bu miktar, kadınların günlük ortalama kazancının %4'üne tekabül etmektedir. Kadınların daha yoğun çalıştığı sektörlerde ise bu kazanç farkı daha da büyümektedir (Özdemir ve Dündar, 2012: 6).

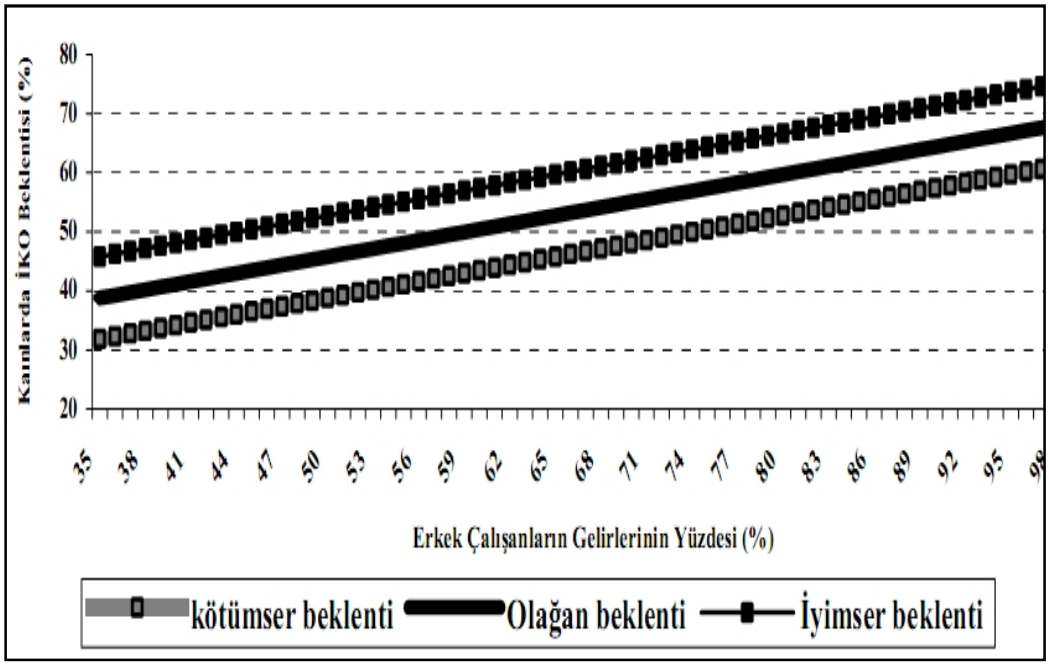
Cinsiyete bağlı gelir açığının yükseldiği çalışma alanı olarak özellikle mevsimlik tarım işlerinde, TÜİK (2014) verilerine göre kadınların aldıkları ücretler erkek işçilere göre yaklaşık %30 daha az olmaktadır. Bu sonuç özellikle kayıt dışı sektörlerde ücret farklılıklarının çok daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan gelirdeki değişmenin emek arzına etkisi açısından gelir esnekliği önemli olmaktadır. Bu kavram özellikle ücret düzeyinin emek arzını etkileyerek, elde edilen geliri belirlemesi açısından da iki yönlü bir etkileşimi açıklaması açısından önemli olmaktadır. İşgücü piyasasında gelir esnekliği, gelirdeki değişme sonucunda emek arzında ortaya çıkan değişmeyi ifade etmektedir.

Çiftçi'nin (2010: 1363) AB-15 ülkeleri ile Türkiye'deki kadın emeğinin gelir esnekliğinin karşılaştırılması amacıyla yaptığı ekonometrik çalışmada, Türkiye'de kadın emeği açısından esnekliğinin AB-15 ile uyumsuz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. AB-15 ekonomik alanına göre Türkiye'de daha düşük bir gelir esnekliği oranı (%46) söz konusu olurken, bu düşük oranın sonucu olarak gelirdeki değişmenin kadın emek arzına etkisi de Türkiye'de daha zayıf kalmaktadır. Bu çözümlemeye göre Türkiye'de kadın geliri erkek gelirine %10 oranında yaklaştığında, aktif çağdaki kadınların %4.6' sı ek olarak emek piyasasına girmektedir.

Kadınların İKO beklentisi ile gelir esnekliği arasında kurulacak bu ilişki, cinsiyete bağlı gelir açığının, kadın emeğinin istihdam olanakları açısından etkinliği açısından da önemli bir gösterge olmaktadır. Türkiye'de kadın emeği gelirinin, erkek çalışanlarınkinin yüzdesi olarak ifade edilebilecek farklı senaryo biçimindeki oranlara göre, kadınların İKO beklentileri Grafik 3.7'de gösterilmiştir.

Grafik 3.7: Gelirde Cinsiyet Ayrımcılığına Göre Kadınlarda İşgücüne Katılım Düzeyi Beklenti Senaryoları (%)

Kaynak: Çiftçi, 2010.

Grafik 3.7'ye göre erkek ve kadın gelirinin birbirine eşit olduğu noktada kadın emeğinin İKO'su kötümser beklentide %62 iyimser beklentide ise %76 aralığında gerçekleşecektir. Gelir farklılığı (erkeklerin yüzdesi olarak) en yüksek %35 düzeyinde olduğunda ise kadın emeğinin İKO' su %32- 46 aralığında gerçekleşmektedir. Bu çözümleme Türkiye'de kadın emeğinin işgücüne katılımı ile cinsiyete bağlı gelir eşitsizlikleri arasındaki önemli ilişkiyi göstermesi yanında, aynı zamanda kadın emeğinin İKO'sunun artmasının cinsiyete bağlı gelir açığını azaltması sonucu açısından da önemli olmaktadır.

3.2.3 İş ve Aile Yaşamı Arasında Bölünmüş Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi

Kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinde, kadınların iş ve aile yaşamı ayrımı çerçevesinde özel bir üretim faktörü rolü özelliğine sahip olması ekonomik yapıyı etkileyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu açıdan kadınların doğurganlık oranı (DOG), kadın emeğinin istihdama katılım oranını etkilemesi yanında, bağımlı nüfus oranını (BNF) da etkileyerek kamu politikaları üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır.

DOG'un azalması genel olarak kadın emeğinin ekonomik katılımcığının artmasına neden olurken, BNF'yi de etkileyerek bir ekonomide istihdama katılım oranı, tasarruf oranı ve gelir dağılımı gibi bir çok önemli değişken kanalıyla önemli sonuçlara neden olmaktadır. Tüketici bir nüfus olan bağımlı grubun üretime herhangi bir katkı sağlamadıkları kabul edilir.

Dolayısıyla bir ülkede BNF'nin yüksek olması, üretim sürecine katılanların yarattığı milli gelirin, bu sürece katılmayan daha yüksek bir nüfus oranı tarafından paylaşılması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda çalışanların ekonomik yükü artarken, istatiksel olarak kişi başına düşen üretim de daha düşük kalmaktadır. Benzer şekilde, BNF'nin düşük olması ise çalışanların ekonomik yükünü azaltır ve kişi başına düşen hasılanın artışına olanak vermektedir.

Genel olarak, yüksek doğurganlık oranlarının görüldüğü gelişmekte olan ülkelerde çocuk bağımlılık oranı, gelişmiş ülkelerdekine göre daha yüksektir. Buna karşın, yaşlılık bağımlılık oranı ise gelişmiş ülkelerde daha yüksek (Aydın, 2009: 155) olmaktadır. Türkiye'de kadın emeği IKO'sunun düşük olmasının önemli nedenlerinden biri kadınların çocuk bakım işlerindeki vazgeçilmez rolü olmaktadır. Özellikle aile-iş yaşamı arasında kadın emeğinin bölünme sorunu, cinsiyete bağlı istihdam boşluğunun önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan kadın istihdamı ile aile yaşamının önemli bir unsuru olarak kadınların DOG'u arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Esnek çalışma olanaklarının da etkilediği bu ilişki düzeyi diğer yandan demografik fırsat penceresi (DFP) kuramının da içeriğini oluşturan toplam nüfus içindeki yaş gruplarının oransal dağılımının bazı makroekonomik sonuçları açısından önemlidir.

Türkiye'de 2000 yılına ait verilere göre toplam doğurganlık hızı kadın başına 2,53 çocuk olurken, nüfusun doğal artış hızı ise %1,55 düzeyinde bulunmaktadır. Türkiye

doğurganlık hızının çok hızlı bir biçimde düştüğü demografik sürecine 1985 yılında girmiş ve düşen ölüm ve doğurganlık hızlarının sonucu olarak nüfus artış hızı azalmaya başlamıştır. Net yenilenme hızının 1 olması 2014'te sağlanacaktır. Nüfusun durağanlaşması ise 2050'de gerçekleşecektir (Tansel, 2012: 33).

Kadın emeğinin IKO'sunu etkileyen DOG ile kadın emeğinin kısmi zamanlı çalışma arasındaki ilişkinin gelişmiş ekonomiler açısından karşılaştırılması önemli olmaktadır. Bu açıdan AB-27 ortalaması ve özel bir örnek olarak Fransa ele alınabilir. AB-27 için doğurganlık hızı kadın başına 1,53 çocuk olurken, hem çocuk sahibi olmanın hem de emek piyasasına katılmanın aynı anda mümkün olduğu Fransa'da ise 2,01 düzeyinde bulunmaktadır. Fransa, aynı zamanda AB-27 içinde kadın IKO'su açısından çok yüksek orana sahiptir. Bu sonuç kadınlarda esnek çalışma oranının oldukça yüksek olduğu Fransa örneği açısından da daha anlamlı olmaktadır (Tablo 3.7).

Tablo 3.7 : Fransa'da ve AB 27'de Kadınların ve Erkeklerin Durumunu Özetleyen Bazı Göstergeler (2008)

	Erkekler Fransa	***Kadınlar Fransa***	***Erkekler AB 27***	***Kadınlar AB 27***
İstihdam Oranı (15-64 Yaş Grubu)	69,8	60,7	72,8	59,1
İşsizlik Oranı	6,9	7,9	6,6	7,5
Kısmi Zamanlı Oranı	5,8	29,7	31,7	32
Doğurganlık Oranı		2,01		1,53

Kaynak: İlkkaracan, 2010:148.

Fransa bu açıdan, TCE bağlamında Türkiye gibi yüksek DOG ve düşük IKO göstergelerine sahip ülkeler için, bir örnek model olabilir. Zorunlu kısmi süreli istihdam, OECD ülkelerinde ise son 9 yılda ortalama olarak %25 oranında artış göstermiştir. Japonya ise aynı dönemde artış oranı %189 olmuştur. Diğer yandan bu çalışma biçim işverenlerin maliyetlerini düşürmek için uyguladığı bir yöntem haline gelmektedir (Yasım, 2011: 77).

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) 2007 verilerine göre kadınların kısmi süreli çalışma olanakları açısından AB-15 ortalaması yaklaşık %37 olup, Türkiye'de kısmi

zamanlı çalışan kadın oranı ise bunun yaklaşık yarısı düzeyinde bulunmaktadır (Tablo 3.8).

Tablo 3.8: Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye'de Toplam Kadın İstihdam İçinde Kısmi Süreli Kadın İşgücünün Yaklaşık Yüzde Oranı (2000-2007)

	2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
AB-27	29	29	29	28	30	31	31	32
AB-15	33	33	33	35	35	36	36	37
İngiltere	45	44	44	44	44	43	43	43
Almanya	38	39	40	41	42	44	46	46
Hollanda	71	71	73	75	74	74	75	75
İtalya	17	17	17	18	25	26	27	27
Türkiye	20	14	14	13	15	14	18	20

Kaynak: Eurostat, 2007 http://epp.eurostat.ec.europa.eu.

Diğer yandan gelişmiş ülkelerde kısmi süreli çalışanlar arasında kadın işgücünün oranı daha yüksek olmasına rağmen Türkiye'de bu oran çok fazla değişmemiş ve %55 ile 60 arasında kalmıştır. Bu sonuca göre Türkiye'de cinsiyete duyarlı bir esnek çalışma modeli henüz ortaya çıkmamıştır (Tablo 3.9).

Tablo 3.9: Türkiye'de Kısmi Süreli Çalışanlar Arasında Kadın İşgücünün Oranı (%), (2000-2007)

	2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Oran (%)	55	62	58	57	59	60	59	60

Kaynak: OECD, 2011.

Türkiye'de kadın istihdamı açığının kapatılabilmesi ve kadın emeğinin daha etkin kullanılabilmesi açısından esnek çalışma olanaklarının önemi ortaya çıkmaktadır. Son

yıllarda kadın emeğine yönelik istihdam politikalarında hedef sektör olarak hizmetler sektörünün önemi büyük olmaktadır. Bu sektör aynı zamanda esnek çalışma olanakları açısından da daha uygun koşullar sunmaktadır. Diğer yandan işgücünün esnekliği yerine çalışma olanaklarında esnekliğin sağlanmasının özellikle kadın emeği açısından daha olumlu bir sonuca neden olması beklenebilir. Diğer yandan kadınların ekonomik hayata katılması ile birlikte kadın istihdamının ve beşeri sermaye gücünün artması da DOG'un düşme eğilimin daha fazla olmasına neden olabilmektedir. Bu açıdan iki değişken arasındaki ilişki çift yönlü olmaktadır. DOG ile SB ilişkisi açısından ortaya çıkan bir diğer sonuç ise nüfusun yaş grupları oranında dağılımının değişimini etkileyen BNF olmaktadır.

Türkiye'de 1950-2040 dönemi için ana yaş gruplarının toplam nüfus içerisindeki yaklaşık oranı incelendiğinde 2010 yılı için toplam nüfusun yaklaşık %26'sı çocuk (0-14 yaş), %68'i çalışma çağı (15-64 yaş) ve %6'sı da yaşlı (65 ve üzeri) yaş grubundadır. Çocuk yaş grubun oranında 1980'li yıllardan itibaren azalma başlarken, yaşlı nüfus oranı ise 1950-2000 döneminde (50 yılda) 2 katına çıkmıştır (Tablo 3.10).

Tablo 3.10 : Ana Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçerisindeki Yaklaşık Oranı, Türkiye, 1950-2040, (%)

	0-14	15-64	65+	Bağımlı Nüfus (0-14) + (65+)
1950	38	59	3	42
1960	41	55	4	45
1970	42	54	4	46
1980	39	56	5	44
1990	35	61	5	39
2000	30	65	6	36
2010	26	68	6	33
2020	24	69	8	31
2030	21	68	11	32
2040	19	67	14	33

Kaynak: Tansel , 2010:41.

Tablo 3.10'a göre 2000-2040 döneminde genç bağımlı nüfus oranı %30'dan %20 düzeyine düşerken, yaşlı bağımlı nüfus oranı ise yaklaşık olarak 2 katına yükselecektir.

Kamu politikaları açısından ise çocuk bağımlı nüfusun azalması ile yöneticiler bu nüfusun sağlık ve eğitimine yapacakları harcamaları artırabilecektir. Eğitimde nicelikten daha çok niteliksel yoğunlaşma fırsatı doğacaktır. Çocuk nüfusun eğitim fırsatlarının artması sonucunda geleceğin yetişkin nüfusu daha eğitimli ve sağlıklı olacak ve işgücü piyasasında daha avantajlı bir durumda olacaktır.

3.3 Türkiye'de TCE Sorunu-Kadın Emeğinin Etkinliği İlişkisi

Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinin, TCE sorunu açısından önemli olan eğitim olanakları, mili gelir düzeyi, tarımdışı kadın istihdamı oranı, bağımlı nüfus ve doğurganlık oranı gibi sosyoekonomik alanı etkileyen değişkenlerle birlikte yapılması, bu değişkenler arasındaki ilişki düzeyinin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Diğer yandan bu çözümleme, TCE sorunu açısından Türkiye'de kadın emeğinin ekonomiyi etkileme kanallarının ortaya çıkarılması açısından önemli olmaktadır.

Bu açıdan TCE ile toplam üretim ilişkisi yanında ve kadın emeğinin ekonomik katılımcılığıyla ilişki boyutu da önemli olmaktadır. Çünkü milli gelirin artmasının TCE göstergelerini etkilemesi beklenir. Ayrıca TCE sorununun Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcılığına etkisinin belirlenmesi önemli olmaktadır. Diğer yandan kadın IKO'su eğitim düzeyi değişkenine önemli derecede bağlıdır. Bunun yanında TCE sorunun sosyoekonomik alanı etkileme kanalları da önemli olmaktadır.

Bu amaçla, Türkiye'de TCE sorunuyla ilişkili çeşitli değişkenlere ait sınırlı sayıda veriye rağmen, bu değişkenler arasındaki ilişki basit regresyon denklemleri tahmin edilerek ayrı ayrı yorumlanmıştır. Çözümlemeye konu olan veriler 1997–2012 yıllarını içine almaktadır. Verilerin bu yıllar arasında olmasının sebebi geçmiş yıllara ait bazı verilere ulaşılamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Uygulamada 16 veriyi kapsayan zaman serisi ile klasik *"En Küçük Kareler yöntemi"* uygulanmış ve bir ekonometrik çözümleme programı olarak *"Eviews-6"* tercih edilmiştir. Çalışmaya konu olan değişkenler Gayrisafi Milli Hasıla Düzeyi (GSMH), TCE, Doğurganlık oranı (DOG), Erkek ve kadınlar arasında fakülte ve yüksekokul eğitim düzeyi oranı (YUKKE), Bağımlı nüfus oranı (BNF), Tarımdışı kadın ve erkek istihdamı oranı (TDKE) göstergeleri olup, ilgili dönem içindeki değerleri Tablo 3.11'de gösterilmiştir.

Tablo 3.11: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ile Kadın Emeğinin Etkinliği İlişkisi Açsısından Önemli Olan Bazı Değişkenlerin 1997-2012 Dönemine Ait Göstergeleri

	GSMH	TDKE	TCE	DOG	YUKKE	BNF
1997	1054	0.18	0.49	0.27	0.7	0.47
1998	1068	0.17	0.5	0.26	0.7	0.47
1999	1120	0.18	0.53	0.26	0.71	0.46
2000	1127	0.2	0.54	0.25	0.74	0.46
2001	1049	0.2	0.55	0.24	0.75	0.45
2002	1099	0.21	0.55	0.22	0.74	0.44
2003	1142	0.22	0.55	0.21	0.74	0.43
2004	1233	0.22	0.58	0.21	0.75	0.42
2005	1320	0.23	0.57	0.21	0.77	0.41
2006	1394	0.24	0.59	0.21	0.78	0.4
2007	1442	0.25	0.58	0.22	0.8	0.39
2008	1434	0.25	0.59	0.22	0.8	0.39
2009	1346	0.28	0.58	0.21	0.83	0.39
2010	1450	0.28	0.59	0.21	0.86	0.38
2011	1557	0.3	0.6	0.20	0.87	0.38
2012	1650	0.31	0.61	0.20	0.88	0.37

Kaynak: TUİK ve WEF, 2014 verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Çalışmada ilk önce Türkiye'de TCE düzey değerleri ile kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu amaçla GSMH düzeylerinin TCE üzerindeki etkisi ile TCE'nin TDKE oranına etkisi araştırılmıştır. Bu çözümlemenin amacı TCE'nin

Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcığını etkileme biçimi ile TCE sorunu ile GSMH arasındaki ilişki düzeyinin anlaşılmasına yönelik olmaktadır.

Kadınların ekonomik katılımcılığı açısından TDKE değişkeninin seçilmesi ise Türkiye'de katma değerin ağırlıklı olarak sanayi ve hizmetler sektörlerinde belirlenmesi ve özellikle tarımsal sektördeki istihdam verilerinin bazı belirsizlik koşullarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik katılımcılık açısından K/E oranı olarak ele alınması ise cinsiyete bağlı değişimin ortaya çıkarılması ve kriz gibi çeşitli konjüktürel değişimlerin etkilerini azaltmak amacından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada daha sonra ise Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcılığının GSMH ve eğitim düzeyi değişkenleriyle ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çözümlemenin nedeni, kadın emeğinin etkinlik sorunu açısından beşeri sermaye gücünün etkisinin belirlenmesi yanında ekonomik büyümenin dolayısıyla GSMH düzeyinin değişmesinin kadın emeğinin ekonomik katılımcılığına olan etkisini ortaya çıkarmak olmaktadır.

Son çözümleme ise TCE sorunu ile sosyoekonomik alanın ilişkisi açısından önemli değişkenler açısından kadın emeğinin etkinliğini araştırmaya yönelik olmaktadır. Bu açıdan sürdürülebilir büyüme açısından önemli olan DOG, BNF değişkenlerinin TCE sorunu ve kadın emeğinin ekonomik katılımcılığına etkileri incelenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde kadın istihdamı, tarımdışı kadın istihdamının erkek istihdama oranı karşılığı olarak kullanılacaktır. Çalışmada katsayıların anlamlık düzeyleri için %5 ile %1 hata payı ile çalışılmıştır. Parantez içindeki değerler kuyruk olasılıklarını (Prob) ifade etmektedir.

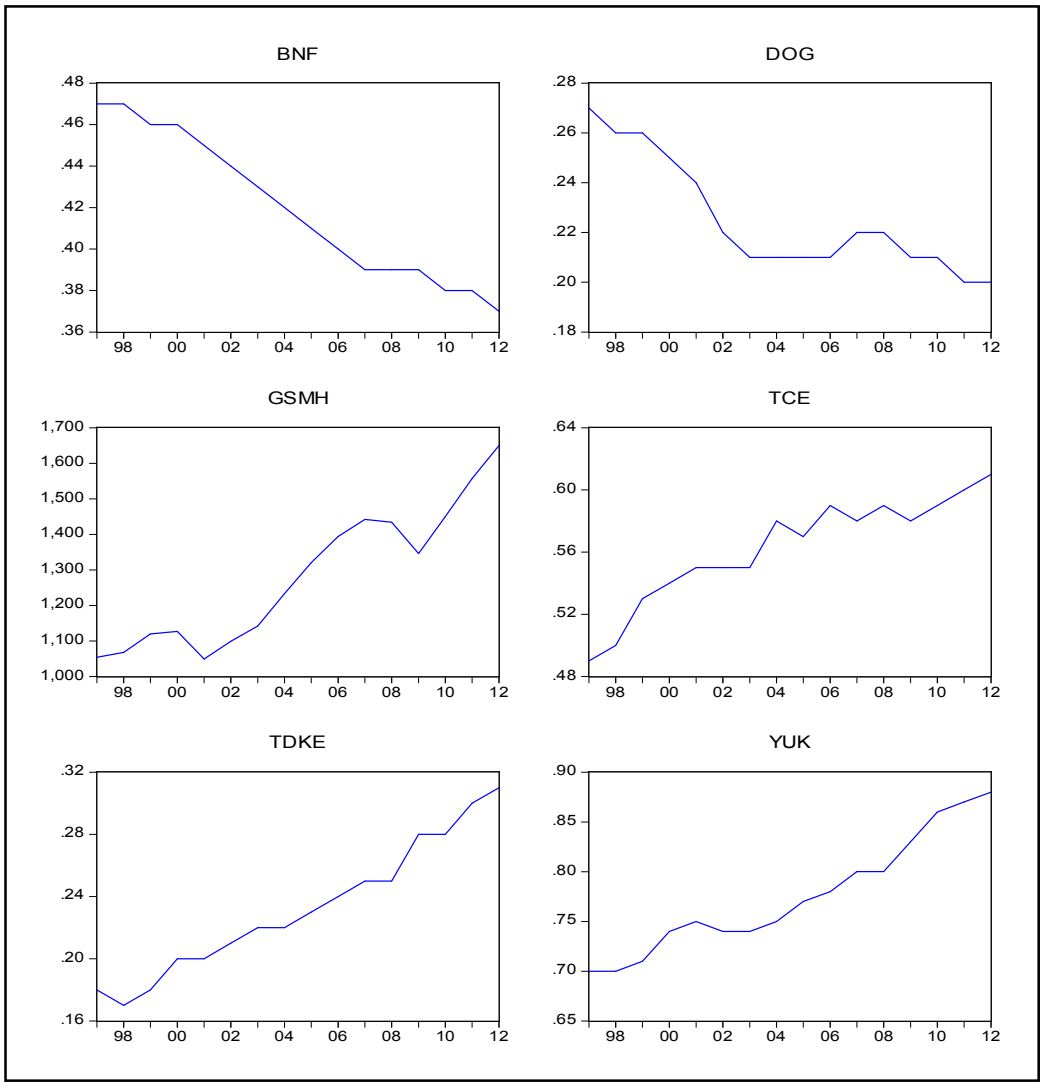
Çalışmada modelleme sonucunda elde edilen tüm parametreler seçilen hata payına göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Analizde kullanılan modellerin tümünde normallik varsayımı sağlanamasa da hiçbir modelde oto korelasyon ilişkisi (DW) ve değişen varyansa (White cross terms) rastlanmamıştır. Değişkenlerin tamamının %10 düzeyinde durağanlığı sağlamaktadır. Ayrıca çalışmada serilerin ortalamasını ve varyansını stabilize etmek için (Yıldırtan,2010:61) bazı değişkenlerin logaritmaları alınması yöntemine başvurulmuştur.

Elde edilen sonuçlar topluca değerlendirildiğinde aşağıdaki belirlemeler yapılabilir. Tüm denklemlerde R2 değerleri 0,77 ile 0,94 arasında bulunmuştur. Bu

sonuç bağımsız değişkenlerin içsel değişkenlerin güçlü bir açıklayıcısı olduğunu göstermektedir.

Öte yandan elde edilen regresyon sonuçları otoilişki sorunu olmadığına da işaret etmektedir. Nihayet, F istatistiklerinin tümü %5 önem düzeyinde anlamlı olup bu sonuçlar seçilen model kalıplarının ekonometrik açıdan geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan çalışmada Tablo 3.11'daki verilere ait dönemsel değişim grafikleri de elde edilmiştir (Grafik 3.8).

Grafik 3.8: Türkiye'de TCE ile Kadın Emeğinin Etkinliği İlişkisi Açsısından Önemli Olan Bazı Değişkenlerin 1997-2012 Dönemine Ait Değişim Eğilimleri

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

3.3.1 TCE Değerleri ile GSMH ve Kadın Emeğinin Ekonomik Katılımcılığı İlişkisi

Ekonomik gelişme sağlanmasının (milli gelin artmasının) TCE üzerinde olumlu etki sağlaması beklenir. Çünkü gelir olanaklarının artması sosyoekonomik ve kültürel gelişmeye katkı sağlayarak, TCE'nin eğitim, sağlık, siyasal katılımcılık ve ekonomik katılımcılık bileşenlerinde, eşitsizlikleri azaltması beklenir. GSMH ile TCE arasındaki ilişki Tablo 3.12'de özetlenmiştir.

Tablo 3.12: Gayrisafi Milli Hasılanın Artmasının Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi

Değişken	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-İstatistiği**	**Olasılık**
GSMH	0.000157	2.30E-05	6.839603	0.0000
C	0.361255	0.029738	12.14785	0.0000
TCE = 0.361255 + 0.000157 GSMH (0.0000) (0.0000)			DW: 0.636503 R-squared: 0.769662	
Obs*R-squared (p) 0.1158 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p) 0.0214 > 0.01 sabit varyans geçerlidir (%1 düzeyinde)				
J.B (p) 0,60 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Yukarıdaki analiz sonucundan elde edilen çıktılara göre model anlamlı ve temsilidir. R-squared değeri yaklaşık %77'lik seviye ile oldukça tatmin edici temsiliyet durumunu ifade etmektedir. GSMH ile TCE düzeyleri arasında aynı yönlü ilişki bulunması anlamlıdır. Bu durum ekonomik gelişme düzeyinin artmasının TCE katsayısını da artıracağını göstermektedir.

Diğer yandan yapılan "Breusch-Godfrey Serial Correlation LM" ve "Heteroskedasticity White" Testleri sonucunda değişen varyans ve otoilişki sorunlarına rastlanmamıştır. J.B test istatistiğine ait olasılık değerleri %5 anlam düzeyinde 0,60 çıktığı için ,modelde hata terimi u'lar normal dağılmıştır.

Model sonucuna göre GSMH'da 1000 birimlik artış, TCE katsayısında yaklaşık 0,16 birim artışa (eşitsizliğin azalmasına) neden olacaktır. Modelin elde edilmesinde kullanılan verilere göre 1997-2012 döneminde GSMH'da sağlanan yaklaşık 600 birimlik artış sonucunda TCE katsayısının 0,12 birim arttığını göstermektedir.

Bu sonuca göre 2012-2024 döneminde gerçekleşecek toplam büyüme oranının, analiz dönemindeki büyüme oranıyla eşit olması durumunda (yaklaşık %60), GSMH'da 1000 birimlik artış olacağını ve TCE katsayısının ise 0,16 birim daha düzeleceğini, dönem sonunda ise 0.77 puana yükseleceğini tahmin etmektedir.

Diğer yandan TCE'de sağlanacak gelişmelerin, kadın emeğinin ekonomik katılımcılığını da olumlu etkilemesi beklenir. Çünkü TCE'nin azalması kadınların ekonomik fırsatlardan yararlanma olanaklarını olumlu etkilemesi yanında eğitim, sağlık ve siyasal alanlarda karşılaştıkları eşitsizlikleri azaltarak, kadın emeğinin etkinliğinin artmasına katkı sağlayacaktır. Aşağıdaki modelde bu ilişki araştırılmıştır. Modele göre Türkiye'de 1997-2012 döneminde TCE verilerindeki değişimin, TDKE üzerindeki etkisi açıklanmaktadır (Tablo 3.13).

Tablo 3.13: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranı Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
TCE	1.110497	0.151016	7.353502	0.0000
C	-0.392155	0.085098	-4.608257	0.0004
TDKE = -0.392155 + 1.110497 TCE (0.0004) (0.0000)			DW: 0.961732 R-squared: 0.794341	
Obs*R-squared (p) 0.1287 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p) 0.1467 > 0.05 sabit varyans geçerlidir (%5 düzeyinde)				
J.B (p) 0,5770 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Model çıktısına göre R-squared değeri yaklaışık %80' lik seviye ile açıklama düzeyi yüksektir. Değişen varyans ve otoilişki sorunlarına rastlanmamıştır. Modelde hata terimi u'lar normal dağılmıştır. Model sonucuna göre, TCE katsayısında yaklaşık 0,1 birimlik artış (eşitsizliğin azalması), TDKE oranında yaklaşık 0,11 birim artışa neden olacaktır.

Bu sonuç özellikle kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında TCE'nin oldukça önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Tahmin edilen TCE katsayısı, bir önceki modelden elde edilen sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde, 2012-2024 döneminde TCE'nin beklenen düzeyde artması gerçekleşirse, TDKE oranında da bu artış düzeyinin 1,1 katı oranında bir düzelme gerçekleşmesi ve TDKE oranının 0,17 birim artması beklenmektedir. 2012 yılında TDKE oranının 0.31 düzeyinde olduğu düşünülürse, 2024 yılında bu oranın 0,48 oranında gerçekleşmesi sağlanacaktır.

Bunun sonucunda tarım dışı alanda istihdam edilen her 2 iki erkek işgücünü karşılık yaklaşık olarak 1 kadın işgücü istihdamı gerçekleşmiş olacaktır. Bu oran yine de gelişmiş ekonomilerdeki kadın emeğinin bugünkü ekonomik katılımcılık düzeyinin önemli miktarda altında kalmaktadır.

TCE'nin TDKE'ye etkisi yukarıda açıklandığı gibi anlamlı olurken, benzer bir etkileşim GSMH artışı kanalıyla da olmaktadır. Milli gelir düzeyindeki artışın ya da ekonomik büyümenin (bu açıdan kişi başına düşen gelirin artmasının) kadın emeğinin ekonomik katılımcığını etkileyen önemli bir unsur olduğu kuramsal olarak ifade edilebilir ve gelişmiş ülkelerin tarihsel verileri tarafından da bu önerme doğrulanmaktadır.

Çünkü cinsiyet eşitliği büyümeyi etkilerken, aynı zamanda büyüme de toplumsal cinsiyet eşitliğini etkileyecektir. Çünkü hızla büyüyen pazarlarda ekonomik baskılar cinsiyet ayrımcılığının çok daha maliyetli olmasına neden (USAID, 2008:5) olurken, bu durumda eşitsizliklerin de azalması beklenmektedir. Bu açıdan TDKE oranına GSMH düzeyi yanında, kadın emeğinin beşeri sermaye gücünü temsil etmek üzere YUKKE oranı ve DOG oranı düzeyinin etkileri önemli olmaktadır.

3.3.2 Kadın Emeğinin Ekonomik Katılımcılığının GSMH ve Eğitim Düzeyi Değişkenleriyle İlişkisi

Türkiye için GSMH düzeyinin kadın emeğinin ekonomik katılımcığına etkisinin saptanması, TDKE oranını etkileyen ekonomik ve sosyal faktörlerin etkilerinin ayrı ayrı çözümlenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü kültürel ve sosyal faktörlerin kadın

emeğinin ekonomik katılımcığına olan etkisini doğrudan ölçmek kolay olmamaktadır. Ekonomik büyümenin istihdama doğrudan etkileri olmakla birlikte sosyal yapıyı etkileyerek dolaylı etkilerinin de olması beklenir. Aşağıdaki modelde GSMH düzeyindeki değişmenin, bütüncül bir sonuç olarak bu orana etkisi araştırılacaktır. GSMH düzeyindeki değişimin (LGSMH), tarımdışı kadın istihdamının erkek istihdamına oranındaki değişime (LTDKE) etkisi açısından tahmin sonuçları Tablo 3.14'te özetlenmiştir.

Tablo 3.14: GSMH Düzeyindeki Değişimin (LGSMH), Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranındaki Değişime (LTDKE) Etkisi

Değişken	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-İstatistiği**	**Olasılık**
LGSMH	0.022048	0.002584	8.531157	0.0000
C	-4.973028	3.338677	-1.489521	0.1585
LTDKE = -4.973028 + 0.022048 **LGSMH** **(**0.1585) (0.0000**)**			DW: 0.961732 R-squared: 0.838674	
Obs*R-squared (p) 0.1361 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p) 0.5761 > 0.05 sabit varyans geçerlidir (%5 düzeyinde)				
J.B (p) 0,68 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Modele göre R2 değeri yaklaşık 0,84 bulunmuştur. Bu sonuç GSMH düzeyindeki artışın (bir anlamda kişi başına düşen milli gelir artışının) kadın istihdamı oranının güçlü bir açıklayıcısı olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre GSMH'ın %1 düzeyinde artması TDKE oranını yaklaşık %0.022 artıracaktır.

Katsayının pozitif olması Türkiye'de GSMH artışı sonucunda, tarımdışı kadın istihdamı oranının, erkek istihdamına göre daha hızlı arttığını da göstermektedir. Bu sonuca göre 2012-2024 döneminde GSMH'de %60 oranında bir artış gerçekleşmesi durumunda, TDKE oranını yaklaşık 0.14 birim artırması tahmin edilmektedir. Diğer yandan fakülte ve yüksekokul eğitimi düzeyinin kadınların beşeri sermaye olanakları ve ekonomik katılımcığı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bir önceki bölümde yapılan çözümlemede özellikle

yüksek eğitimin Türkiye'de kadınların beşeri sermaye gücünde önemli derecede etkili olduğu sonucu elde edilmişti. YUKKE oranının TDKE üzerindeki etkisi ise şu şekilde tahmin edilmiştir (Tablo 3.15).

Tablo 3.15: Fakülte ve Yüksekokul Eğitimi Düzeyinin (YUKKE), Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranına (LTDKE) Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
YUK	0.724387	0.033709	21.48924	0.0000
C	-0.329805	0.026237	-12.57011	0.0000
LTDKE = -4.973028 + 0.724387 **YUKKE** (0.0000) (0.0000)			DW: 1.658982 R-squared: 0.970575	
Obs*R-squared (p) 0.7364 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p) 0.9564 > 0.05 sabit varyans geçerlidir (%5 düzeyinde)				
J.B (p) 0,33 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Modele göre R2 değeri yaklaşık 0,97 bulunmuştur. Bu YUKKE oranının, (LTDKE)'nin güçlü bir açıklayıcısı olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre YUKKE oranında 0,1 birimlik artış, TDKE oranını yaklaşık %0,7 artıracaktır. Türkiye'de 2012 yılında kadın ve erkekler arasındaki %88 düzeyinde olan YUKKE oranı**,** bu alanda tam eşitliğin sağlanması durumunda (1 olması), TDKE oranında 0,12 birim artış gerçekleşecektir.

3.3.3 TCE Sorunu ile Sosyoekonomik Alanın İlişkisi Açısından Kadın Emeğinin Etkinliği

Sosyoekonomik alanda, TCE sorunu ile kadın emeğinin etkinliği ilişkisinin ele alınması DOG ve BNF oranları ile TCE ve TDKE göstergeleri arasındaki etkileşimin belirlenmesi açısından önemli olmaktadır.Çünkü kadın emeğinin ev ve iş yaşamı çerçevesinde bölümlenme biçimi, özellikle DOG oranı ve bunun belirlediği BNF oranı değişkenlerine önemli ölçüde bağlıdır. TCE'nin DOG düzeyine etkisi Tablo 3.16'da açıklanmaktadır.

Tablo 3.16: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Doğurganlık Düzeyine Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
TCE	-0.602210	0.075277	-7.999952	0.0000
C	0.563743	0.042419	13.28994	0.0000
DOG = 0.563743 - 0.602210 TCE (0.0000) (0.0000)			DW: 1.238749 R-squared: 0.820511	
Obs*R-squared (p) 0.1361 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p)) 0.576084 > 0.05 sabit varyans geçerlidir (%5 düzeyinde)				
J.B (p) 0,33 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Yukarıdaki Eviews 4 çıktısında da görüleceği üzere kurulan model anlamlı ve temsilidir. R değeri %82'lik seviye ile kesit seriler için oldukça tatmin edici temsililik durumunu ifade etmektedir. TCE katsayısı arttıkça DOG oranı azalmaktadır. TCE'de düzey olarak 0,1 birimlik azalma DOG oranını 0,06 birim azaltacaktır. BNF'nin, TDKE düzeyine etkisi ise şu şekilde tahmin edilmiştir (Tablo 3.17).

Tablo 3.17: Bağımlı Nüfus Oranının Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranı Düzeyine Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
BNF	-1.177425	0.097506	-12.07545	0.0000
C	0.726283	0.041026	17.70315	0.0000
TDKE = -0.726283 - 1.177425 BNF (0.0000) (0.0000)			DW: 0.909147 R-squared: 0.912399	
Obs*R-squared (p) 0.0966 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p) 0.7554 > 0.05 sabit varyans geçerlidir (%5 düzeyinde)				
J.B (p) 0,45 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Çıktı sonucuna göre BNF ile TDKE arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç iki değişken arasında beklenen ilişki yönünü doğrulamaktadır. Bağımlılık oranı düzeyinde 0,1 birimlik artış, tarım dışı kadın erkek oranı düzeyini yaklaşık olarak 0,12 birim azaltacaktır. 1997-2012 döneminde bağımlı nüfus oranı %47'den %37'ye düşmüştür. Aynı dönemde TDKE oranı ise 0,18'den 0,31'e yükselmiştir. Doğurganlık düzeyindeki değişimin (LDOG), TDKE oranındaki yüzdelik değişime (LTDKE) etkisi ise şu şekilde tahmin edilmiştir (Tablo 3.18).

Tablo 3.18: Doğurganlık Oranının Tarımdışı Kadın ve Erkek İstihdamı Oranına Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DOG	---1.425587	5.856287	-6.221045	0.0000
C	55.50392	31.67641	6.953996	0.0000
LTDKE = 55.50392 -- 1.425587 DOG (0.0000) (0.0000)			DW: 0.295982 R-squared =0.838674	
Obs*R-squared (p) 0.1361 > 0,05 otoilişki yoktur (%5 düzeyinde)				
F-statistic (p) 0.576084 > 0.05 sabit varyans geçerlidir (%5 düzeyinde)				
J.B (p) 0,25 > 0,05 hata terimi u'lar normal dağılmıştır.				

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Bu sonuca göre DOG ile TDKE arasında beklendiği gibi ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. DOG oranı düzeyinde 0,01 birimlik artış, TDKE oranı düzeyini yaklaşık olarak %0,014 azaltacaktır. 1997-2012 döneminde DOG oranı %27'den %20'ye düşerek, 0.07 birim azalmıştır. Aynı dönemde TDKE oranı ise 0,27'den 0,31'e yükselmiştir.

3.4 Türkiye'de TCE Sorununun Kadın Emeğinin Etkinliği Açısından Sürdürülebilir Büyümeyi Etkileme Kanalları

Türkiye'de farklı kategorilerde ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliği sorununun, kadın emeğinin etkin kullanılmasını ekonomik katılımcılık, üretimdeki katma değeri, beşeri sermaye gücü ve esnek çalışma olanakları açısından olumsuz etkilediği, yapılan

çözümlemeler sonucunda bulunmuştur. Diğer yandan, SB açısından önemli olan ve sosyoekonomik alanı etkileyen gelir olanakları ve yoksulluk, gelir dağılımının etkilediği tasarruf oranı, kamu harcamalarının etkinliği, bağımlı nüfus ve doğurganlık oranı, eğitim ve sağlık olanakları vb bir çok bileşen TCE ve kadın emeğinin etkinlik sorunu ile ilişki içinde bulunmaktadır.

3.4.1 Türkiye'de TCE Sorununun Üretimin Sürdürülebilirliğine Etkileri

TCE'nin ekonomik büyümeyi ve büyümenin sürdürülebilirliğini farklı kanallardan etkilediği, TCE'nin kuramsal yapısı incelenirken vurgulanmıştı. Braunstein'in (2011: 54) de ifade ettiği gibi kadınların eğitim, istihdam ve diğer ekonomik olanaklardan dışlanması potansiyel işgücü ve girişimci havuzunu kısıtlayarak ekonomileri önemli bir değerden mahrum bırakmaktadır. Ayrıca kadına karşı ayrımcılık ve cinsiyet eşitsizliği doğurganlığı artırma eğilimindedir. Bunun yanı sıra bir sonraki dönemde beşeri sermayenin oluşturulması için mevcut dönemde yapılan yatırımları düşürerek hane üretkenliğinin büyümesini kısıtlamaktadır. Bunun durum kadınların kişi başına düşen gelir düzeyinin ve ekonomide büyüme oranının düşük kalmasına neden olmaktadır.

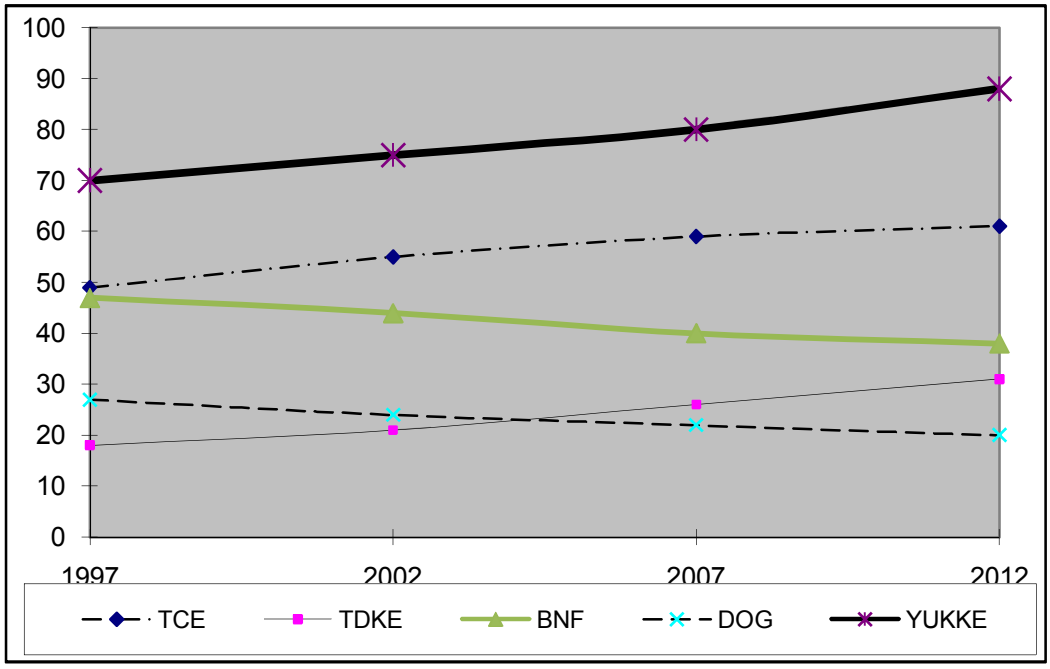
Türkiye'de TCE kuramı çerçevesinde kadın emeğinin etkinlik sorununun, bu açıdan üretimin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemesi yanında, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artması açısından da önemli olumsuzluklara neden olduğu elde edilen çeşitli bulgulardan anlaşılmaktadır. Bu durum doğrudan veya dolaylı kanallarla ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcığı açısından önemli boyutta bir "eksik istihdam" sorununun varlığı dikkat çekici olmaktadır.

Eksik istihdam, bir ekonomide üretim faktörlerinin varolan teknolojik düzeye göre tam ve en etkin bir biçimde kullanılmamasıdır. Çalışabilir nüfusun bir kısmı geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulamamaktadırlar. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilmesi olanaklı bulunanın altında kalmaktadır. Kaynaklar israf edilmekte, ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülmektedir (Ekin, 2000: 34). Eksik istihdam sorunu Türkiye'de bu açıdan kadınların ekonomik katılımcılığı açısından ortaya çıkan boşluklarla değerlendirilmelidir. Çalışabilir toplam emek stokunun yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılım oranının çok düşük kalması öncelikle kaynakları etkin kullanılabilme amacı açısından önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. TUİK'in verilerine göre (2013), Türkiye'de 15 yaş üzerindeki

27.9 milyon olan kadın nüfusundan sadece 7.6 milyonu istihdam edilmekte ve kadın istihdam oranı (%26), OECD ortalamasına (%62) göre oldukça aşağılarda yer almaktadır.

Üretimin sürdürülebilirliği açısından, özellikle TCE sorununun etkilediği ekonomik katılımcılık ve eğitim olanakları eşitsizlikleri yanında bağımlı nüfus ve doğurganlık oranı değişkenlerinin de önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle bu değişkenler arasındaki ilişki düzeyinin dönemsel değişimiyle birlikte ele alınması ve TCE sorunu açısından üretimin sürdürülebilirliği açısından değerlendirilmesi önemli olmaktadır. Yapılan çözümlemeler sonucunda; Türkiye'de TCE, TDKE, BNF, DOG ve YUKKE değişkenleri arasındaki ilişki düzeyinin dönemsel değişimi Grafik 3.9'da birlikte gösterilmiştir.

Grafik 3.9: Türkiye'de Üretimin Sürdürülebilirliği Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Etkilediği Değişkenler (1997-2012)

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Grafik 3.9'a göre 1997-2012 döneminde eğitim alanındaki kadın erkek eşitsizliğindeki azalışı gösteren YUKKE göstergesi ile ekonomik katılımcılık alanındaki eşitsizliğin azalışını gösteren TDKE oranları TCE'de ortaya çıkan olumlu durum sonucu artmaktadır. Diğer yandan BNF ve DOG oranları ise azalma eğiliminde olmaktadır.

Bu sonuca göre Türkiye'de ilgili dönemde kadın emeğinin tarımdışı alanda ekonomik katılımcılığının artması yanında beşeri sermaye gücünün de yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu değişimin üretimin sürdürülebilirliği üzerindeki doğrudan veya dolaylı olumlu etkileri ise yapılan çeşitli çalışmalarda çeşitli bulgularla desteklenmektedir. Beşeri sermaye açısından önemli olan TFV, büyümeyi sermaye ve emek faktörleri ile birlikte etkileyen önemli bir bileşendir.

Usta (2012: 23) tarafından 1985-2011 dönemi için Türkiye'de büyümenin kaynaklarının belirlenmesi için yapılan ampirik çalışmanın sonuçlarına göre, 1985-2000 döneminde TFV'nin büyümeye katkısı çok az olurken, 2001-2011 döneminde büyümeye katkısı çok hızlı artmıştır (Tablo 3.19).

Tablo 3.19: Türkiye'de 1985-2011 Döneminde (İki Alt Dönemi Kapsayan) Büyümenin Kaynakları (%)

	Sermayenin Katkısı	***Emeğin Katkısı***	***Toplam Faktör Verimliliğinin Katkısı***
1985-2000	71,3	23	5,7
2001-2011	53,4	26,4	20,2
1985-2011	64	24,4	11,6

Kaynak: Usta, 2012:23

Bu sonuç kentsel istihdam artışı ile birlikte, eğitim ve sağlık olanaklarındaki iyileşmenin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Kadın emeğinin kentsel IKO'sunun artmasının da önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de 2000'li yıllarda TFV'nin etkisi artmış olmakla birlikte gelişmiş OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu oran yine de çok düşük kalmaktadır. Türkiye'de kadın emeğinin istihdama katılım oranlarını artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda Aşık'ın (2013: 1), 2023 yılına kadar kadınların işgücüne katılımını %38'e çıkarabilmeyi hedefleyen politika hedefi doğrultusunda (bazı varsayımlar altında) yaptığı çözümleme, ekonomik katılımcılığındaki artışın üretimin sürdürülebilirliğine olumlu etkisini ortaya koymuştur.

2013-2023 dönemi için sektörel veya nitelik bakımında işgücü ayrımı yapmadan Aşık'ın (2013: 1) varsayımları, büyüme üzerindeki etkili faktörler olan Toplam Faktör

Verimliliğinin (TFV) büyümesini %8, reel sermaye stoku büyümesini %4, erkeklerin işgücüne katılımının %71 seviyesinde kalacağı, kadınların katılımının ise aşamalı olarak 2023'e kadar %38'e yükseleceği olmuştur. Bu varsayımlara göre kadınların işgücüne katılım oranları ve işsizlik durumundaki değişmelere göre kişi başına düşen reel gelirde artış beklentileri Tablo 3.20'de ifade edilmiştir.

Tablo 3.20: Farklı Baz Senaryolarda, Kadınların Ekonomik Katılımcılık ve İşsizlik Oranındaki Değişmelere Göre Kişi Başına Düşen Reel Gelirde Artış Potansiyeli, Türkiye, 2013-2023

Tahminler	***IKO (%)***	***İşsizlik Oranı (%)***	***Kişi Başına Düşen Reel Gelirde Ortaya Çıkacak Fark (%)***
Tahmin 1	38	10	5,6
Tahmin 2	38	15	4,4
Tahmin 3	38	20	3,2
Tahmin 4	50	10	11,7
Tahmin 5	50	15	10,3
Tahmin 6	50	20	8,8
Tahmin 7	61,4	10	17,5
Tahmin 8	61,4	15	15,7
Tahmin 9	61,4	20	14

Kaynak: Aşık, 2013: 2

Aşık'ın (2013: 2-3) sunduğu baz senaryosuna göre 2023'e kadar 8.5 milyon yeni istihdamın ortaya çıkacağı ve böyle bir durumun yıllık reel GSMH büyüme potansiyelini ortalama yüzde 0.4 oranında artıracağı tahmin edilmektedir. Kadınların katılımının % 61'e çıkarılması hedeflenirse yaratılması gereken istihdam rakamı ise 15 milyon olmakta ve böyle bir durumda yıllık reel GSMH büyüme potansiyelini ortalama 1.44 puan artıracağı tahmin edilmektedir. Bu tahmin sonucuna göre TCE sonucunda ortaya kadın emeğinin etkinsiz kullanımının Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme açısından yaşadığı kayıpları ortaya koymaktadır.

Ayrıca büyümenin sürdürülebilirliği açısından beşeri sermaye gücü önemli bir faktör olmaktadır. Özellikle eğitim olanaklarının belirlediği emeğin beşeri sermaye gücü, çalışma alanlarından, çalışma saatlerinin uzunluğuna kadar birçok unsuru etkilemektedir. Türkiye

için özellikle düşük vasıflı kadın emeğinin önemli bir sonucu olarak kayıt dışılık oranının azaltılabilmesi açısından bu durum daha da önemli olmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de verimsiz tarım sektörünün temel aktörü olarak kadın emeği açısından, beşeri sermaye gücü, sektörel dönüşüm açısından da dikkat çekmektedir.

Türkiye'de beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amacıyla yapılan ekonometrik çalışmalardan bir tanesi Ay ve Yardımcı'nın (2008), 1950-2000 dönemi için yaptığı "Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Analizi" modeli olmuştur. Bu analizin sonuçlarına göre Türkiye'de özellikle üniversite düzeyinde beşeri sermaye birikiminin ekonomik büyüme ile birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. Etkiye-tepki analizine göre, beşeri sermaye incelenen dönemde hem fiziksel sermayeyi hem de çalışan başına GSMH'yı pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca bu etkiler kalıcı niteliktedir.

Bu nedenle Türkiye'de üniversite eğitim düzeyinin ve fiziksel sermaye birikiminin arttırılmasına yönelik politikaların, uzun dönemde ekonomik büyüme ve verimlilik açısından önemli olduğu tespiti yapılabilir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de fiziksel sermaye birikimi ve beşeri sermaye birikimi yoluyla, ortaya çıkan teknolojik bilginin verimliliğini arttırarak uzun dönemde ekonomik büyümeye pozitif katkı yapması bu yönde uygulanacak politikaların önemini ortaya koymaktadır (Ay ve Yardımcı, 2008).

Yapılan çözümlemelerde de Türkiye'de kadın emeğinin etkin kullanılmasında beşeri sermayenin rolü konusunda da benzer sonuç elde edilmiştir. Çünkü özellikle yüksek eğitimin kadınların ekonomik katılımcılığını önemli derecede etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan Türkiye'de kadın ve erkek işgücünün eğitim durumunun marjinal verimlilikleri arasındaki farklılığı etkileme düzeyi de bu sonucu doğrulamaktadır. Bunun yanında doğurganlık ve bağımlı nüfus oranının da bir ekonomide SB açısından önemli etkileri bulunmaktadır. TCE sorununun bileşenlerinden olan eğitim ve gelir düzeyiyle birlikte sağlık olanakları da doğurganlık oranını etkilemekte bunun sonucunda kadın emeğinin ekonomik katılımcılık oranı yanında bağımlı nüfus oranı da etkilenmektedir.

Bir alt bölümlerde yapılan çözümlemeler sonucunda Türkiye'de TDKE ile hem BNF ve hem de DOG oranları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Grafik 3.9'da bu sonuç görülmektedir. BNF düzeyindeki 0,1 birimlik azalış, TDKE oranı düzeyini yaklaşık olarak 0,12 birim artırmakta; DOG oranı düzeyindeki 0,01 birimlik azalış ise TDKE oranı düzeyini yaklaşık olarak %0,014 yükseltmektedir.

Bu sonuçlara göre Türkiye'de azalan doğurganlık oranıyla birlikte, kadın istihdamında ortaya çıkan artışın ekonomik büyümeye olumlu etkisi olacaktır. Çünkü Aydın'ın (2009: 157) da vurguladığı gibi Türkiye'de özellikle kentsel alanlarda, kadınların evlilik ve çocuk bakımı gibi geleneksel faktörlerin etkisi ile iş hayatından geri çekilmesi önemli bir unsur olmaktadır. İşgücüne katılma oranları, bekar kadınlarda evli kadınlara göre iki kat daha yüksek olması, evliliğin ve bunun sonucunda çocuk bakımı faaliyetlerinin kadın emeğinin ekonomik katılımcığını önemli derecede etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan nüfusun yaş yapısı da ekonomik büyümeyi etkilemekte ve aktif nüfus oranının yüksekliği, BNF oranını azaltarak büyümeyi olumlu etkileyebilmektedir. Bu açıdan etkisi düşük olmakla birlikte 1980-2005 döneminde ekonomik büyüme açığında, nüfus yaş yapısının etkisi düşmekte ve bu durum bu unsur açısından olumlu bir durumu işaret etmektedir. Bu sonuç bir anlamda Türkiye için demografik fırsat penceresinin sağladığı bir olumlu durumu ifade etmektedir. Tansel'in (2012: 34) yaptığı hesaplamaya göre Türkiye'de 2050 yılı için toplam doğurganlık hızı kadın başına 1,85 çocuk olacak ve nüfusun doğal artış hızı %0,11'e düşecektir. Bunun sonucunda nüfus durağanlaşmaya başlarken, çocuk nüfus grubunun toplam nüfus içerisindeki oranı %18,18'e gerileyecek, 65 yaş üzeri yaşlı nüfus oranı ise %17,32'ye yükselecektir.

Yakın zamanlarda yapılan çalışmalar, doğurganlık oranının düşmesine rağmen üretken yaşlardaki nüfus payının arttığı ekonomilerde, ekonomik büyümeyi artırıcı bir etki yaptığını göstermiştir (Sayan, 2002: 246). Bu açıdan bağımlılık oranı önemli olmakta ve azalan DOG oranının uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi ortadan kalkmaktadır. Azalan bağımlılık oranlarının ekonomik büyümeyi teşvik eden örnekler de bu önermeyi doğrulamaktadır. Birçok Latin Amerika Ülkesi, Doğu Asya ülkelerinin hızlı ekonomik büyümesinde son 40 yıl içerisinde azalan bağımlılık oranlarının etkisi söz konusudur. Örneğin, 1950 ve 2000 yılları arasında Japonya ve Brezilya'nın bağımlılık oranları yaklaşık %10 azalmıştır (Gökbunar ve Koç, 2009: 18).

Diğer yandan azalan doğurganlık oranı, aile içinde gelir paylaşımı açısından, çocuklara daha fazla kaynak ayrılmasını sağlamaktadır. Tansel ve Güngör (2012) bu noktada eğitimin kalitesi ile çocuk sayısı arasındaki ikame ilişkisine dikkat çekmektedir. Heyneman ve Loxley (1983) ve Dünya Bankası (2007) tarafından yapılan bazı araştırmalarda da çocukların eğitimi ile eğitimin niteliğinin, kalkınma ve büyüme üzerindeki olumlu etkileri (Tansel, 2012: 27) ortaya çıkmıştır.

3.4.2 Türkiye'de Sürdürülebilir İstihdam ve Gelir Dağılımı Açısından TCE Sorununun Etkileri

BM'nin SB bileşenlerinden ele aldığı alt konulardan en önemlisi istihdam olmaktadır. Bu açıdan kadın emeğinin ekonomik katılımcığının dönemsel değişimi ve uzun dönemdeki trendi, tarım-dışı sektörlerde çalışan kadın emeği oranı, kayıt dışı çalışma biçiminde ortaya çıkan değişim, bağımlı nüfus ve doğurganlık oranındaki değişimin emek piyasasına ve kadın emeğinin ekonomik katılımcılığına etkisi vb konular emek piyasasının sürdürülebilirliği açısından önemli olmaktadır.

Bu nedenle tarım kesiminin ekonomideki payının azalması Türkiye'de İKO'ların düşük olmasının nedenlerinden bir olurken, tarımın önemini yitirmesi ve bu nedenle kentlere göçün artması özellikle kadınların işgücü dışına çıkması anlamına gelmektedir. Daha önce ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadınlar, şehirde çalışabilecekleri bu tür işlerin azlığı nedeniyle ev kadını olmaktadırlar. Türkiye'de işgücüne dahil olmayanların yarısını ev kadınları oluşturmaktadır (Aydın, 2009: 157). Bunun yanında kayıtdışı istihdamın göreli olarak yüksek olması da Türkiye'de emek piyasalarının önemli niteliklerinden birisidir. Türkiye'de küçük üreticilerin egemen olduğu tarım kesiminde, çalışanların çoğunluğunu kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile işçisi konumundaki kadınlar oluşturmaktadır.

Bu sonuca göre istihdamın önemli kısmının tarım sektöründe yer alması ve tarımda işsizliğin düşük olması, Türkiye'de ortalama işsizlik oranını önemli ölçüde düşürmektedir. Diğer yandan bu durum, kırsal alanlarda katılım oranının yüksek görülmesine de sebep olmaktadır. Buna göre, kadınların kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak emek piyasalarında yer almalarına karşılık, ücretli işlerin yaygın olduğu kentsel alanlarda emek piyasalarına giremedikleri söylenebilir (Aydın, 2009: 146-155).

Eğitim düzeyi ile işgücüne katılma oranı arasındaki ilişki, fırsat maliyetini ön palan çıkaran Neoklasik kuramı kapsamında değerlendirildiğinde, eğitimli kişiler daha fazla gelir edebileceği için, bu kişilerin emek piyasası dışında kalmalarının fırsat maliyetleri de daha yüksek olacaktır. Türkiye'de yapılan bazı çalışmaları, Neoklasik teorinin öngörülerini destekler niteliktedir. Buna göre, kadının işgücü arzını etkileyen en önemli etken, eğitim-ücret-fırsat maliyeti bileşiminin bir sonucu olan refah maksimizasyonu olmaktadır. Türkiye'de kadınların eğitim düzeyinin düşük olması ve dolayısıyla vasıfsızlık, kadınların daha düşük ücret elde etmelerine neden olmaktadır (Aydın, 2009: 155).

Bunun sonucunda Türkiye'de TCE sorunu sonucunda kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında ortaya çıkan boşluklar ile düşük beşeri sermaye gücü, cinsiyete bağlı olarak ücret ve gelir eşitsizliklerinin artmasına neden olmaktadır. Ağırlıklı olarak tarımsal sektör gibi verimsiz alanlarda istihdam edilen kadın emeğinin, düşük katma değeri, ücret ve gelir açığının artmasında önemli bir faktör olmaktadır. Bu durum aynı zamanda düşük maliyetli emeğe dayanana ihracata dayalı büyüme modelleri için sürdürülemez bir durumu yansıtmaktadır.Bu sonucun ortaya çıkmasında uluslararası mal ve ticaret hareketlerinin, ülkelerin emek ve sermaye yoğun üretim biçimindeki uzmanlaşma alanlarına göre şekillenmesinin de etkileri bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ekonomilerde (GOE), 1970'lerden itibaren düşük maliyetli emeğe dayalı ihracata dayalı büyüme ile gelişmiş ekonomilerde teknoloji ve inovasyona dayalı arz çekişli büyüme işgücü piyasasında önemli dönüşümlere yol açmıştır. GOE'de tarım sektöründeki gizlenen kadın emeği, kentlere göç hareketi ile birlikte sanayi veya hizmetler sektörlerinde görünür olmaya başlamıştır.

Ancak bu süreçte, kentlerde kadınların istihdam edilme olanaklarının yetersizliği göze çarparken, ev eksenli çalışma veya sigortasız kayıtdışı çalışmanın ise yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye'de kadınların tarımdışı istihdamdaki artan oranına rağmen, toplam istihdamdaki oranının azalmasına yol açmıştır. "*Tarım dışı istihdamın kadınsallaştırılması"* olarak ifade edilebilecek bu dönüşümün olgunluğa ulaşması kolay olmayacak gibi görünmektedir (İlkkaracan, 2011).

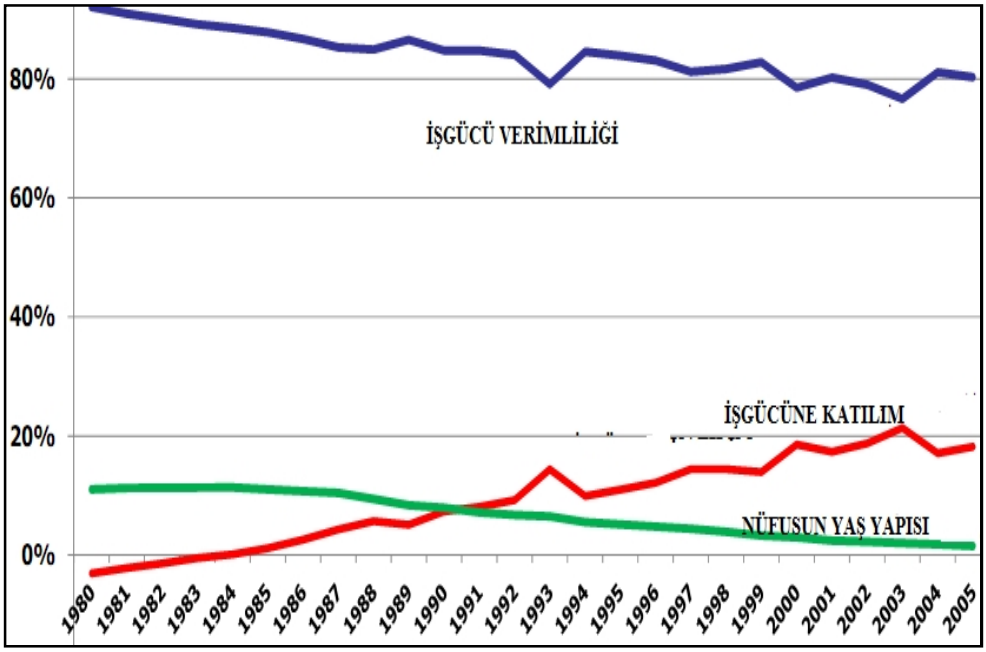
Yapılan son çalışmalar, TCE'nin özellikle serbest ticaretin hakim olduğu bir dünyada çoğu ülke için daha da maliyetli hale geldiğini göstermektedir. TCE bir ülkenin uluslararası alanda rekabet edebilme yetisini (özellikle de bu ülke kadın ve erkek işçilerin eşit derecede çalışmasına uygun mal ve hizmetlerin ihracatında uzmanlaşıyorsa) azaltmaktadır. Kadın işgücüne daha çok bağımlı olan endüstriler, kadınların daha eşit olduğu ülkelerde daha büyük genişleme göstermektedir. Bu ilişki tersten de geçerlidir: Kadın işgücüne daha bağımlı olan ürünlerin imalatında avantaja sahip olan ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği de daha üst düzeylere çıkmıştır (WDR, 2012: 9).

Cinsiyete bağlı olarak gelir eşitsizlikleri sorunu da TCE kuramında önemli bir yer tutmaktadır. Gelir dağılımı sorunu OECD ekonomileri içinde yüksek düzeyde olan Türkiye'de cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan gelir eşitsizliğinin, bu durumun ortaya çıkmasındaki rolü bu nedenle oldukça önemlidir. OECD ülkeleri arasında en düşük kadın

emeği katılım oranına (%46) sahip ülkelerden biri olan Meksika ile Türkiye, bu grupta aynı zamanda gelir dağılımının en kötü olduğu iki ülke olarak dikkat çekmektedir. Bu sonuç kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı sorununun, gelir dağılımının dengeli olması ve sürdürülebilirliği sorununun da TCE kuramı açısından karşılıklı ilişkisine vurgu yapmaktadır.

Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin gelişmiş ülkelere yakınsaması ve eşitlikçi bir gelir bölüşümü için işgücüyle ilişkili olarak üç faktör öne çıkmaktadır. Bu faktörler işgücünün verimliliği, işgücüne katılım oranı ve nüfusun yaş yapısıdır. Kadın emeğinin de genel emek yapısı içindeki konumu nedeniyle bu oranları belirlemede özel bir rolü bulunurken, üretim sonucunda elde edilen gelirin paylaşılması sorunu, emek verimliliğine de bağlı olmaktadır. Acar (2008: 5), 1980-2005 döneminde, Türkiye ile AB-15 ülkeleri arasındaki kişi başına düşen milli gelir farkını (verimliliği) etkileyen temel unsurları incelediği araştırmasında, işgücü verimliliğinin en önemli belirleyici olduğu ve yaklaşık olarak %80'in üzerinde bir etkisi olduğunu saptamıştır (Grafik 3.10).

Grafik 3.10: Türkiye ile AB-15 Arasındaki Kişi Başına Düşen Milli Gelir Farkını Etkileyen Temel Unsurların Kompozisyonu (1980-2005)

Kaynak: Acar, 2008: 5

Diğer yandan kişi başına düşen gelir farkını etkileyen bir diğer faktör işgücüne katılım oranı olmaktadır. Bu bileşenin etkisi ise aynı dönemde belli bir oranda artış göstermiştir. Bu faktörün etkisinin artması, olumsuz bir durumu ifade etmekte ve işgücüne katılım oranlarındaki kötüleşmenin yansıması olmaktadır. Sonuçta gelir artışını engelleyen daha düşük oranda bir işgücüne katılımını ifade etmektedir. Bu sonuç özellikle kadınların düşük istihdama katılım oranları ile daha anlamlı olmaktadır.

Acar'ın çalışması (2008) Türkiye'de kadın emeğinin etkinliği ve gelir dağılımı açısından değerlendirilirse, beşeri sermaye gücünün kişi başına düşen gelir farklılığını, işgücüne katılım oranından çok daha fazla etkileyeceği düşünülebilir. Bu sonuç hem milli gelirin oluşumu hem de paylaşımı açısından önemli olmaktadır.

Bu nedenle eğitim olanakları açısından cinsiyete bağlı eşitsizliklerin azaltılması kadın emeğinin gelir olanakları açısından da etkinliğini artıracaktır. Bu sonuç cinsiyete bağlı gelir açığı sorununun özellikler beşeri sermaye gücü olanakları-ekonomik büyüme ilişkisi açısından önemli etkileri olacağını göstermektedir. Ayrıca gelir açığının önemli bir belirleyicisi olarak, ücret düzeyi de kadın emek arzını ve talebini belirleyen önemli bir değişken olmaktadır.

Ekonomik büyümenin, kadın emeğinin ekonomik katılımcılığına olan etkisi istihdamın sürdürülebilirliği açısından önemli olmaktadır. Bu açıdan sektörel istihdam esneklikleri, ekonomik büyümenin istihdama etkileri açısından önemli bir gösterge olmaktadır. Ayrıca istihdam politikalarının belirlenmesi açısından da faydalı bir araç olma özelliğine sahiptir. Sektörel esneklik katsayıları, istihdam edilen işgücü miktarındaki değişim oranı, büyüme hızındaki değişim oranına bölünerek hesaplanmaktadır. Buna göre, esneklik katsayısı, sektördeki yüzde 1'lik büyümenin, o sektörde yüzde olarak ne kadar istihdam yarattığını göstermektedir.

Türkiye'de yapılan ampirik çalışmalara göre ekonomideki yüzde 1'lik büyüme genel olarak 170 bin ila 200 bin arasında işgücünün istihdamı anlamına gelmektedir. Ancak bu rakamlar sektörler arasında önemli farklılıklar göstermektedir (Aydın, 2009: 174).Kara'nın (2004: 389) araştırmasına göre Türkiye'de 1990'lı yıllarda tarım sektörü istihdam esnekliği açısından eksi değere sahiptir ve esneklik katsayısı hem 1989-2000 dönemi için kümülatif olarak %-1,16; sanayi sektöründe ise %0,46 olarak ölçülmüştür.

Bunun anlamı tarımsal sektördeki büyüme, bu sektörde istihdamda büyümeye olumsuz olarak yansımaktadır. Bu sonuç kadın işgücünün yoğunlaştığı tarım sektöründe, kadın emeğinin etkinlik sorunu açısından önemli olmaktadır. Aynı çalışmada ayrıca, tüm sektörler açısından, büyüme esnekliklerinin, işgücü maliyeti esnekliklerine oranla daha yüksek oldukları, yani bir birimlik büyüme yükselişinden kaynaklanan istihdamın , bir birimlik reel işgücü maliyeti düşüşünden kaynaklanan istihdam artışına oranla daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Aydın, 2009: 174-175).

Türkiye'de bazı sektörlerde (konfeksiyon, deri, mobilya, kimyasallar, makineler, plastik ürünler, mineral ürünler, demir çelik, içinde demir olmayan madenler) istihdamın artmasında büyüme ve yatırımın düşük ücret politikasından çok daha etkili olduğu bazı sektörlerde ise (içki, tütün, kağıt, matbaacılık, diğer kimyasallar, kauçuk, taşımacılık ekipmanları) düşük reel ücretlerin daha yüksek bir etkiye yol açtığı tespit edilmiştir (Onaran ve Aydıner, 2006: 19). Bu nedenle, ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki sınırlı etkisini gidermek için istihdama yönelik büyüme odaklı politikaların sektör temelli stratejilere dayandırılması gerektiği düşünülmektedir (Ay, 2012: 330).

Bu sonuca göre, Türkiye ekonomisinde istihdam artışı için düşük reel ücret politikaları yerine, ekonomik büyümeyi uyaran politikaların etkinliğinin daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan kadın emeğinin düşük ücret sorunu, kadınların ekonomik katılımcılık düzeyini azaltan unsurlardan bir tanesi olmaktadır. Ayrıca istihdam esnekliği düşük veya negatif değerlere sahip olan sektörlerde, ortaya çıkan büyüme artışının da ekonomik katılımcılığına fazla bir katkı sağlamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.4.3 Sürdürülebilir Tasarruf Oranı ve Kamu Finansmanı Açısından Türkiye'de TCE Sorununun Etkileri

Bir ekonomide SB açısından önemli bir makroekonomik değişken tasarruf oranı olmakta ve BM'nin sürdürülebilirlik ölçütleri içinde yer almaktadır. Bu değişken yatırımları etkilediği gibi, enflasyon oranı, kamu finansman dengesi, faiz oranları vb birçok makroekonomik değişkeni etkilemektedir. Aynı zamanda dolaylı kanallar aracılığıyla milli gelir düzeyi, istihdam oranı gibi değişkenleri etkilemesi açısından da önemli olmaktadır.

TCE sorunu sonucunda cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan kadın emeğinin düşük ekonomik katılımcılık ve gelir sorunu yanında kayıt dışı faaliyetin büyüklüğü kamu maliyesi açısından vergi kaybı yanında sosyal sigorta sisteminin sürdürülebilirliğini de olumsuz

etkilemektedir. Diğer yandan TCE eşitsizliği sorununun bir önemli sonucu olarak kadın girişimciliğinin yetersizliği, yatırım ve/veya transfer harcamalarının artmasına neden olarak kamu harcamalarının önemli derecede artışına neden olacaktır.

Türkiye'de kamu finansmanı açısından, kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında veya kadın girişimcilik alanında ortaya çıkan boşluklar, kamu harcamalarında önemli bir paya sahip olan sosyal güvenlik harcamalarını olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin gelir kaynakları ağırlıklı olarak erkek emeğinin çalışması karşılığında ortaya çıkarken, harcamaları ise erkek ve kadın olarak tüm kesimi kapsamaktadır. Bu durum sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun olmaktadır. Ayrıca hem vergilendirme hem de sosyal güvenlik sistemine katkı sağlama açısından önemli bir soruna neden olan kayıt dışı ekonomik faaliyetler açısından kadın emeği önemli bir rol üstlenmektedir.

Diğer yandan gelişmiş ekonomilerde evde yapılan üretimin bile önemli derecede piyasalaştığı ve milli gelir büyüklüğünü etkilediği düşünülürse, Türkiye'de vergi dışı kalan- özellikle hizmetler ve tarım sektörlerinde- piyasa dışı üretim yapısının ağırlıklı yapısı bulunmaktadır. Kadın emeğinin ekonomik katılımcığının artması, bu nedenle piyasa dışı üretim yapılan bu alanların, piyasaya açılarak yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkması yanında, vergilendirme olanakları ve sosyal güvenlik harcamalarına olumlu yansıması açısından da katkı sağlaması beklenir.

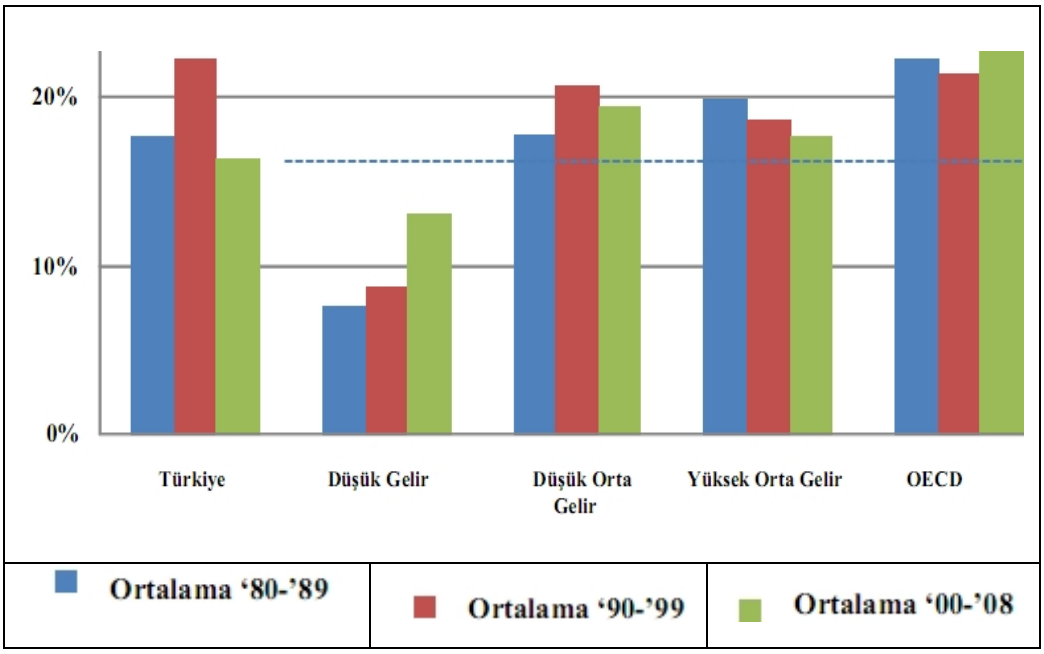
Türkiye'de TCE sorunu bağlamında kadın emeğinin etkin kullanılmasının sosyoekonomik alanda mikroekonomik bazı sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Bu etki kanalları özellikle doğurganlık oranı, kadınların gelir olanakları ve bunun etkilediği tasarruf oranı, girişimcilik yeteneği gibi çeşitli değişkenler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Kadınların gelir olanaklarının artması, aile içinde çocukların eğitim olanaklarının artmasına katkı sağlaması yanında, ayrıca tasarrufların artmasına da olanak sağlayacaktır. Bu sonuç GSMH düzeyine etkileri açısından da önemli olmaktadır.

Türkiye'de iç tasarrufların GSYİH'ye oranını genel olarak düşüktür. Bu durum birkaç nedene bağlı olarak açıklanabilir. Türkiye'de finansal piyasaların yeterince derinleşmemiş olması tasarrufların yatırımlara dönüşme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer bir neden ise nüfusun demografik özellikleridir. Türkiye'de bağımlı nüfusun (0-15 yaş ve 65 yaş üstü nüfus) çokluğu, tasarrufların azalışının etkenlerinden

bir tanesidir. Türkiye'de olduğu gibi işgücüne katılım oranının (İKO) düşük olduğu ülkelerde bağımlı nüfus sayısı artacağı için tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olacağı söylenebilir. İstihdam oranına paralel artan, faal nüfus artış oranı da tasarruflar üzerinde olumlu etki yaratmaktadır.

Tasarruf oranının düşük olması ayrıca, kişi başına gelirin düşük düzeyde olması, kredi kartının yaygınlaşması ve tüketici kredileri kullanımındaki artış, kentleşme, nüfusun değişen yapısıyla birlikte gelen bağımlılık oranı, yaşam beklentisinin artması gibi birçok demografik ve ekonomik nedenlere dayanmaktadır (Tapşın, 2011: 192-197). Türkiye'de yurtiçi tasarruf oranlarının gelir düzeyine göre değişmesi üç ayrı dönem olarak Grafik 3.11'de gösterilmektedir.

Grafik 3.11: Yurtiçi Tasarruf Oranlarının Gelir Düzeyine Göre Değişmesi

Kaynak: Tapşın, 2011: 192

Grafik 3.11'e göre Türkiye'de düşük gelire sahip olan nüfusun tasarruf eğilimi de düşük kalmaktadır. Bu sonuç gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olmasının, tasarrufları olumsuz etkilediği ve özellikle cinsiyete bağlı gelir açığı açısından da kadınların tasarruf olanaklarının geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Yapılan araştırmalar kadınların elde ettikleri gelirleri büyük ölçüde aile için, ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığını göstermektedir. Kadınların geliri toplumsal

sosyal faydayı erkeklerin elde ettiği gelirden daha fazla artırmaktadır. Kümbetoğlu'nun (1994) yaptığı araştırmaya göre ise Türkiye'de kadınların elde ettiği gelirin tamamına yakınını ev ve çocukları için harcadığını göstermektedir (Şener, 2009: 8).

Yapılan mikro ekonomik çalışmalarda ise kadınların tasarruf eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Tapşın, 2011: 197). Bu sonuca göre cinsiyete bağlı gelir açığının düşük olmasının tasarruf ve aile içi beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar kanalıyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 1960-2009 dönemini inceleyen ampirik analizin sonuçları da bu bulguyu teyit etmektedir. Buna göre, uzun dönemde, %5 anlamlılık seviyesinde Türkiye ekonomisinde toplam yurt içi tasarruflar ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel açından anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Toplam yurt içi tasarruflarda meydana gelecek %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak %0.30 oranında arttıracaktır (Tapşın, 2011:195).

Diğer yandan Grafik 3.11'e göre 10 yıllık dönemseller içinde Türkiye'de ortalama tasarruf eğilimi son dönemde azalırken, düşük gelir düzeyinde ise bir artış ortaya çıkmıştır. Bu sonuç 2000'li yıllarda, düşük gelir gruplarının ekonomik katılımcılığında artış olduğu biçiminde yorumlanabilmesi açısından önemli olmaktadır.

Bu sonuçlara göre kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı ve gelirinin artması, kamu finansmanı açısından olumlu sonuçlara neden olacaktır. Toplam tasarruf artışı, yatırımların artmasına katkı sağlayarak büyümeyi uyaracaktır. Diğer yandan Türkiye'de kadınların girişimcilik gücü Avrupa'da kadın emeğinin girişimcilik örnekleri ile karşılaştırılması yapılırsa çok zayıf kalmaktadır. Bu durum kadınların gelir olanaklarını, yatırımlar ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi beklenir.

Kadınlar tarafından işletilen işletmelerin toplam işletmelere oranı Avrupa'nın Kuzey-Doğu bölgesinde yaklaşık %41 iken Kuzey-Batı bölgesinde ise yaklaşık %24 oranına sahiptir. Bu işletmeler tekstil ve ayakkabı imalatı (%21.1); şirketlere hizmet sağlamak (%14.6); otel ve restoran hizmetleri (%14,6); toptan ticaret hizmetleri (% 5,2) ile sağlık ve sosyal hizmetleri (%4,9) olmaktadır (Freguja, 2007: 5).

Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi Türkiye'de işsizlik sorununa çözüm bulunabilmesi açısından da önemli olmaktadır. Özellikle azgelişmiş bölgelerde kadın girişimciliğini geliştirmek ve yoksulluğu hızlı bir şekilde çözmek amacıyla mikro kredi

uygulaması, son yıllarda dikkat çeken ve kadın emeğinin finansal olanaklar ulaşabilirliğini amaçlayan bir araç olmaktadır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sınırlı bir biçimde uygulanan mikro kredi faaliyetlerinin yoksullukla mücadele açısından etkinliği konusunda yapılan araştırma sayısı da oldukça azdır. Bu az örnekten biri olarak 2005'te Diyarbakır'da 89 kişiyle yüz yüze görüşme ve 708 kişiyle anket uygulanarak gerçekleştirilen saha araştırmasında mikro kredi uygulamasında Türkiye'de çok başarılı sonuçlar elde edilmediğini göstermektedir. Dünya genelinde uygulanan mikro kredi faaliyetlerinin etki değerlendirmesi sonuçları içinde de ifade edildiği gibi, mikro finans sistemi faydalanıcıların harcama (tüketim kapasitesi) ve gelir seviyelerini yükseltmektedir. Ancak Diyarbakır örneğinde yapılan ankete göre mikro kredinin gelir üzerindeki etkisi zayıf kalmaktadır (Tablo 3.21).

Tablo 3.21 : Diyarbakır Örneğinde Mikrokredi Uygulamalarının Kadınların Gelirine Etkisi

Mikrokredi Kadınların Gelirini Artırdı mı	***Oran(%)***
Gelirimiz önemli ölçüde arttı	3,3
Gelirimiz biraz arttı	20,6
Gelirimiz aynı kaldı	74,8
Gelirimiz biraz azaldı	1,3

Kaynak: Güneş, 2009: 86

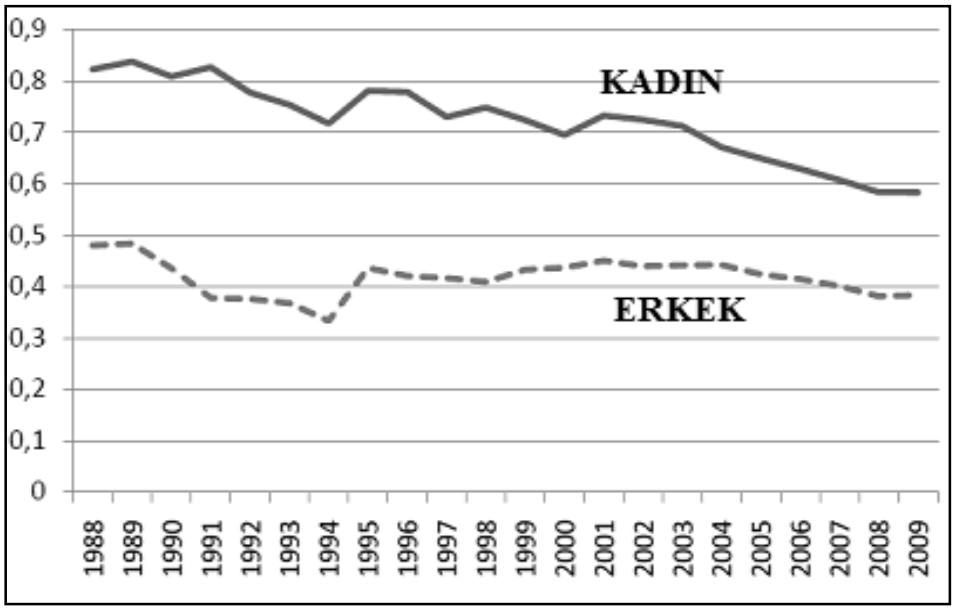
Diğer yandan Diyarbakır örneğinde mikrokredi kadınlara verilmesine rağmen uygulamada söz konusu kredinin kullanımında kadınların rolünün oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Çünkü adı geçen saha araştırmasında mikro kredi ile ilgili "işte sizin rolünüz nedir?" sorusuna kadınların verdiği cevaplarda sınırlı bir yararlanmanın söz konusu olduğu görülmektedir.

Benzer durum Bangladeş ve Endonezya örnekleri için de geçerli olmuştur. Asya Kalkınma Bankası tahminlerine göre geçen 20 yıl boyunca Asya'daki yoksulların sadece

%10'luk kısmına ulaşılmıştır. Bunların da yaklaşık olarak %90'ı Bangladeş ve Endonezya'da bulunmaktadır (Güneş, 2009: 84-89).

Türkiye'de TCE açısından gelir boşluklarının azalarak tasarruf artışına neden olabilmesi için, düşük gelir sorununun önemli derecede yoğunlaştığı kayıt dışı çalışma oranının düşürülebilmesi de önemli olmaktadır. Kayıt dışı istihdam, istatistiklerde "çalışmıyor" olarak görülen ve dolayısıyla işgücüne dahil edilmeyen bir kısım kentli kadının başta fason üretim yapan tekstil olmak üzere birçok alanda çalıştıkları bilinmektedir. Bu açıdan kentlerdeki kadın istihdamının kayıtlara geçmemesinin farklı nedenleri bulunmaktadır (Aydın, 2009: 155). Uraz'ın (2010: 4) hesaplamalarına göre Türkiye'de istihdam edilen kadınların yaklaşık %66'sı kayıt dışı çalışırken, bu oran erkeklerde %34 düzeyinde bulunmaktadır (Grafik 3.12).

Grafik 3.12: Türkiye'de Kadın ve Erkekte Kayıtdışı Çalışma Oranları

Kaynak: Aktakke, 2010.

Grafik 3.12'de görüldüğü gibi kadınlarda kayıtdışı çalışma oranı son 20 yılda %80'lerden, %60'lara düşmesine rağmen çok yüksektir. Bu sonuç kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin düşük becerili emek ile birlikte düşünülmesi durumunda beşeri sermaye olarak cinsiyete bağlı boşluğun Türkiye ekonomisinde son yıllarda bir ölçüde azalmasına rağmen, yaklaşık 2 katlık bir orana sahip olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan tarım sektöründe çalışan kadınların sayısındaki azalma, ekonominin diğer sektörlerine artış olarak yansımamaktadır. Bunun nedeni tarım sektöründen ayrılan düşük vasıflı kadınlar kentsel bölgelerde iş bulamaması (ya da iş bulmayı istememekte) olmakta, bu durum da kentsel bölgelerde kadınların işgücüne katılım düzeyini de azaltmaktadır.

3.4.4 Bölgesel Kalkınma Sorunu Açısından TCE Sorununun Etkileri

TCE sorunu Türkiye'de özellikle bölgesel kalkınma açısından daha da önemli olmaktadır. Çünkü azgelişmiş bölgeler aynı zamanda TCE sorununun daha fazla etkili olduğu alanlardır. Diğer yandan azgelişmiş bölgeler aynı zamanda tarımsal sektörün özellikle istihdam açısından ağırlığının fazla olduğu alanlar olmakta ve kadın emeği açısından bu nedenle önemli olmaktadır.

Bu açıdan bölgesel kalkınma politikalarını kadınsallaştırmak, Türkiye'nin hem bölgesel kalkınma hem de, cinsiyet eşitsizliğini azaltmak gibi iki önemli sorununa aynı anda çözüm aramak gibi bir avantaja sahip olacaktır. Diğer yandan istihdam yapısını biçimlendiren boyutu ile birlikte küreselleşmenin yerel/bölgesel ekonomiler üzerindeki etkileri de dikkate alındığında, bir anlamda "çevre"de yer alan az gelişmiş bölge ekonomileri, toplumsal ve ekonomik anlamda yine başka bir "çevre"yi oluşturan kadın işgücü ile birlikte, küreselleşmenin işgücü ve sektörel uzmanlaşmayı belirleyici rolünün biçimlendirdiği verimsizlik kısırdöngüsünden kendilerini kurtaramamaktadır (Şit, Aytekin ve Bildirici, 2013: 125).

Türkiye'de azgelişmiş bölge sorunu, kayıt dışılığın yoğun yaşanmasının da önemli bir nedenidir. Öncelikle, bu bölgelerde düşük verimlilik sorunu sonucunda ortaya çıkan gelir azlığı, kentsel bölgelere göç hareketinin yoğun olmasında önemli bir faktördür. Bu, işgücü hareketi özellikle beşeri sermaye gücü kadın emeği için kentsel alanlarda, kayıtdışı çalışmaya yönelmesi anlamına gelmektedir.

Bölgesel kalkınma için de özellikle tarım sektörünün Türkiye'de hem istihdam verimliliği hem de katma değer açısından daha etkin bir sektör olması önemli olmakta ve bu dönüşümün TCE sorunu açısından olumlu katkı sağlaması düşünülebilir. Günday'ın (2011:154) Türkiye ekonomisinde kadınların sektörel katma değerlere olan katkısını incelemek amacıyla, 1988-2006 dönemini kapsayan verilerle yapmış olduğu ekonometrik çalışmada, erkek istihdamının sektörel katma değerler üzerinde daha belirleyici olduğu

ortaya çıkmış ve E/K değişkeninin regresyon katsayıları tarımda 0,47, sanayide 0,59, hizmetlerde 0,7 olarak hesaplanmıştır.

Bu fonksiyonun her iki tarafı Ki ile bölünürse kadın çalışan başına üretim fonksiyonu (Qi / Ki) = f (Ei / Ki , SSYi /Ki) olarak yazılabilecektir. Böylece bu fonksiyonda (Qi / Ki) = Çalışan kadın başına sabit fiyatlarla i sektörü katma değerini, (Ei / Ki) = i sektöründeki çalışan kadın başına erkek istihdamını ve (SSYi / Ki) = i sektöründeki çalışan kadın başına sabit sermaye yatırımlarını ifade edecektir. Bu fonksiyonun çift logaritmik kalıp ve EKKY kullanılarak Q/K oranı büyümesinin E/K oranı büyümesine göre kısmi esneklik katsayılarını ifade etmektedir. Bu esneklikler tarım ve sanayi için daha düşük, hizmetler için daha yüksek hesaplanmıştır (Günday, 2011:168). Bu sonuç, Türkiye'de azgelişmiş bölgelerin tarım sektörü aracılığıyla kalkınma arayışı açısından önemli olmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre TCE sorunu Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik katılımcılığını özellikle kentsel alanlarda daha belirgin olarak etkilemesine rağmen, kırsal alanda kentlere göre daha yüksek olarak ortaya çıkan katılım oranları ise düşük verimlilik ve buna bağlı olarak elde edilen gelir olanaklarıyla birlikte düşünüldüğünde, TCE sorununun bir başka bileşenine vurgu yapmaktadır. Bölgesel kalkınma sorunu ayrıca, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini de etkilemekte ve kadınların sosyal güvenlik olanakları açısından önemli olmaktadır.

Türkiye'de kadınların sosyal güvenlik kapsamında olmaları, yerleşim yeri, eğitim durumu ve hanehalkı refah düzeyi gibi temel özelliklerle oldukça ilişkili olurken daha gelişmiş bölgelerde yaşayan veya hanehalkı refah düzeyinin en yüksek kategorilerinde yer alan kadınlar, az gelişmiş bölgelerde yer alıp hanehalkı gelir düzeyi en alt kategorilerde seyreden kadınların aksine sosyal güvenlik kapsamı içinde yer almaktadır. Örneğin sosyal güvenlik kapsamında olmayan kadınların oranının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çok yüksek olması (sırasıyla yüzde 84 ve yüzde 87), sosyal güvenlik alanını, bölgesel ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin örtüştüğü bir alan olarak karşımıza çıkarmaktadır (Candaş, 2010: 94).

Diğer yandan sosyal koruma programlarının gelir dağılımı sorununa çözüm bulmak açısından en etkin olduğu bilinmektedir. Türkiye'de son yıllarda uygulanma imkanları artan bu programların yoksulluğu iyileştirme etkisi %16 civarında hesaplanırken, AB-25 için %40 civarında etkili olduğu bulunmuştur. Sosyal yardımların emek arzı kararı üzerinde ise

kentteki kadınlar için olumsuz olduğu ve kentte yaşayan ortalama bir kadının hanesine yapılan 1000 TL'lik bir yardım o kişinin emeğini tam zamanlı arz etme olasılığını 0,063 puan düşürdüğü (Yükseler ve Türkan, 2007: 82) hesaplanmıştır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

"Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kuramı: Türkiye'de Kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi" başlıklı tezimizden aşağıdaki bazı bulgular elde edilmiş ve bu bulgular ışığında bir dizi öneri sunulmuştur.

BULGULAR

1.Toplumsal cinsiyet eşitsizliği (TCE) sorunu, ağırlıklı olarak sosyoekonomik bir problemi vurgulamasına rağmen, özellikle ekonomik alanın belirleyiciliğinde cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin makro ve mikro ekonomik bazı sonuçları ile kendini yansıtmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde TCE sorunu hakkında yapılan çözümlemelerin yetersiz kalması, sosyoekonomik yapıya olumsuz etkilerinin çok fazla dikkate alınmamasına da yol açmaktadır.

TCE sorunu, ekonomik katılımcılık olanakları, eğitim fırsatları, mülkiyete sahip olabilme veya kaynakları kullanabilme, sosyal güvenliğe sahip olma derecesi, siyasal katılımcılık, sosyal alanda eşit haklara sahip olma, gelir dağılımı sorunu gibi temel alt kategorilerde cinsiyete bağlı boşluklarla ortaya çıkmaktadır. Ancak TCE sorununun genel olarak ekonomik, sosyal veya siyasal alanda farklı boyutlarda ortaya çıkması ve ölçülebilirlik sorunu ele alınması zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle yapılan çözümlemelerde TCE sorunu, ağırlıklı olarak ekonomik alanda ortaya çıkan eşitsizlikler açısından ele alınmıştır. TCE sorunu açısından bu noktada özellikle kadın emeğinin etkinlik çözümlemesinin yapılması, soruna çözüm yolları içinde en etkili bir aracın seçilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü TCE sorunu ağırlıklı olarak ekonomik alanın diğer alanları daha fazla etkilemesi sonucu biçimlenmekte ve somut olarak ekonomik katılımcılık, gelir olanakları, beşeri sermaye gücü gibi bazı göstergeler aracılığıyla daha iyi ölçülebilir olmaktadır.

2.Tez denencesi "Türkiye'de TCE sorununun kadın emeğinin etkin kullanılmasını engelleyerek; Ekonomik katılımcılık, eğitim olanakları ve beşeri sermaye gücü, gelir dağılımı açısından cinsiyete bağlı olarak çeşitli eşitsizliklere neden olduğu" önermesini içermektedir. Ayrıca TCE sorunu üretimin, istihdamın, tasarruf ve gelir olanaklarının, bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliğini de olumsuz etkilemektedir.

Yapılan çözümlemeler sonucunda Türkiye'de farklı kategorilerde ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliği sorununun, kadın emeğinin etkinliğini çeşitli kanallar aracılığıyla olumsuz etkilediği sonucu elde edilmiştir. Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği çıktıları, özellikle kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında ve büyük boşluklarla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eğitim olanaklarının belirlediği beşeri sermaye gücü yetersizliği ve düşük gelir sorunu cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan önemli eşitsizlikler olmaktadır.

3.Elde edilen verilere ve yapılan karşılaştırmalı çözümlemelere göre TCE'nin önemli bir bileşeni olarak ekonomik katılımcılık açısından Türkiye'de kadınların kentsel ve kırsal alanın birlikte değerlendirilmesi sonucu toplam istihdam içindeki payının son 25 yılda fazla değişmediği ve %25-30 aralığında kaldığı ve ekonomik katılımcılık açısından ortaya çıkan bu boşluğun, TCE'nin diğer bileşenleriyle de çeşitli düzeylerde ilişki içinde olduğu saptanmıştır.

Kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından bu düşük orana karşılık, Türkiye'de kentsel alanda kadın istihdamı ise artmaktadır. 1988-2012 döneminde, toplam kentsel istihdam içerisinde kadın emeğinin payı (çok düşük orana sahip olsa da) %15'ten %24'e yükselmiştir. Bu sonuç, kentsel alanda kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından olumlu bir durumu yansıtmaktadır. Kentsel alanda kadınların IKO'su çok yüksek olmamakla beraber artış hızları yüksek oranda olmuştur. 1988-1998 döneminde yaklaşık %64, 1998-2008 döneminde %72 ve 2008-2010 döneminde %15 artmıştır. Aynı dönemde genel olarak kentsel IKO yükselirken, kırsal alandaki kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı ise, özellikle kentsel alana göç nedeniyle %40 düzeyinden, %30'lara gerilemiştir.

4.Diğer yandan gelişmiş ülkelerin ekonomi tarihine bakıldığında kadınların işgücüne katılım oranının U-biçimli ilişkisi görülmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları GÜ'lerde ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarında düşmüş ve daha sonra artışa geçerek U-biçimli bir eğriye dönüşmüştür. Türkiye'de de kadın emeğine ilişkin elde edilen bulgular bunu doğrulamaktadır. Kentsel alanda kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında ortaya çıkan artış eğiliminin, kırsal alandaki azalış oranından daha yüksek olduğu ve son yıllarda kentsel ve kırsal alanda kadın istihdam oranı arasındaki farkın kapandığı sonucu elde edilmiştir. Bu dönüşüm sonucunda Türkiye'de de U-biçimli eğrinin yükseliş aşamasının başladığı ifade edilebilir.

Ancak Türkiye'de kırsal alandaki istihdamın kentsel istihdama dönüşüm sürecinin gelişmiş ülkelere göre çok yavaş olması ve 2010'lu yıllarda bile özellikle kadın emeğinin

yoğunlaştığı, tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının (yaklaşık %35) yüksek düzeyde kalması, kadın emeğinin etkinlik ve dönüşüm yapısının değerlendirilmesi açısından dikkate alınması gereken önemli bir unsur olmaktadır.

Ekonometrik tahmin sonucuna göre, TCE sorununun, Türkiye'de kadınların ekonomik katılımcığı üzerindeki etki büyüklüğü de tahmin edilmiştir. TCE katsayısında yaklaşık 0,1 birimlik artış (eşitsizliğin azalması), TDKE oranında yaklaşık 0,11 birim artışa neden olacaktır. Bu sonuç özellikle kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından, TCE'nin oldukça önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir.

5.Türkiye'de TCE sorunu bağlamında kadın emeğinin üretimdeki katma değeri açısından etkinlik sorunu ise özellikle kadın emeğinin yoğunlaştığı tarım ve hizmetler sektörü açısından değerlendirilmelidir. Özellikle yüksek oranda bir kadın emeği istihdamına sahip olan tarımsal sektörün kısmi işgücü verimliliğinin ve GSMH içindeki katma değerinin çok düşük olması, Türkiye'de hem üretimin ve büyümenin sürdürülebilirliğini hem de dengeli bir gelir dağılımının oluşmasını olumsuz etkilemektedir.

Kadın emeğinin esnek çalışma olanaklarının daha fazla olduğu hizmetler sektörü ise Türkiye'de, dünyada olduğu gibi kadın emeğinin ekonomik katılımcılık olanaklarının artması açısından olumlu bir rol oynamaktadır. Yapılan çözümlemeler sonucunda Türkiye'de de kadın emeği açısından en fazla gelişme gösteren sektörün hizmetler sektörü olduğu saptanmıştır. Bu sektörde son 20 yılda (K/E) oranının artması, kadın istihdamında önemli bir gelişmeye işaret etmektedir.

Hizmetler sektöründe istihdama cinsiyetin katkısı açısından yapılan karşılaştırmaya göre ise, Türkiye'de kadınların istihdam edildiği her 100 yeni işin sektörel oranı açısından, iletişim ve sosyal hizmetler (%37), ticaret, lokanta ve otel (%29) ve finans (%13) alanları öne çıkmaktadır. Bu dönemde her yeni 100 işe katılma oranında K/E oranı açısından yapılacak karşılaştırmaya göre ise iletişim ve sosyal hizmetler sektörü öne çıkmaktadır. Bu sektörde istihdam edilen (K/E) oranı yaklaşık 2 iken, finans, imalat ve ticaret sektörlerinde aynı oran yaklaşık olarak 1/3 olmaktadır. Bu sonuç, imalat sektörü yanında öne çıkan hizmet sektörleri açısından da kadın istihdamında olumlu bir gelişmeye vurgu yapmaktadır.

6.Diğer yandan TCE sorununun önemli bir bileşeni olarak eğitim olanakları açısından ortaya çıkan eşitsizlikler, Türkiye'de özellikle beşeri sermaye gücü kanalıyla kadın emeğinin etkinlik sorunu açısından önemli bir belirleyici olmaktadır. Bu alandaki

eşitsizlikler son yıllarda azalmasına rağmen, Türkiye'de düşük vasıflı kadın emeğinin bütün çalışan kadın nüfusunun %80'ini oluşturduğu dikkate alınırsa eğitimin önemi anlaşılmaktadır. Kadınların eğitim düzeyine göre işgücüne katılanların oranının (B), işgücüne katılmayanların (A) oranına bölünmesi, yoluyla yapılan karşılaştırma sonucunda, eğitim olanaklarının, kadın emeğinin ekonomik katılımcılığını önemli derecede etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye geneli için B/A oranı ortalama 0.4 olmakta ve yüksekokul, fakülte ve üzerindeki eğitim durumunda B/A oranının oldukça yükselmesi dikkat çekmektedir.

Eğitimin ve aynı zamanda beşeri sermaye gücünün, kadınların ekonomik katılımcılığına etkisi açısından yapılan ekonometrik tahminde fakülte ve yüksekokul eğitimi düzeyi (YUKKE) değişkeni ele alınmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki düzeyi çıktısına göre, YUKKE oranında 0,1 birimlik artışın TDKE oranını yaklaşık %0,7 artıracağı tahmin edilmiştir. Türkiye'de 2012 yılında kadın ve erkekler arasındaki %88 düzeyinde olan YUKKE oranı**,** bu alanda tam eşitliğin sağlanması durumunda (1 olması), TDKE oranında 0,12 birim artış gerçekleşecektir.

Kadın emeğinin beşeri sermaye gücü faktörü açısından Türkiye'de kadın ve erkek işgücünün, eğitim durumuna göre marjinal verimlilikleri karşılaştırıldığında eğitim olanaklarının kadınların marjinal verimlilikleri üzerinde çok daha fazla etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Eğitimin en alt düzeyde olması ise kadın emeğinin marjinal verimliliğini oldukça fazla düşürmektedir. Eğitim olanakları bu açıdan TCE düzeyinin belirlenmesi yanında kadın emeğinin etkinliği açısından da önemli bir bileşen olarak dikkat çekmektedir.

7.Diğer yandan cinsiyete bağlı olarak gelir eşitsizlikleri sorunu da TCE kuramında önemli bir yer tutmaktadır. Gelir dağılımı sorunu OECD ekonomileri içinde yüksek düzeyde olan Türkiye'de cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan gelir eşitsizliğinin, bu durumun ortaya çıkmasındaki rolü bu nedenle oldukça önemlidir.

Yapılan çözümlemeler sonucunda TCE'nin Türkiye'de cinsiyete bağlı gelir eşitsizlikleri açısından da önemli etkileme kanallarına sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de kadın emeğinin erkek istihdamına göre hem beşeri sermaye gücünün yetersizliği, hem de istihdama katılım oranının düşüklüğü, cinsiyete bağlı gelir boşluğunun da yüksek olmasına neden olmaktadır.

Ancak Türkiye'de cinsiyete bağlı gelir boşluğunun hesaplanabilmesi açısından Candaş'ın (2010: 30) da ifade ettiği gibi ciddi bir veri sıkıntısı bulunmaktadır. Çünkü kadınların toplam gelirden net olarak ne kadar pay aldıkları ancak gelire dair verilerin hane bazlı değil, birey temelinde toplanması ile saptanabilecektir. Bununla birlikte, kadın istihdam oranının düşük olması, kadınlara yönelik sosyal transferlerin eksikliği ve ücretsiz aile işçiliğinin kadınlar arasında yüksek olması göz önünde bulundurulduğunda, kadınların büyük bir çoğunluğunun gelir açısından ailelerine ve eşlerine bağımlı oldukları söylenebilir.

8.Eğitim düzeyi ile işgücüne katılma oranı arasındaki ilişki açısından fırsat maliyetini ön palan çıkaran Neoklasik kuramı kapsamında değerlendirildiğinde (Aydın, 2009: 155) ise eğitimli kişiler daha fazla gelir edebileceği için, bu kişilerin emek piyasası dışında kalmalarının fırsat maliyetleri de daha yüksek olacaktır. Türkiye'de yapılan bazı çalışmaları, Neoklasik teorinin öngörülerini destekler niteliktedir.

Buna göre, kadının işgücü arzını etkileyen en önemli etken, eğitim-ücret-fırsat maliyeti bileşiminin bir sonucu olan refah maksimizasyonu olmaktadır. Türkiye'de kadınların eğitim düzeyinin düşük olması ve dolayısıyla vasıfsızlık, kadınların daha düşük ücret elde etmelerine neden olmaktadır . Bunun sonucunda Türkiye'de TCE sorunu sonucunda kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında ortaya çıkan boşluklar ile düşük beşeri sermaye gücü, cinsiyete bağlı olarak ücret ve gelir eşitsizliklerinin artmasına neden olmaktadır.

Bu açıdan TCE sorunu, kişi başına düşen gelir yanında milli gelir büyüklüğü üzerinde de çeşitli kanallar aracılığıyla etkili olmaktadır. OECD ülkeleri arasında en düşük kadın emeği katılım oranına (%46) sahip ülkelerden biri olan Meksika ile Türkiye, bu grupta aynı zamanda gelir dağılımının en kötü olduğu iki ülke olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin gelişmiş ülkelere yakınsaması ve eşitlikçi bir gelir bölüşümü için işgücüyle ilişkili olarak üç faktör öne çıkmaktadır. Bu faktörler işgücünün verimliliği, işgücüne katılım oranı ve nüfusun yaş yapısıdır. Kadın emeğinin de bu oranları belirlemede özel bir rolü olmaktadır.

9.Bu açıdan TCE sorunu ile GSMH arasındaki karşılıklı ilişkinin boyutları da belirlenebilmektedir. Türkiye için GSMH ile TCE arasındaki ilişki açısından yapılan çözümleme sonuçlarına göre ise GSMH artışının TCE katsayısının artmasında (eşitsizliğin azalması) önemli bir etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu etki özellikle GSMH artışı

sonucunda TKDE oranının artması yoluyla kadınların ekonomik katılımcılığında ortaya çıkan olumlu katkısı kanalıyla olmaktadır.

Elde edilen çıktılara göre GSMH'ın %1 düzeyinde artması, TDKE oranını yaklaşık %0.022 artırmaktadır. Katsayının pozitif olması Türkiye'de GSMH artışı sonucunda, tarımdışı kadın istihdamı oranının erkek istihdamına göre daha hızlı arttığını da göstermektedir. Bu sonuç aynı zamanda kentsel alanda, kadın emeğinin ekonomik katılımcığındaki artış hızının daha yüksek olduğunu doğrulamaktadır.

Diğer yandan GSMH artışı sonucunda kişi başına düşen gelirin artmasının eğitim olanaklarını olumlu etkilemesi sonucu cinsiyete bağlı eşitsizlikleri azaltacağı düşünülebilir. Bu açıdan Türkiye'de eğitim olanakları açısından cinsiyete bağlı eşitsizliklerin azalması yanında özellikle yüksek eğitim alanında kadınların katılımcılık olanaklarına olumlu yansımalar ortaya çıkmıştır. İşgücü verimliliği, işgücüne katılım düzeyi ve nüfusun yaş yapısının belirleyici olduğu emek faktörünün etkin kullanımı açısından Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir farkını (verimliliği) etkileyen faktörler içinde işgücü verimliliğinin önemli bir belirleyici olduğu saptamıştır. Bu sonuca göre TCE'nin milli gelire etkisi açısından kadın emeğinin ekonomik katılımcığı olanakları yanında beşeri sermaye gücünün de önemi ortaya çıkmaktadır.

10.TCE sorunu sonucunda cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan kadın emeğinin düşük ekonomik katılımcılık ve gelir sorunu yanında kayıt dışı faaliyetin büyüklüğü kamu maliyesi açısından vergi kaybı yanında sosyal sigorta sisteminin sürdürülebilirliğini de olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan TCE eşitsizliği sorununun bir önemli sonucu olarak kadın girişimciliğinin yetersizliği, yatırım ve/veya transfer harcamalarının artmasına neden olarak kamu harcamalarının önemli derecede artışına neden olacaktır.

Türkiye'de kamu finansmanı açısından, kadın emeğinin ekonomik katılımcılığında veya kadın girişimcilik alanında ortaya çıkan boşluklar, kamu harcamalarında önemli bir paya sahip olan sosyal güvenlik harcamalarını olumsuz etkilemektedir.Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin gelir kaynakları ağırlıklı olarak erkek emeğinin çalışması karşılığında ortaya çıkarken, harcamaları ise erkek ve kadın olarak tüm kesimi kapsamaktadır. Bu durum sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun olmaktadır. Ayrıca hem vergilendirme hem de sosyal güvenlik sistemine katkı sağlama açısından önemli bir soruna neden olan kayıt dışı ekonomik faaliyetler açısından kadın emeği önemli bir rol üstlenmektedir.

Bunun yanında gelişmiş ekonomilerde evde yapılan üretimin bile önemli derecede piyasalaştığı ve milli gelir büyüklüğünü etkilediği düşünülürse, Türkiye'de vergi dışı kalan- özellikle hizmetler ve tarım sektörlerinde- piyasa dışı üretim yapısının ağırlıklı payı bulunmaktadır. Kadın emeğinin ekonomik katılımcığının artması, bu nedenle piyasa dışı üretim yapılan bu alanların, piyasaya açılarak yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkması yanında, vergilendirme olanakları ve sosyal güvenlik harcamalarına olumlu yansıması açısından da katkı sağlaması beklenir.

11.TCE sorunun Türkiye'de toplam üretim ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ise bu açıdan yetersiz ve etkin kullanılmayan emek stoku, beşeri sermaye gücünün yetersizliği, kamu harcamalarının etkinliğinin azalması, düşük tasarruf oranı ve düşük yatırımlar, dış ticarette düşük katma değere sahip mal ve hizmetlerde uzmanlaşma ile DOG ve BNF oranı kanallarının etkileriyle ortaya çıkmaktadır.

Öncelikle TCE sorunu, DOG oranını artırarak büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Türkiye'de azalan doğurganlık oranıyla birlikte, kadın istihdamında ortaya çıkan artışın ekonomik büyümeye olumlu etkilediği düşünülebilir. Çünkü Aydın'ın (2009: 157) da vurguladığı gibi Türkiye'de özellikle kentsel alanlarda, kadınların evlilik ve çocuk bakımı gibi geleneksel faktörlerin etkisi ile iş hayatından geri çekilmesi önemli bir unsur olmaktadır. İşgücüne katılma oranları, bekar kadınlarda evli kadınlara göre iki kat daha yüksek olması, evliliğin ve bunun sonucunda çocuk bakımı faaliyetlerinin kadın emeğinin ekonomik katılımcığını önemli derecede etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan nüfusun yaş yapısı da ekonomik büyümeyi etkilemekte ve aktif nüfus oranının yüksekliği, BNF oranını azaltarak büyümeyi olumlu etkileyebilmektedir. Birçok Latin Amerika Ülkesi, Doğu Asya ülkelerinin hızlı ekonomik büyümesinde son 40 yıl içerisinde azalan bağımlılık oranlarının etkisi söz konusudur.

12. Yapılan çözümlemeler de TCE, BNF ve DOG düzeyleri arasındaki ilişkiler açısından bazı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'de öncelikle bağımlı nüfusun azalış eğilimi yanında, DOG hızı da azalmaktadır. TCE ile DOG oranı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan ekonometrik çözümlemede, Türkiye'de TCE katsayısı arttıkça (cinsiyet eşitsizliği azaldıkça) DOG oranı azalmakta olduğu saptanmıştır. DOG oranı Türkiye'de 1997-2012 dönem aralığında 0.27'den 0.20'ye düşmüştür. TCE düzeyinde 0,1 birimlik artış DOG oranını 0,06 birim azaltmaktadır. Bu dönüşümün ise Türkiye'de ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır.

DOG oranının TDKE oranına etkisi açısından ise yapılan ekonometrik tahmin sonucunda elde edilen bulgulara göre DOG ile TDKE arasında beklendiği gibi ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. DOG oranı düzeyinde 0,01 birimlik artış, TDKE oranı düzeyini yaklaşık olarak %0,014 azaltacaktır. 1997-2012 döneminde DOG oranı %27'den %20'ye düşerek, 0.07 birim azalmıştır.

Aynı dönemde TDKE oranı ise 0,27'den 0,31'e yükselmiştir. Bu sonuca göre Türkiye'de DOG oranı kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından önemli bir faktör olmaktadır. DOG oranının yüksekliği nüfus kanalıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkilerken, yüksek bağımlılık oranı ile birlikte düşük gelir ve yoksulluk sorunu da genç nüfusun eğitim olanaklarını etkileyerek beşeri sermaye kanalıyla sürdürülebilir büyüme üzerinde olumsuz sonuçlara neden olacaktır.

Türkiye'de BNF ile TDKE oranı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan ekonometrik çözümlemede ise iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Bağımlılık oranı düzeyinde 0,1 birimlik azalma, TDKE oranı düzeyini yaklaşık olarak 0,12 birim artırmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'de 1997-2012 döneminde 0,47'den 0,37'ye düşen BNF oranının, %30 düzeyine gerilemesi durumunda, TDKE oranı yaklaşık olarak 0,1 artarak, %40'a yükselmesi tahmin edilmektedir. Bu durum aynı zamanda 2012 yılında %31 düzeyinde olan TDKE oranında yaklaşık olarak %27'lik bir artış olacağı anlamına gelmektedir.

Ayrıca ekonomik büyümeyi ve GSMH düzeyini etkileyen önemli bir belirleyici olarak tasarrufların Türkiye'de GSYİH'ye oranı genel olarak düşüktür. Bu durumun bir nedeni ise nüfusun demografik özellikleridir. Türkiye'de bağımlı nüfusun (0-15 yaş ve 65 yaş üstü nüfus) çokluğu, tasarrufların azalışının etkenlerinden bir tanesidir. Türkiye'de olduğu gibi İKO oranı düşük olan ülkelerde bağımlı nüfus oranı artacağı için tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olacağı söylenebilir. İstihdam oranına paralel artan, faal nüfus artış oranı da tasarruflar üzerinde olumlu etki yaratmaktadır.

13. Diğer yandan yapılan son çalışmalar, TCE'nin özellikle serbest ticaretin hakim olduğu bir dünyada çoğu ülke için daha da maliyetli hale geldiğini göstermektedir. TCE sorunu bir ekonominin uluslararası alanda rekabet edebilme yetisini azaltmaktadır. İlkkaracan'ın (2011) da ifade ettiği gibi gelişmekte olan ekonomilerde, 1970'lerden itibaren düşük maliyetli emeğe dayalı ihracata dayalı büyüme ile gelişmiş ekonomilerde teknoloji ve inovasyona dayalı arz çekişli büyüme işgücü piyasasında önemli dönüşümlere yol açmıştır.

GOE'de tarım sektöründeki gizlenen kadın emeği, kentlere göç hareketi ile birlikte sanayi veya hizmetler sektörlerinde görünür olmaya başlamıştır.

Ancak bu süreçte, kentlerde kadınların istihdam edilme olanaklarının yetersizliği göze çarparken, ev eksenli çalışma veya sigortasız kayıtdışı çalışmanın ise yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye'de kadınların tarımdışı istihdamdaki artan oranına rağmen, toplam istihdamdaki oranının azalmasına yol açmıştır. "*Tarım dışı istihdamın kadınsallaştırılması"* olarak ifade edilebilecek bu dönüşümün olgunluğa ulaşması kolay olmayacak gibi görünmektedir.

ÖNERİLER/ÖNERMELER

1.Ekonomik etkinlik kuramı çerçevesinde, üretim faktörlerinin optimum biçimde kullanılması ekonomi politikalarının en önemli amaçlarından olmaktadır. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde TCE'nin önemli bir sonucu olarak ortaya çıkan, düşük kapasitede kullanılan ve/veya verimsiz sektörlerde istihdam edilen kadın emeğinin etkinlik sorununun, ekonomik büyümenin, gelir paylaşımının ve istihdamın sürdürülebilir olması, nüfus-doğurganlık oranı-ekonomik büyüme ilişkisinin geleceğe yönelik planlanabilmesi, beşeri sermaye boşluklarının azaltılması gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkan önemli sonuçları, ekonomi politikaları açısından özellikle önemli olmaktadır.

Bu sonuçlara göre Türkiye'de TCE sorununu çözmeye yönelik ekonomik ve sosyal politikaların etkin bir şekilde kullanılması ve özellikle ekonomik alanda kadın emeğinin etkinlik sorununa çözüm aranması öncelikli hedef olarak seçilmelidir. Çünkü hem düşük ekonomik katılımcılık hem de beşeri sermaye olarak kadın emeğinin etkinsiz kullanımının, ekonomik büyümeyi azaltarak Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle uzun dönemli yakınsama performansının düşüklüğünde önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Diğer yandan TCE sorununun sosyal, kültürel veya ekonomik nedenlere bağlı olarak birçok belirleyicisinin olması, bu sorunun çok boyutlu özelliğe sahip olmasına neden olmakta ve sorunun çözümüne yönelik politikaların da farklı ve kapsayıcı araçlara sahip olmasını gerekli kılmaktadır.

2.Türkiye'de TCE sorununun en önemli bileşeni olarak kadın emeğinin ekonomik katılımcılık ve fırsatlar açısından, eşitsizliklerinin azaltılmasını amaçlayan sosyoekonomik politikalar bu açıdan öncelik taşımaktadır. Özel bir üretim faktörü olarak kadın emeğine yönelik istihdam politikalarının; ücret politikaları, esnek çalışma düzenlemeleri, kadın

girişimciliğin geliştirilmesi, ve kayıt dışı istihdama yönelik uygulanabilir politikalar yanında eğitim ve sağlık alanındaki eşitsizliklerinin azaltılması, çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, kadın emek talebinde artışı sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması, kadınların siyasal katılımcılığının desteklenmesi gibi çok boyutlu ve kapsamlı politikalarla birlikte uygulanması ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu açıdan TCE sorununun SB ile olan ilişkisinin dikkate alınarak, sosyoekonomik alana yönelik politikaların daha etkin olarak uygulanması, amaçlanan hedefler için daha başarılı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Dedeoğlu'nun (2011) da ifade ettiği gibi TCE sorununun çözümüne yönelik olarak stratejik ve pratik cinsiyet ihtiyaçları açısından bakıldığında, Türkiye'de stratejik toplumsal cinsiyet çıkarların kanunlar aracılığı ile korunmasına rağmen, uygulamada ise cinsiyet eşitsizliklerini azaltan politikalar zayıf kalmaktadır. Örneğin çocuk bakım hizmetlerinin zayıflığı bu durumu desteklemektedir. Bu açıdan kadınların istihdama katılımlarını teşvik edecek pratik uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır.

3.Diğer yandan Türkiye'de piyasa temelli dönüşüm ile düzenleyici politika temelli dönüşümün karma bir versiyonu bulunması, kadın emeğinin etkinlik sorununa çözüm arayışının, ağırlıklı olarak piyasaya terk edilmiş durumda olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, TCE sorunu açısından öncelikle ekonomik ve sosyal alt yapının geliştirilmesine yönelik politikalar önem kazanmaktadır.

Bunun yanında TCE sorununun, Türkiye'de gelir dağılımı eşitliği, bölgesel ve yerel kalkınmada başarı sağlanması, iş gücü piyasasında etkinlik sağlanması, sosyal ve çevresel alanın sürdürülebilirliği, eğitim ve sağlık olanaklarına ulaşılabilirlik, siyasal katılımcılığın geliştirilmesi gibi birçok alanı etkileme kanalına sahip olma özelliği taşıdığı düşünülürse, bu soruna yönelik olarak çözüm araçlarının da çok sayıda olması gerekmektedir.

4.Öncelikle Türkiye'de kadın emeğinin tarımsal sektörden ayrılması sonucu diğer sektörlere geçiş yapma olanakları kısıtlı olmaktadır. Bunun nedeni, tarımsal sektörde kadın emeğinin düşük sermaye gücüne sahip olması yanında kültürel faktörlerin de etkisi bulunmaktadır. Ancak kentleşme süreci ve eğitim olanaklarındaki gelişmeler, kentsel ve kırsal alan arasında kadın emeğinin ikame olanaklarını artırması beklenmektedir.

Bu sonuca göre Türkiye'de kadın emeğinin etkinlik sorunu, aynı zamanda Türkiye ekonomisinin dönüşüm süreci ile birlikte belirlenmekte ve kadın istihdamının tarımsal

sektörden özellikle hizmetler sektörüne doğru olan yönelimi dikkat çekmektedir. Bu nedenle, bu süreçte kadın emeğinin ekonomik katılımcılığını destekleyen ve "AB İstihdam Stratejisi" açısından da önemli olan büyüme, istihdam ve rekabet artırıcı önlemlerin pratik uygulamalar olarak geliştirilmesi önemli olmaktadır. Bu açıdan hayat boyu öğretim ve eğitimin sağlanması, işgücü piyasasında iç ve dış esnekliğin sağlanması, kayıtdışı ekonomik alanın daraltılması, girişimciliğin desteklenmesi, istihdam vergilerinin azaltılması "AB İstihdam Stratejisi" ile uyumlu istihdam politikaları olacaktır.

Türkiye'de kadın emeğinin milli gelirde hesaplanan ekonomik katma değeri açısından özellikle tarım ve hizmetler sektörü önemli olmaktadır. Türkiye'de kadın emeğinin yoğunlaştığı tarım ve hizmetler sektörü hem sermaye oranının hem de toplam faktör verimliliğinin düşük olduğu sektörler olmaktadır.

Özellikle yüksek bir kadın emeği istihdamına sahip olan tarımsal sektörün kısmi işgücü verimliliğinin 1980-2010 döneminde çok düşük olması ve uzun bir dönem içinde bir verimlilik artışının da olmaması TCE sorununun ve bu sorunun bir yansıması olarak ekonomik alandaki cinsiyete bağlı eşitsizlik düzeyini artırmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışan erkek/kadın (E/K) oranının son 20 yılda yarı yarıya azalması ise kadın istihdamında bu sektörde önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Bu nedenle kadın emeğine yönelik istihdam politikalarında hedef sektör olarak hizmetler sektörünün seçilmesinin önemi büyük olmaktadır.

5.Diğer yandan genel istihdam oranının Türkiye ekonomisi için çok düşük bir düzeyde gerçekleşmesi, istihdamın sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun olmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında bağımlı genç nüfus oranının yüksek oranı etkili olmakla birlikte özellikle düşük kadın istihdamı oranının etkisi de önemli olmakta ve bu durum üretim boşluğundan, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğine, emeğin etkinlik optimizasyonu kadar bir çok konuda olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Ayrıca milli gelirin sahip olunan emek stokunun eksik veya verimsiz olarak kullanılması sonucunda potansiyel milli gelirle gerçekleşen arasındaki açık da genel olarak kişi başına düşen gelirin azalması açısından bir olumsuz sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Bu açıdan TCE sorununun kentsel ve kırsal alanlarda Türkiye'de farklı biçimlerde etkili olduğu ifade edilebilir. Kentsel alanda beşeri sermaye gücü, ekonomik katılımcılık açısından daha önemli olmaktadır. Aynı şekilde girişimcilik gücü, eğitim ve sağlık olanaklarına ulaşabilme gibi faktörler de kentsel ve kırsal alanda farklılaşmaktadır. Bu

nedenle kentsel ve kırsal alanda TCE sorununun bileşenleri göz önüne alınarak, uygulanacak politikaların farklılaştırılması önem taşımaktadır.

Bu nedenle TCE sorununun bölgesel kalkınma sorunsalı ile birlikte ekonomik büyüme ve kalkınma açısından sonuçları itibariyle birçok olumsuzluğa neden olan cinsiyet eşitsizliği konusunun birlikte ele alınması Türkiye ekonomisi açısından özellikle önemli olmaktadır. Çünkü azgelişmiş bölgeler aynı zamanda TCE sorununun daha fazla etkili olduğu alanlardır. Bu nedenle bölgesel kalkınma için de özellikle tarım sektörünün Türkiye'de hem istihdam verimliliği hem de katma değer açısından daha etkin bir sektör olmasına yönelik politikaların uygulanması ve bu dönüşümün TCE sorunu açısından olumlu katkı sağlaması düşünülebilir.

6.TCE kuramının önemli bir bileşeni olarak gelir ve ücret eşitsizlikleri sorunu ise , Türkiye'de kadın emeğinin ekonomik ve siyasal katılımcılığı, eğitim ve sağlık olanaklarına ulaşabilirliği, girişimcilik yeteneği gibi TCE'nin diğer bileşenlerini etkilemesi açısından önemli olmaktadır. Ücretlerdeki değişimin işgücü arzına etkisi birbirinden farklı sonuçlara neden olan ikame ve gelir etkileri ile açıklanmaktadır. Negatif gelir etkisi, işgücü arzının artan gelir nedeniyle marjinal faydanın azalması etkisi sonucunda olumsuz etkilenmesi durumu olurken, ikame etkisi ise ücretlerdeki artış sonucunda elde edilen faydanın, çalışma yerine yapılacak işlerin maliyetinden daha fazla olmasının neden olduğu olumlu yansımadır. Kadınların işgücü arzının regresyon analizi, son zamanlara kadar pozitif ikame etkisinin negatif gelir etkisini bastırdığını ortaya koymaktadır.

Bu sonuca göre, Türkiye ekonomisinde istihdam artışı için düşük reel ücret politikaları yerine, ekonomik büyümeyi uyaran politikaların etkinliğinin daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan kadın emeğinin düşük ücret sorunu, kadınların ekonomik katılımcılık düzeyini azaltan unsurlardan bir tanesi olmaktadır. Ayrıca istihdam esnekliği düşük veya negatif değerlere sahip olan sektörlerde, ortaya çıkan büyüme artışının da ekonomik katılımcılığına fazla bir katkı sağlamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre, istihdam esnekliği yüksek olan sektörlerin hedef sektör seçilmesi, kadın IKO'sunun artmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de işsizliğin sürekliliği bu açıdan Ay'ın (2012:335) da vurguladığı gibi "istihdam yaratmayan büyüme" tezi ile açıklanmaktadır. Türkiye'de, özellikle 2001 krizinden sonra artan işsizlik oranları ile büyümeye karşı katı bir yapı göze çarpmakta ve büyümenin istihdam üzerindeki pozitif etkisi azalmaktadır. Büyümenin istihdam

yaratmamasında, ücretleri düşürerek işgücü verimliliğinin yükseltilmesi ile sağlanan rekabet üstünlüğünün ve ekonominin dışa bağımlı ihracat ve yüksek dış ticaret açıkları ile beraber büyümesinin önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

7.Türkiye'de TCE sorunu açısından kadın emeğinin, aile-iş yaşamı arasında bölünme biçimini etkileyen esnek çalışma olanakları, ölçme olanakları çok kolay olmasa da ekonomik yapıyı farklı kanallardan etkilemektedir. Bu etkileşim aynı zamanda kadın emeğinin etkinliği sorunu ile ilişkili olmaktadır. Türkiye'de işgücü piyasası açısından esnek çalışma olanakları yetersiz iken, işgücü piyasasının esnekliği ise daha çok ücret esnekliğinden kaynaklanmakta ve bu durum özellikle kadın emeği için ücret eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca işgücü maliyetlerinde istihdam vergilerini azaltan uygulamaların yetersizliği göze çarpmaktadır. Diğer yandan çocuk bakım hizmetlerinin çok fazla gelişmemiş olması, kadın emek arzını olumsuz etkilemektedir.

Batı Avrupa ülkelerinde esnek çalışma koşullarının yaygınlaşması ile kadın istihdamının artışında, bu politikaların sağlayıcı rolü olmuştur. Esnek çalışma olanaklarının geliştirilmesi, bu açıdan hem talep hem de arz yönlü olarak kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından olumlu bir rol oynayacaktır. Ayrıca Türkiye'de önemli bir sorun olarak ortaya çıkan ve özellikle az gelişmiş bölgelerin ağırlıkla ekonomik yapısını oluşturan mevsimlik kadın işçiliği veya kadınların ev eksenli çalışma biçimi yerine daha yüksek katma değer oluşturabilecek sektörlere yönelim bir ekonomi politikası olarak tercih edilmelidir. Bunun yanında esnek çalışma olanaklarının geliştirilmesi, düşük ücret sorunu vb kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından önemli olan birçok yasal düzenlemeler bu açıdan iş kanunları çerçevesinde düşünülebilir.

8.Uygulanan dış ticaret politikalarının da kadın emeğinin gelirini önemli ölçüde etkilediği ve bu açıdan cinsiyete bağlı gelir açığını artırdığı düşünülürse, Türkiye'de katma değeri daha yüksek mal ve hizmetler açısından dış ticarette uzmanlaşmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmanın, düşük ücret sorunu yanında kayıt dışı istihdamın artışına neden olması, bu sektörlerde yoğunlaşan kadın emeğinin etkinliğini olumsuz etkileyecektir.

9.Yapılan çözümleme sonuçlarında, DOG ve BNF oranlarının, kadın emeğinin ekonomik katılımcılığı açısından önemli etkilere sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu nedenle, kadınların bakım hizmetlerinde kullandıkları emek zamanını azaltacak politikaların geliştirilmesi yanında bu oranları etkilemesi açısından önemli olan düşük gelir ve yoksulluk

sorununa yönelik politikalar önemli olmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de kadınların gelir olanaklarını iyileştiren çeşitli para ve maliye politikası araçlarıyla (mikrokredi uygulamaları, cinsiyete duyarlı bütçe çalışmaları vb.) çözüm aranması ve kadınların karşılıksız emeğinin değerlenmesinin yolları aranmalı ve bu alanda politika üretilmesi gerekmektedir.

Elde edilen bir diğer bulguya göre Türkiye'de GSMH artışının TCE sorununu azaltan etkisi olmaktadır. Bu sonuca göre ekonomik büyümeyi olumlu etkileyen politikalar, özellikle kentsel alanda kadın emeğinin ekonomik katılımcılığına olumlu yansımaktadır. Gelişmiş ülkeler ile Türkiye arasındaki kişi başına düşen gelir farklılığı açısından, beşeri sermaye gücünün işgücüne katılım oranından çok daha fazla etkili olduğu düşünülürse, kadın emeğinin beşeri sermaye gücünün düzeyi, hem milli gelirin oluşumu hem de paylaşımı açısından çok daha fazla önemli olmaktadır.

Diğer yandan Türkiye'de düşük gelire sahip olan nüfusun tasarruf eğilimi de düşük kalmaktadır. Bu sonuç gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olmasına neden olurken, tasarrufları olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle kadınların tasarruf olanaklarının gelişmesine katkı sağlayan ücret ve istihdam politikalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eksik istihdamın sonucu olarak kamu harcamalarının (sosyal güvenlik, transfer vb) artmasının maliyet boyutu da hesaba katılınca sosyal güvenlik politikalarının etkinlik çözümlemesine TCE sorununun da göz önüne alınarak daha geniş açıdan bakılması önemli olmaktadır. Sürdürülebilir gelir olanaklarının sağlanması açısından, kadın emeğinin girişimcilik olanaklarının geliştirilmesi ve sosyal transfer harcamalarıyla desteklenmesi ekonomi politikaları açısından önemli olmaktadır.

Ayrıca düşük gelir sorununun önemli derecede yoğunlaştığı kayıt dışı çalışma oranının düşürülebilmesi ve kadın emeğinin beşeri sermaye gücünü destekleyen eğitim ve sosyal politikalara öncelik verilmesi gereklidir. Çünkü eğitim olanakları açısından cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizliklerin, üretim ve gelir açısından boşlukların da önemli bir nedeni olmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de kadın emeğinin beşeri sermaye potansiyelinin doğru kullanılmamasının ekonomik maliyeti de, bir üretim kaybı olarak değerlendirilmelidir. Yapılan diğer çözümlemelerde de bu gelişmelerin etkisi ortaya çıkmıştır. Fakülte ve yüksekokul eğitimi düzeyinde cinsiyete bağlı olarak eşitsizliklerin azalmasının, TDKE üzerinde önemli etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

Acar, Ozan (2008), Türkiye Üzerine Gözlemler Sürdürülebilir Kalkınmanın Geleceği, TEPAV, www.tepav.org.tr (26.04.2014).

Acs, Zoltan (2005), Entrepreneurship, Agglomeration and Technological Change. Small Business Economics, 24(3).

Aktakke, Nazlı (2010), Labor Force Partıcıpatıon of Women in Turkey: A Microeconometric Analysis, Bogaziçi University, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Apaçık, Erdal (2008), Küreselleşmenin İstihdama Etkileri, Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası, http://www.emo.org.tr/ekler/, (10.08.2013).

Aşık, Güneş (2013), Türkiye'yi Kadınlar Büyütebilir Mi? Ekonomi Etütleri, TEPAV Politika Notu, www.tepav.org.tr (26.04.2014).

Ataman, Berrin Ceylan (1998), İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar**,** Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi Cilt: 53 Sayı: 1 http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/53/1/3_ (10.08.2013).

Ay, Sema (2012), Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:19 Sayı:2.

Ay, Ahmet ve Yardımcı,Pınar (2008) Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli ile Analizi, Maliye Dergisi, Sayı 155, ss 39-54, Temmuz-Aralık.

Berik, Rodgers (2009), Feminist Economics of Inequality, Development, and Growth, 15(3), Feminist Economics, July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.1-33.

Bloom, Sevilla (2003) The Demographic Divident : A NewPerspective on the Economic Consequences of Population Change. RAND, Santa Monica,California: MR: 1274.

Braunstein, Elissa (2011), Gender Equality and Economic Growth, Fe Dergi 3, Sayı: 2 (2011), ss: 54-67.

Candaş, Ayşen (2010), Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Projesi.

Çağlar, Esen (2007), İstihdam Politikası ve Türkiye, TEPAV Yayınları, Ankara.

Çakmak, Didem (2010), Klasik İktisat Düşüncesinde "Kadın"ın Konumlandırılışına Farklı Bir Yaklaşım: John Stuart Mill, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Çelik, Neslihan (2008), Beceri Yanlı Teknolojik Değişme Hipotezi ve İşgücü Talebi, Üniversite ve Toplum Dergisi Eylül 2008, Cilt 8, Sayı 3, http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=372 (10.08.2013).

Çiftçi, Murat (2010), AB-15 Ülkelerinde Kadın Emeğinin Gelir Elastikiyeti ve Türkiye: Değerlendirmeler -Ekonometrik Uygulamalar, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi , Cilt:7 Sayı:1.

Dedeoğlu, Saniye (2011), Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği ve Kadın İstihdamı, Kadın Emeği Konferansı TEPAV-ODTÜ Kadın Çalışmaları, Ankara.

Demirer, Göksel N. (2006), Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim: Türkiye Yolun Neresinde, UNEP, AB Katılım Sürecinde Türkiye için Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yaklaşımları, İstanbul.

Deniz, Müjgan ve Hobikoğlu, Elif (2012), Cinsiyete Göre Gelişme İndeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği.

Ding, S., X.Dong, S. Li (2009), "Women"s Employment and Family Income Inequality During China"s Economic Transition", Feminist Economics, J15(3), July, Routledge-Taylor&Francis Group, pp.163-90.

Dubois, Jean-Luc (2004), Enhancing Capabilities Through Educatio: A Contribution to Sustainable Development ,UNESCO, İnternet: www.ethique.perso.sfr.fr (10.04.2013).

Ecevit, Yıldız (2003), Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? Yıldız Ecevit C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi 25 (4), Özel Ek.

Ekin, Neriman (2000), Türkiye'de Yapay İstihdam ve istihdam Politikaları, Mega Ajans Yayınları, İstanbul.

Elliott,Robert (1997), Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi, Çev:Gülay Toksöz, AÜ Yayınları, Yayın No:210, Ankara.

Eren, Gözde (2012), Teoride ve Uygulamada Türkiye Ekonomisinde Sürdürülebilir Büyümeyi Engelleyen Temel Yapısal Sorunlar, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Freguja, Cristina (2007), Women and economics: household, enterprise and decision-making bodies Global Forum On Gender Statıstıcs 10-12 December.

GFGS (2007), Women and economics: household, enterprise and decision-making bodies, Hazırlayanalar: Cristina Freguja, Stefania Cardinaleschi, Lucia Coppola, Sara Demofonti, ISTAT.

Gezerler, Özge (2007), Engenderıng Sustaınable Development, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

Gökbunar, Ali ve Koç, Özgür (2009) Demografik Değişimlerin Sosyal Güvenlik Kurumlarına Etkisi ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumlarının Mali Yapısının Analizi, Sosyal Bilimler 7/1 s.15-34, Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.

Günday, P. Doğan (2011), "Ekonomik Kalkınmada Kadın'ın Önemi ve Katkısı" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Güneş, Şahabettin (2004), Türkiye'de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60-3.

Haliloğlu,Arif (2011), Türkiye'de İktisadi Büyüme ve İstihdam: 1980-2008, Yüksek Lisans Tezi İÜ.

Harris, Jonathan (2000), Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04, Tufts University, USA.

Haas, Sherr (2010), "Economic Development and the Gender Wage Gap" The Park Place Economist, Volume XIV.

HDR (2009), Human Development Report, United Nations Development Programme., Overcoming Barriers: Human Mobility and Development, New York, s. 182.

Hausmann, Tyson (2007), The Global Gender Gap Report 2007, World Economic Forum. Geneva.

İlkaracan, İpek (2010) "Uzlaştırma Politikaları Yokluğunda Türkiye Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri", İstanbul.

İlkkaracan, İpek (2011), "Türkiye'de Kadın İstihdam Sorununa Arz-Talep Açısından Bir Yaklaşım", TEPAV Kadın Emeği Konferansı, Ankara.

Kalaycı, İrfan (2010*),* "Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık Sorunsalı: Feminist İktisat Açısından Bir İnceleme", Umut Vakfı, 28 Eylül Bireysel Silahsızlanma Yarışması Birincilik Ödülü, http://www.umut.org.tr/public/page.aspx?id=21612 (15.04.2013).

Kambhampati, Henles (2008), Does Household Expenditure On Education in India Depend Upon The Returns To Education? Business School University Whiteknights Reading, United Kingdom.

Karabıyık, İlyas (2012), Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Yıl 2012, Cilt 32, Sayı I, S. 231-260.

Kibritçioğlu, Aykut (2012), "Küresel Ekonomi ve Türkiye Açısından G20'nin Bugünü ve Geleceği", Türkiye Siyasi Analiz ve Araştırma Merkezi, İnternet: http://researchturkey.org/?p=1379, (15.04.2013).

İlkkaracan, İpek (2012:11), Why So Few Women in the Labor Market in Turkey, Feminist Economics18(1), ,1–37, January.

Külekçi,Canan ve Canbay, Tülin (2012), Kadına Haklarının Kazandırılmasıyla Birlikte Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Electronic Journal Of Vocational Colleges May/Mayıs.

Kayhan, Zeynep (2009), Yeni Teknolojilerin Kadın İstihdamı Üzerine Etkisi: Türk Tekstil Sektörü Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Katseli Louka T. (2007), Gender Equality and Economic Development, OECD Development Centre, Measuring and Fostering the Progress of Societies, Istanbul 27-30 June.

Klasen, Stephan ve Lamanna, Francesca (2008), The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth in Developing Countries: Updates and Extensions.

KSGM (1999), Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi, KSGM, Ankara.

OECD (2012), Structural Reforms To Boost Turkey's Long-Term Growth, Growth Economıcs Department Workıng Papers No. 987 By Rauf Gönenç, Oliver Röhn, Vincent Koen and Şeref Saygili 13-Sep.

OECD (2011), Incience of FT Employment National Definitions, Statextracts, İnternet: http://stats.oecd.org, (15.04. 2014).

Özdemir, Damla ve Dündar, Hasan (2012), Türkiye'nin Kriz Sonrası Eve Dönen Kadınları İşgücüne Katılımda Kriz Etkisi ve Fırsat Maliyeti, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ağustos.

Ozmehmet, Ecehan (2010), Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, Yaşar Üniversitesi.

PAHO (2004), International Conference on Population and Development, Gender And Chıld Development, Pan American Health Organization.

Palaz, Serap (2002), Türkiye'de Cinsiyet Ayırımcılığı Analizinde NeoKlasik Yaklaşıma Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri, VI. ODTÜ Uluslar arası Ekonomi Kongresi.

Parasız, İlker ve Bildirici, Melike (2002), Modern Emek Ekonomisi, Ezgi Yayınevi, 1.Baskı, Bursa.

Parlak, Zeki (2004), Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004/ 2 : 95-125.

Partner, Senior (2012) The Concept Of Sustainable Development And The Critical Role of Geoscientists In Delivering It, European Federation of Geologists, İnternet: www.doeni.gov.uk/sustainable_development.ppt (12.08.2014).

PREMUE, (2003), Bridging the Gender Gap in Turkey: A Milestone Towards Faster Socio-economic Development and Poverty Reduction, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, September.

Raj, Nallari ve Breda, Griffith (2011), Gender and Macroeconomic Policy The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

Schwerdt, Guido (2007), Growth in Euro Area Labor Quality, European Central Bank Review of Income and Wealth Series 53, Number 4, December.

Sancak, Ercan ve Demirci, Nedret (2012), Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz 2012, Cilt:8, Yıl:8, Sayı:2, 8:159-198.

Savcı, İlkay (1999), 'Teknolojinin Toplumsal Şekillenmesi, AÜ SBF Dergisi, 54-1.

Sayan, Serdar (2002), Doğu Batı Dergisi, Ekonomi, Yıl 4 Sayı 17 Ankara.

Sayer, Handan (2011), Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Selamoğlu, Ahmet (2002), Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (4) 2002/2: 33-63.

Sen, Amartya (2005), Women, Development, and the UN: A Sixty-Year Quest for Equality and Justice,, Indiana University Press.

Smith, Mark ve Bettio, Francesca (2008) "Analysis Note: the Economic Case for Gender Equality", August.

Sökmen, Ali (2012) "Almanya'daki Türk Kadınlarının İşgücüne Katılımı Yapısal ve Kültürel Faktörlerin Etkisi", TEPAV Değerlendirme Notu, Ağustos.

Srange, Tracey ve Bayley, Anne (2008), Sustainable Development: Linking Economy, Society, Environment, OECD.

Şener, Ülkü (2011), Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi (KADES) Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Temmuz.

Şenol, Nevin (2009), Yerel Kadın Politikaları: Kamu - Sivil Toplum İşbirliği ve Kazanımlar, 4. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 19-20 Kasım 2009, ANKARA, TEPAV Yayınları No:50.

Tansel, Akşit (2012), 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış, TÜSİAD-Yayin, No: T/2012-11/536, İstanbul.

Tapşın, Gülçin (2011), İç Tasarruflar, Büyüme ve İstihdam İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi İÜ.

Taymaz, Erol (2010), Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu, Sayı: 6.

Tekeli, Mine (2013). Güneydoğum Derneği, http:// guneydogumdernegi.com, (26.04.2014).

Tiryakioğlu, Murat (2008), Gelişmekte Olan Ülkelerin Çıkmazı: Beşeri Sermaye Yoksulluğu, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 8 (1) 2008: 319 – 337.

Todara, Michael ve Smith, Stephen (2003), Economic Development, New York: Addison and Wesley, Eighth Edition.

TÜİK (2009) "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2006-2007," Haber Bülteni Sayı 221, Aralık, Ankara.

TÜSİAD ve KAGİDER (2008), Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi Temmuz 2008, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-07/468.

Toksöz, Gülay (2007) "Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu" Uluslararası Çalışma Ofisi-Ankara Kadın İşçi /İstihdam / İstihdam Politikası / İstihdamın Artırılması / Türkiye 14.04.2 ISBN 978-92-2-820551-0.

Turgut, Ezgi (2006), Enformelleşmiş İstihdam içinde Kadın Emeği ve Ev Eksenli Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi.

UN (2008) The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality. 29.07.2008, http://www.un.org/womenwatch/daw/public/w2000/W2000%20 (26.04.2014).

Uraz, Arzu (2010), Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Son Dönemde Gözlenen Eğilimler Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu Sayı 2.

Ünsal, Erdal (2007), İktisadi Büyüme, İmaj Yayınevi, Ankara.

Usta, Erhan (2012), Türkiye'nin Yeni Dönem Plan Öncelikleri, İktisadi Araştırmalar Vakfı İstanbul, 28 Kasım.

Uyanık, Yücel (2008), Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 10 / 2. 209-224.

USAID (2008), Gender Integration Workshop, November 9-13, 2008, Gender and Economic Growth the United States Agency for International Development, Cairo.

Vivarelli, Marco (2007), Innovation and Employment: A Survey, Max Planck Institute of Economics Jena and IZA Discussion Paper No. 2621 February.

WB (2008), Equality for Women Where Do We Stand on Millennium Development Goal ? Editörler: Mayra Buviníc, Andrew R. Morrison, A. Waafas Ofosu-Amaah and Mirja Sjöblom, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

WB (2009) Turkey-Joint Poverty Assessment Report, Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region, The World Bank.

WDR (2012), World Development Report, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma Raporu Özeti.

WEF (2010), The Global Gender Gap Report 2010, World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2011.pdf, (26.04.2014).

WEF (2011), The Global Gender Gap Report, World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2011.pdf, (10.04.2014).

Winters, L. Alan (2000), "Trade Liberalization and Poverty", Poverty Research Unit at Sussex, Working Paper No. 7

Yasım,Yavuz (2011), Küreselleşme Sürecinde İstihdamın Esnekleşmesi ve Kısmi Süreli İstihdam, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ.

Yetişen, Handan (2010) ”İktisada Feminen Bir Bakış: Feminist İktisat”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi.

Yıkmaz, Fikret (2011) Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi, DPT Yayınları.

Yıldırtan, Dina (2010), E-Views Ugulamalı Temel Ekonometri, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Yılmaz, Aydın (2009) Çağdaş İktisat Okullarının Emek Piyasalarına Yaklaşımı ve Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı.

Yolcu, Hüseyin (2011), Hanehalkının Eğitim Harcamalarını Etkileyen Etmenler: Kuramsal Bir Çalışma, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilinler Enstitüsü Dergisi, Yıl 3 Sayı 5, Güz s.12-35.

Yumuşak, İbrahim (2009), Kadın Eğitiminin İktisadi Analizi, Nobel Yayınları,Ankara.

Yükseler, Zafer ve Türkan, Ercan (2007), Türkiye'de Hane Halkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi , Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2007/4 82.